E. KAREDA

MAJANDUS-GEOGRAAFIA

TARTU EESTI KIRJASTUS

161476

E. KAREDA

NOOR-EESTI TE
TARTUS, KA

MAJANDUSGEOGRAAFIA

ÕPIK GÜMNAASIUMI V KLASSILE

34363

TARTU EESTI KIRJASTUS

Bibliotheca
Universitatis
Tartuensis
1943: 6125
161476
A-14929

Peatoimetaja **P. Lannus.**
Korrektor **M. Kindlam.**

AfV nr. I/0020. Trükiarv: 6150 eks. Paber: ETK paberivabrik, Tallinn; paberi kaust 61×86 cm. Trükk ja brošeerimine: „Noor-Eesti" trüki- ja köitekoda, Tartu. Ilmunud juulis 1943. Hind Rmk. 2.50.

I. Üldosa.

1. Sissejuhatus.

Majandusgeograafia mõiste ja olemus.

Kogu meid ümbritsev elu toimub meie eluruumis, mis on asustatud ja majandatud samas eluruumis eluneva rahvastiku poolt. Nii on meil kaks tegurit — ühelt poolt ühiskonnaks koondunud r a h v a s t i k, teiselt poolt looduslik ümbrus, e l u r u u m. Nende kahe teguri vahelised sõltuvused on suurelt osalt majanduslikku laadi. Neid suhteid eluruumi ja rahvastiku vahel uuribki majandusgeograafia. Eluruumi ja rahvastiku vahelised suhted on eri rahvastikkude ja eri eluruumide puhul isesugused.

Loodus annab ainult võimaluse majanduse kujundamiseks, ta võib seada tõkkeid teatavaks majanduslikuks tegevuseks, kuid ta ei saa selle arengut sundida ainult ühte kindlasse suunda ega teda lõplikult piiristada. Milliseid neist looduse poolt pakutud eeldusist ning võimalusist kasutada, selle üle otsustab majandav inimene, kelle arengutase, jõudlusvõime ning sihid määravad majanduselu kujundamise.

Tegurid, mis määravad majandava inimese olenevuse tema poolt asustatud eluruumist ning suhtumise sellesse, on eluruumi geoloogiline ehitus, pinnamood, kliima, taimestik ja loomastik. Ka inimene mõjustab eluruumi ümberkujundavalt. Sellelt vaatekohalt tekib küsimusi: mis määral ja viisil mõjustab ja muudab inimene looduslikku taimkatet, kui suurel määral on kasutatud olemasolevaid maavarasid, milline on elanikkonna rassiline, vanuseline, sooline, sotsiaalne ning kutseline koostis, kui suur on rahvastikutihedus ja millised loovad ning vaimsed jõud peituvad vastavas rahvakehas. Alles siis, kui oleme leidnud vastused neile küsimustele, võime majandusgeograafiliselt õigeid

järeldusi teha rahvastikkude ning eluruumide vaheliste majanduslikkude suhete üle.

Majandusgeograafia ei lepi ainult eluruumi ja rahvastiku vaatlusega. Ta peab arvestama vaadeldava ala asendit teiste eluruumide ja nende toodangu ning kaubandusgeograafiliste asendite suhtes. Peame arvestama aga ka majanduslikkude ühikute omavahelisi poliitilisi suhteid, mis tänapäeval majanduslikus suhtlemises omavad üha suurenevat kaalu.

Geograafia ja poliitika.

Juba varasel arengujärgul koondusid inimesed, moodustus suguharu, külakond, kuni aegade vältel kujunes välja ühiskondliku elu kõrgeim vorm — riik. Riigi elemendid on riigiterritoorium, riigirahvas ja riigivõim. Aga oleks ekslik vaadelda riiki ainult kui õiguslikku kujundit, ta on palju enam, ta on nagu elav organism.

Nagu kõikidel organismidel on oma eluseadused, nii ka riigil. Kui rakendame elusorganismide uurimisel bioloogilisi vaatlusviise, siis peame samasugust bioloogilist mõtlemist kasutama ka orgaaniliselt seondunud rahvastiku ning selle eluruumi tundmaõppimisel.

Organismi põhitungid on paljunemis- ja alalhoiutung. Samuti avalduvad need tungid ühiskonna puhul enesekaitses ja aktiivses pealetungis. Seesugune hoiak, suhtumine on poliitika. Kui loodusümbrus mõjustab organismi elu soodustavalt või pärssivalt ja sunnib neid omavahelisse suhtlemisse, mõjustab ka ühiskonnas elamisruum poliitikat. Õpetus poliitiliste sündmuste ja nähtuste ruumilisest alusest, sõltumisest geograafilisest ruumist on geopoliitika. Geopoliitika on kujunenud tänapäeval poliitilise kasvatuse üheks kandvamaks osaks, mis juhib meid ümbritsevate riigiorganismide omavahelise suhtlemise sügavamate põhjuste mõistmisele.

2. Ruumimajanduslikud suhted.

Põhimõisted.

Kitsamas mõttes nimetasime majanduseks inimese kavakindlat tegevust oma tarvete rahuldamisel. Laiemas mõttes hõlmab majandus peale inimese majandava tegevuse veel kogu majandus-

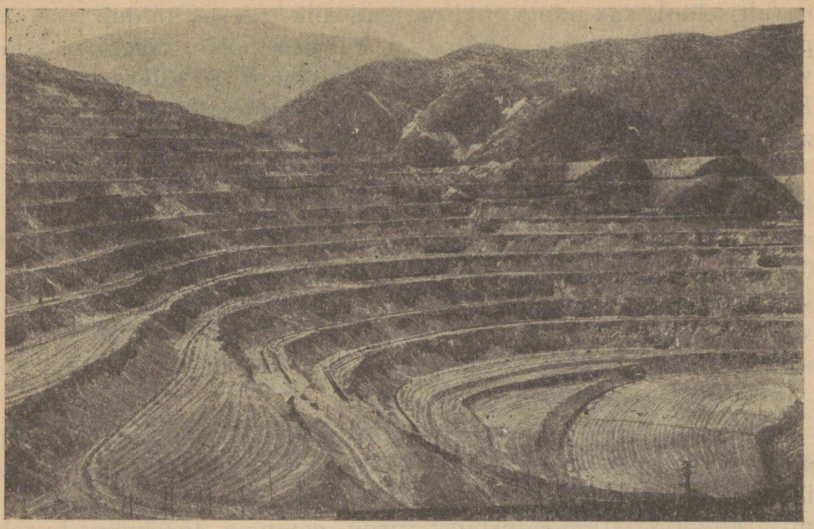

Joon. 1. Maapealne vasekaevandus Utah' osariigis USA-s. Sisekiltmaa Kordiljeeride vahel — Colorado-Arizona lavamaa ja Suur nõgu — on määratu rikkad vase, tsingi, plii, hõbeda ja kulla poolest.

likkude hüviste tootmise, vahetuse, jaotuse ja tarbimise tehnilist organisatsiooni. Oma ulatuselt jaguneb majandus üksikmajanduseks, rahvamajanduseks ja maailmamajanduseks. Rahvamajandus taotleb üksikisikute huvidest kõrgemaid eesmärke, mis vastaksid rahva kui terviku huvidele. Rahvamajanduse suunamist, korraldamist nende teatavate eesmärkide kohaselt nimetatakse majanduspoliitikaks. Rahvamajandusest veelgi ulatuslikum on maailmamajandus, mis moodustab kõikide rahvusvaheliste majandussuhete kogumõiste.

Tootmine.

Kõik inimese majandusliku tegevuse tagajärjel soetatud hüvised võime jagada nelja gruppi: a) toidu- ja maitseained, b) toorained, c) toorainete töötlemisel saadud tööstustooted ja d) energiaained. Esimese ja osa teise grupi hüviseid (nagu nahk, kiudained jne.) saadakse pinnase harimise ja loomakasvatuse teel — s. o. põllumajandusliku tööga. Teiste puhul on vajalik suurema- või väiksemaulatuslik tööstuslik tegevus. Ole-

nevalt sellest, kas mingi riigi majanduslik tegevus kaldub rohkem põllumajandusliku või tööstusliku tegevuse poole, räägime vastavalt põllumajanduslikest ehk agraarmaadest ja tööstusmaadest. Kolmandana võime eraldada toorainetemaadena veel maid, kes maailmaturgu varustavad suhteliselt eriti rohkelt toorainetega.

Muidugi ei esine puhtakujulisi agraar- ega tööstusmaid, vaid üks või teine tegevus on ainult rohkem või vähem ülekaalus. Andmeid selle kohta, millisesse gruppi mingit maad lugeda, annab ülevaade elanike jagunemisest kutsealade järgi. Täienduseks võib kasutada ka väliskaubandusstatistikat, nimelt sisse- ja väljaveo koostist. Üldiselt on tööstusriikide majanduslik tegevus mitmekesisem kui agraarmaadel, sest neil on kõigil ka enam või vähem arenenud põllumajandus.

Et oma majandust kõige vajalikuga kindlustada, on poliitiliselt tugevamad riigid endile muretsenud asumaid. Asumaade ülesanne on kolmesugune: 1) olla emamaale toorainete hankimise allikaks, 2) moodustada turgu emamaa tööstussaadustele ja kapitalile ja 3) mahutada emamaa rahvastiku ülejääke.

Emamaa ja koloniaalmaa vahel valitseb teatav erinevus. Emamaa, juba varemini kultiveeritud ja tihedamini asustatud, on oma majanduselt palju mitmekesisem ja intensiivsem. Koloniaalmaade majandus on korraldatud vastavalt emamaa vajadustele. Väiksem rahvastikutihedus tingib ekstensiivset majandamist või suurejooneliselt kavandatud pinnasemajandamist, mis piirdub vaid mõnd üksikut kultuuri viljeleva majandusharuga (äärmuseks on monokultuur). Mida jõudlusvõimelisem on liiklus ja transport emamaa ja koloonia vahel ja mida vähem iseseisev on viimase elanikkond, seda kauem püsib sõltumussuhe emamaa ja koloonia vahel.

Kaubandus.

Inimene on aegade vältel elanud ikka teatavas ühiskonnas, olgu see perekond, suguharu või siis hiljem vald, linn ja riik. Kõigis neis ühiskondades on inimesel vajadus olnud oma elu ülalpidamiseks vajalikke tarbeid rahuldada. See vajaduste rahuldamine ja selle eest hoolitsemine on majanduse ülesandeks. Need vajadused on juba primitiivsetel rahvastel väga mitmesugused ning muutuvad seda suurearvulisemaks ja mitmekesisemaks, mida kõrgemal kultuurilisel astmel seisab üks või teine rahvas. Kui primitiivsetel rahvastel inimene kattis kõik oma vaja-

dused ise, hiljem aga perekond moodustas ennast varustava majandusühiku, siis aja jooksul on tootmine ja tarbimine teineteisest nii ruumiliselt kui ka ajaliselt eraldunud. Tekkis üksikute tootmisalade eraldumine, spetsialiseerumine üksikute teatavate hüviste tootmisele. Tootja ja tarbija vaheline kaugus, nii vaimne kui ka ruumiline, muutus üha suuremaks. Koos sellega tekkis ka kaubandus, mille ülesandeks oli vahendajaks olla tootja ja tarbija vahel. Kaubandus oli oma algastmel puhtakujuline vahetuskaubandus, kus esemete vahetus toimus otseselt tootjate vahel. Selline vahetuskaubandus sai toimuda ainult ruumiliselt kitsal alal ja koguseliselt piiratud hulgal. Tekkis vajadus vahetuskauba järele, mida kõik inimesed heal meelel vastu võtaksid ja mida hiljem oleks võimalik uuesti vahetada, et saada seda, mille järele momendil oli vajadus. Selline vahetuskaup oli r a h a. Aegade vältel on rahaks olnud väga mitmed hüvised — nahad põhjapoolsetel rahvastel, mitmesugused merikarbid Lõunamere saartel, kus nad osalt praegugi veel täidavad raha ülesannet —, kuni lõpuks jõuti välja metallini, eriti väärismetallideni. Algul kasutati väärismetalli nn. kaalurahana, s. o. raha mõõdeti kaaluga, alles hiljem anti talle praegune mündi vorm. Paberraha kujunes hiljem metallraha asendajaks, mida võidi igal ajal ümber vahetada metallraha vastu. Rahal on rahvamajanduses täita kahesugune funktsioon — olla üldiselt tarvitatavaks vahetusvahendiks ja väärtuse mõõdupuuks. Kolmandaks on raha üldiseks maksuvahendiks. Muutus tekkis ka

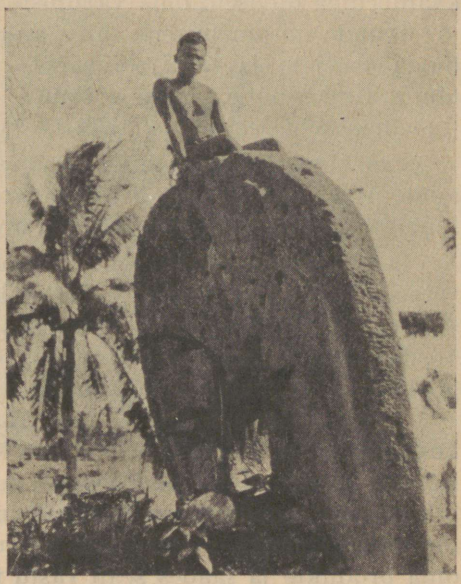

Joon. 2. Mikroneeslastel kunagi käibel olnud „raha". Üks rahadest Jap'i saarel.

vahetustoimingus. Käsitöölised ja ka põllumajandus ei varusta enam üksikisikuid ja perekondi otseselt, vaid toodavad teatava hulga hüviseid, mida vahetavad turul soovijatega. Nii tekkis turumajandus, tootmine lattu tundmatutele ostjatele ebakindlate müügitingimustega. Raha ja turu esilekerkimine pakkus kaubandusele soodsaid arenguvõimalusi.

Tarbijate soov omada suuremat valikut ja mitmesuguse kvaliteediga hüviseid oma vajaduste katteks viis keskuste, alevite ja linnade kujunemiseni, mis arenesid vahendajateks teatava hulga tootjate ja tarbijate vahel. Muidugi omasid linnad ka muid funktsioone, olles tööstuse, sõjalise kaitse, kultuurilise (haridus-) elu ja halduslikeks keskusteks.

Iga keskse asula ümber kujuneb viimasest olenev piirkond, mida nimetame keskse asula tagamaaks. Tagamaa on keskse asulaga seotud väga tihedate majanduslike sidemetega.

Ka kesksed asulad on omavahel sõltuvussidemetes. Kui väljaspool keskset asulat leiduvad kaubandusettevõtted varustavad endid keskuse suuräridest, siis vastav keskus ise on omakorda jälle sõltuvuses suuremast, olles tema külgetõmbemõju piirkonnas ja saades oma kaubad tema vahendusel.

Sama sõltuvust, mis esineb kõrgema ja madalama astme keskuste vahel, võime tähele panna ka kogu maailmamajanduses. Kõrgelt arenenud Lääne-Euroopa ja P.-Ameerika idaosa tööstuspiirkonnad moodustavad keskuse, millele kogu ülejäänud maailm on tagamaaks, saates sinna keskusesse, nn. suurlinnade alasse oma produkte ja saades sealt vastu tööstussaadusi.

Ruumiliselt seotud majanduse kõrval, mis üldiselt moodustas igapäevaste vajaduste katmise põhialuse, esines üha enam ruumi ületamine teenuste ja hüviste vahetuse näol. Majanduslike hüviste erakordselt erinev jaotus maailmas tegi ruumi ületamise vajaduse tootjalt tarbijani vältimatuks.

Rahvaarvu suurenemisega suurenes ka ruumi ületava kaubanduse tähtsus, sest iga rahva poolt kasutatav elamisruum võimaldab intensiivsemat majandamist ainult teatava piirini. Puuduvad tarbimishüvised peab muretsema kaubandus. Liiklusasjanduse areng ja üha paremate ja odavamate liiklusvahendite tarvituselevõtt võimaldas ka odavate masshüviste transporti suurtele kaugustele. Seoses sellise reeglipärase kaubavahetusega arenes üha enam rahvusvaheline tööjaotus: eri maad spetsialiseerusid hüviste tootmisele, milleks neil olid kõige paremad eeldused ja millede eest nad said maailmaturul suhteliselt kõige

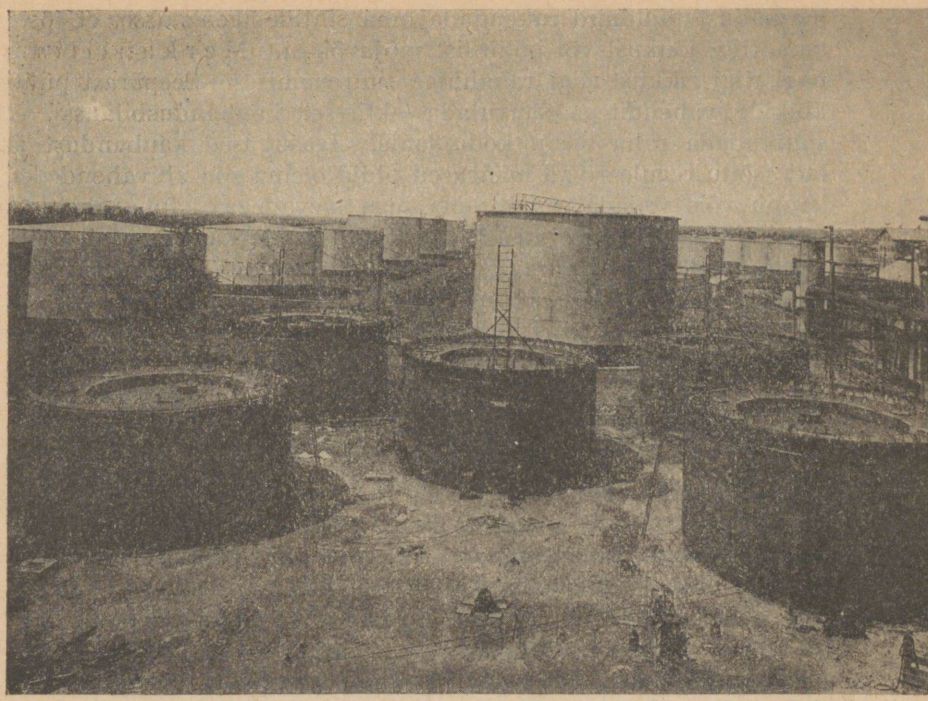

Joon. 3. Vaade õlitankidele. Esiplaanil viis 30-jalase läbimõõduga, ujuvate katustega õlireservuaari.

kõrgemaid hindu. Ruumi ületav kaubandus haarab oma mõjupiirkonda kogu maailma, tekib maailmakaubandus maailmamajanduse raamides.

Rahvusvahelise kaubanduse puhul kohtume kaubandusbilansi mõistega. Kaubandusbilansi all mõistame teatavasti maale mingi perioodi (tavaliselt aasta) jooksul sisse- ja sealt väljaveetud kaupade hinnasummade suhet. Sisseveo ülekaalu puhul on tegu passiivse kaubandusbilansiga, s. o. riik peab rohkem väljapoole maksma, kui ta oma väljaveetud kaupade eest saab, raha voolab riigist välja. Vastupidi, väljaveo ülekaalu puhul on kaubandusbilanss aktiivne, s. o. raha voolab riiki sisse. Tänapäeva maailmamajanduslikud suhted ei piirdu aga ainult kaubandusega. Riik saab või maksab raha veel laevanduselt, välismaale mahutatud kapitalidelt jne. Sellist riigi nõudmiste ja kohustuste summade suhet nimetame maksebilansiks, mis samuti võib olla aktiivne või passiivne.

Maailmakaubandus ei ole alati saanud toimuda takistamatult. Riikide või riikidegruppide võimupüüded on maailma-

majandust püüdnud rakendada oma sihtide teenistusse, et tõsta oma riigi jõukust või poliitilist mõjuvõimu. Merkantilism nägi riigi rikkust riigi rahahulga suurenemises. Seepärast püüti kõikide vahenditega saavutada aktiivset kaubandusbilanssi, et suurendada raha voolu kodumaale. Igasugused kaubandust ja laevasõitu reguleerivad määrused pidid olema siin abivahendeiks, kaupu võis vedada ainult oma maa laevadega, kaubavahetuses tuli kõrvaldada teiste maade vahetalitus. Merkantilism oli sobiv majanduslikult tugevamale. Ta nõudis koloniate hankimist, et seega saavutada võimalikult täielikku endavarustamist. Seega oli merkantilistlik majanduspoliitika autarkne ja ta lõppeesmärgiks oli oma maa rahvastiku heaolu. Vabamajandus, liberalism jutlustas täielikku majanduslikku vabadust riikliku vahelesegamiseta. Iga maa toodab hüviseid, milledeks tal on soodsaimad eeldused, kõik muu saab ta maailmakaubanduse vahendusel.

Liberalism viis majanduslikult nõrgemad maad sõltuvusse majanduslikult tugevamatest. Et oma rahvuslikku majandust kaitsta, hakati välismaisi kaupu kõrgelt maksustama, tekkisid nn. keelutollid, millede varjul oma maa tööstust võis arendada. Seda nimetatakse protektsionistlikuks majanduspoliitikaks. Juba merkantilism rakendas protektsionistlikke tolle. Samuti leidsid nad tarvitamist XIX saj., mil uued tööstusriigid oma arenevat tööstust kaitsesid Inglismaa võistluse vastu.

Maailmasõda toob tagasi karmi tõelikkuse ja õpetab, et rahvuste ja riikide ainus kindel omand on nende eneste poolt valitsetav ruum, mille säilitamine ja kujundamine vastavalt riigi ja rahva vajadustele on riigijuhtimise esimene ja peamine ülesanne.

Esikohale on asetatud rahvuslik julgeolek. Iga riik püüab niipalju kui võimalik seista omil jalul, et võimalikult vähe oleneda teistest, mis võiks saada hädaohtlikuks poliitiliste ja majanduslike segaduste ajal. Selle tulemus on, et riikidevaheline kaubavahetus ei toimu enam ainuüksi suurema tasuvuse põhimõtteist lähtudes, vaid riik juhib oma tolli- ja muude majanduspoliitiliste võtetega kaubavahetust nii, kuidas see rahvuslikule majandusele näib kasulikum olevat. Kaubavahetus muutus riigi käes poliitiliseks võitlusvahendiks.

Majandussõda on viinud olukorrani, kus osa maid kannatab teatavate hüviste üliküllus all, kusjuures puuduvad võimalused nende turustamiseks, samal ajal kui teised maad, kus samad

Joon. 4. Katsetusruum kultuurtaimede toitumise ja elunõuete uurimiseks Saksamaal. Keemial ja keemiatööstusel on määratu suur ülesanne inimkonna tähtsaima probleemi — toitlusprobleemi lahendamisel.

hüvised täiesti puuduvad, pingutavad kogu oma jõudu, et avastada nimetatud hüviste tootmiseks uusi võimalusi või asendada puuduvat aseainetega. Ei saa enam juttu olla rahvusvahelisel tööjaotusel põhinevast maailmamajandusest, mille üksikud liikmed täitsid teatavaid funktsioone üldsuse huvides.

Saksamaa oli esimene maa, kes tegi oma järeldused ning kõigi oma jõududega asus üles ehitama autonoomset, sõltumatut rahvuslikku majandust. Lüngad, mis tekkisid toorainete puudumisest, täitis saksa leiutaja, buna asendas kautšuki, tsellvill lambavilla, sünteetiline bensiin imporditud kütteaine. Kuid on täiesti võimatu, et mingi riik, olgu ta nii suur kui tahes, suudaks täiesti loobuda ta piire ületavast majandusest. Kuigi Saksamaal nelja aasta plaan täitis mitmed toorainete lüngad, ei suudeta vaatamata kõigile pingutustele kõike oma majandusruumis saavutada. Seetõttu asus Saksamaa juba rahuajal sõlmima pikaajalisi kahepoolseid kaubavahetusleppeid, milledega ta tagas lepinguosalise riigi kõikide kaupade ostmise, kusjuures tasumine toimus samuti kaubaga — Saksamaal toodetavate tööstussaadustega. Seega saavutati mõlema lepinguosalise riigi — müüja ja ostja — huvide rahuldamine.

Rahvuslik majandus väljub põhimõttest, et riiklik iseseisvus ja rahvuslik julgeolek peab olema kindlustatud eeskätt oma sisemistele tootmisjõududele rajatud majandusega. Ideaal on autarkia, majanduslik endarahuldamine, kus rahva hädavajalikud tarvidused kaetakse riigi enda käsutuses olevate vahenditega. Nii kujuneb relatiivselt suletud produktsiooni- ja tarbimispiirkond, mis häda korral välismaailmast täiesti sõltumatult võib eksisteerida. Selleks tuleb tööstus ja põllumajandus viia harmoonilisse kooskõlla, et nad teineteist ei kahjustaks, vaid täiendaksid, nii kõiki rahva mitmesuguseid vajadusi rahuldades.

Autarkia on ideaal, mille poole rahvuslik majandus püüab, kuid nagu nimetatud, ei ole praegu riiki, kes suudaks eksisteerida täiesti sõltumatult. Seepärast on areng viinud uuesti maailmamajanduse juurde, kuid hoopis erinevana liberalistlikust maailmamajandusest. Uus maailmamajanduse kava baseerub hästikorraldatud suurruumi-majandusel, kus on saavutatud sisemine tasakaal toorainete, põllumajandus- ja tööstussaaduste vahel. Seega viib areng teatavate majanduslikult üksteisega seotud ja üksteist täiendavate riikide gruppide kujundamiseni, mis moodustaksid erilise tervikulise majandusruumi ühikulise majandusliku juhtimisega. Selline maailmamajanduse ümberkujundamine on aga alles oma algastmel ja Suur-Saksamaa püüe luua Euroopa majanduslik suurruum ning Jaapani taoteldav Suur-Ida-Aasia on selle suuna esimesed katsed.

3. Riik ja rahvas.

Rahvastik ja eluruum.

Maakera pindala on 510 milj. km², millest ümmarguselt 360 milj. km² langeb ookeanidele ning meredele ja 150 milj. km² maismaale ning saartele. Maakera elanikkonda hinnatakse 2,1—2,2 miljardile. Meri majanduses tuleb arvesse peamiselt vaid liiklusteena, ainult üksikutes teatud kohtades ja rannikutel on ta kalastusega ja soolatootmisega toodangupiirkonnaks. Inimese elamisruumiks on maismaa. Inimkonna eluruum — oikumeen — ei hõlma kogu maismaad, vaid ainult seda osa, kus looduslikud tingimused võimaldavad inimese pidevat elunemist. Mitteasustatud alad moodustavad anoikumeeni.

Palju on murtud piike küsimuse ümber, kui suurt elanike arvu maakera üldse mahutada ja toita võiks. Kaalukamaiks pee-

Joon. 5. Hiina ülerahvastatud jõemadalmikult. Osa Kantoni „veelinnast" Sinkiangi jõel. Paatelamud (sampanid) reastuvad uulideks ja rühmituvad saradeks.

takse sakslase A. Pencki arvutusi, kes üksikuid kliimavaldkondi ja nendes eluneva rahvastiku normaalset elustandardi ning tootmistingimusi aluseks võttes arvutab nende kliimavaldkondade maksimaalse elanike hulga ja saab nii kogu maakera võimalikuks elanike hulgaks 8 miljardit inimest. Võrreldes praeguste arvudega (absoluutarvud miljonites ja protsent kogu maakera elanikkonnast) kujuneks pilt järgmiseks:

	Euraasia	Aafrika	Austraalia	P.-Ameerika	L.-Ameerika
Olev rahvaarv	1730—80,5%	150— 7%	10—0,5%	180— 8%	90—4%
Võimalik rahvaarv	2038—26%	2320—29%	480—6%	1120—14%	2000—25%

Pencki arvutustest selgub, et maakeral pole karta ruumipuudust, vaid raskusi tekitab inimkonna ebaühtlane jagunemine.

Sellise arvutuse tegelik väärtus on küsitav, sest meie ei suuda vaadata tulevikku. Kõikide rahvaste elatustase võib tõusta, toitlustehnika edusammud võivad tekitada revolutsiooni toitlusmajanduses, põlluharimises võidakse leiutada uusi meetodeid, mis

praegusi saake võimaldavad mitmekordistada, jne. Pencki arvutus on õige ainult eeldusel, et tänapäeva olukord püsib. Edasi ei ole elanikkonna ebaõigest jagunemisest karta ohtu, sest nii siis kui juba praegugi toidavad ühed kontinendid maailmakaubanduse vahendusel teisi, seetõttu on mõtet arvutada võimalikku elanikkonna suurust ja toitumisvõimalusi ainult kogu maakera ulatuses. Osa ruumi on aga üle-, teine osa alarahvastatud — need tasakaalustavad vastastikku teineteist. Selle täiendamise poole peame ka tulevikus püüdma.

On selge, et osa riike on juba praegu sellises olukorras, kus nad on jõudnud oma toitlusmajanduse äärmise piirini ja suureneva rahvaarvu puhul peavad kasutama maailmakaubanduse kaasabi oma elanikkonna toitlustamisel. Võimet toita oma rahvast välise abita nimetatakse riigi *sisemiseks kandvuseks*, kuna *väliseks kandvuseks* nimetatakse vajadust osa toiduaineid väljast sisse tuua. Välise kandvuse abil tõstetakse riigi rahvastiku mahutamisvõimet.

Võrreldes riikide sisemist kandvust nende praeguse rahvaarvu juures võime riigid kolme gruppi jaotada:

a) Riigid, kes on ületanud oma sisemise kandvuse, s. o. võrreldes elamisruumi toitmisvõimega on ülerahvastatud;

b) riigid, kes ei ole ületanud sisemist kandvust ja

c) riigid, kus sisemine kandvus suuresti ületab rahvaarvu, s. o. alad, mis on praktiliselt inimtühjad.

Esimesse gruppi, s. o. riigid, kus puudub vajalik eluruum, kuuluvad peamiselt Lääne- ja Kesk-Euroopa riigid ja väljaspool Euroopat Jaapan. Nõukogude Liit on seevastu oma sisemisest kandvusest ära kasutanud 50%, P.-Am. Ühendriigid 25% jne. Sootuks tühjad on Austraalia (kasutatud 5,6%), Kesk-Aafrika (5,7%), L.-Aafrika (16%), Kanada (7,3%), Brasiilia (5%), Argentiina (8%) jne. Need kolmanda grupi maad moodustavad inimkonna tulevase asustusvaru, mis varem või hiljem peavad oma piirid avama nende maade elanikele, kes kannatavad ruumipuuduse all.

Riigi tugevus ja suurus.

Ei saa olla riiki ilma ruumita, samuti nagu ei saa olla riiki rahvata. Riikide ruum on väga mitmesugune. Juba suuruselt on riigid äärmiselt erinevad. Leidub kääbusriike, nagu San Marino, mille suurus on vaid 61 km², ja hiigelmoodustisi, nagu Briti

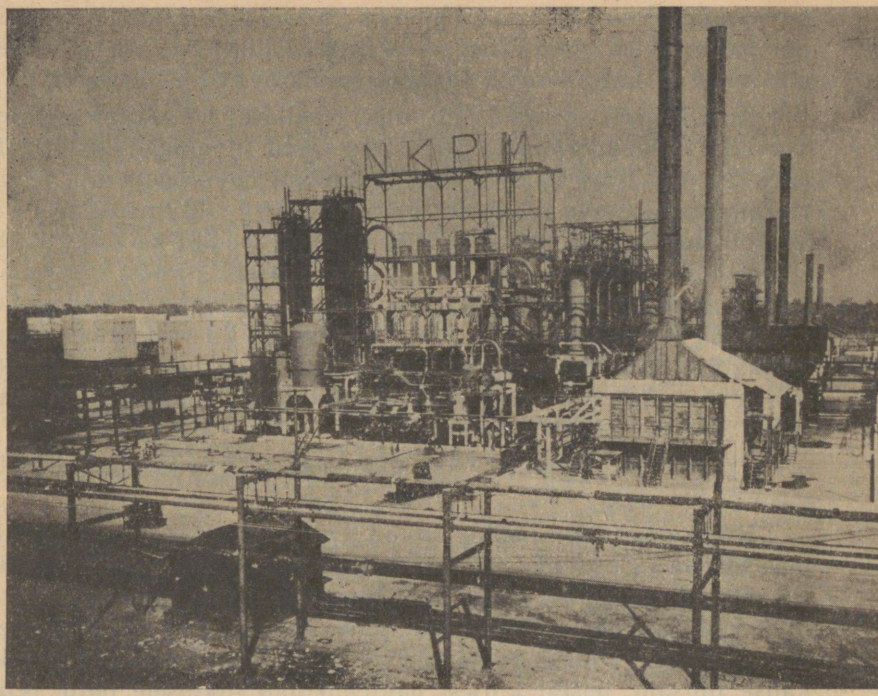

Joon. 6. Vaade moodsale õlitööstusele.

impeerium, mille suurus on ligemale 40 milj. km². Tavaliselt jaotatakse riigid suuruse järgi kolme gruppi: suureruumilised — üle 1 milj. km², keskmiseruumilised — 100 000 kuni 1. milj. km² ja väikeseruumilised — alla 100 000 km². Ka asendi järgi on riikide ruumid erinevad. Nii eraldame sise-, ääre- ja mereriike. Puhtakujulisi siseriike, ilma pääsuta merele, ei ole palju. Kõikidel riikidel avaldub tung mere kui soodsaima liiklus- ja ühendustee juurde. Puhtakujulised siseriigid on Euroopas näit. Šveits ja Slovakkia. Samuti ei ole suur riikide arv, kes on puhtakujulised mereriigid, s. o. kes on igast küljest merega ümbritsetud. Mainigem neist näidetena vaid Inglismaad, Jaapanit ja Uus-Meremaad. Suurem osa kõikidest riikidest omab oma ruumi peaosa mandril juurdepääsuga merele, s. o. nad on äärelises asendis ja neid võime nimetada ääreriikideks. Kas selline ääreriik kuulub rohkem mandririigi või mereriigi tüüpi, oleneb tema mandri- ja merepiiri suhtest. Siinjuures tuleb tähendada, et ei ole ükskõik,

missugune on merepiir. Kuigi näit. Nõukogude Liidul on merepiir palju pikem maapiirist, on ta siiski mandririik, sest ta merepiiri enamik kulgeb vastu liiklusvaenulikku Põhja-Jäämerd.

Riikide territoorium võib olla terviklik või mitmeosaline. Tervikliku territooriumiga riigid on ainult mõningad siseriigid, nagu Šveits. Ääreriikidel esineb enamasti mõningaid riigi territooriumi peamassist eraldatud osi saarte näol. Mitmeosalised on ka kõik saareriigid. Mitmeosalisi riike on loodud ka kunstlikult piiride tõmbamisega. Nii oli Saksamaa peale esimest maailmasõda kaheosaline riik — Ida-Preisi oli ülejäänud territooriumist eraldatud Poola koridoriga. Selline mitmeosaline riik omab palju varjukülgi, sest territooriumi eraldatus raskendab valitsemist, mõjustab takistavalt majanduslikku ja liikluse arengut ja on eriti ohtlik riigikaitseliselt seisukohalt.

Eri liigi mitmeosalisi riike moodustavad riigid koloniaalvaldustega üle mere.

Riigikaitseliselt seisukohalt on eriti olulised ka riigi piirid, mis võivad soodustada või raskendada riigikaitset. Teisest küljest võivad riigikaitse seisukohalt head piirid olla majandusele ja liiklusele väga ebasoodsad (näit. sood, mäestikud). Üldiselt peetakse headeks piirideks merepiire, sest ühest küljest on nende kaitse lihtsam, teisest küljest pakuvad nad liiklusele palju eeliseid. Merepiirid võivad muutuda aga ohtlikuks, kui nende kaitseks puudub tugev laevastik. Sel juhul võib puhtakujuliselt merepiiridega riiki ähvardada blokaadioht, s. o. tõkestatakse merekaubavedu. Ka praegusaja lennuväe areng on merepiiride soodsust riigikaitse seisukohalt tunduvalt vähendanud.

Ruumi suurus ja asend üksi ei tee veel ühtki riiki suurvõimuks, vaid seejuures on tähtis vastavas ruumis elunev rahvastik. Nii nagu erinesid riigid oma territooriumi suuruselt, nii erinevad nad ka rahvaarvult. San Marino omab 14 000 elanikku, Briti impeerium üle 500 milj. Nagu territooriumi suuruse, nii jagatakse riigid ka rahvaarvu järgi kolme gruppi. Riigid suure rahvastikuga omavad üle 100 milj. el., keskmise rahvastikuga 10—100 milj. ja väikese rahvastikuga alla 10 milj. Praegusajal suudavad maailmapoliitikat mõjustada ainult riigid, kes kuuluvad kahte esimesse gruppi. Kui ruumi suurus üksi ei ole omaette väärtus, vaid olenevalt asendist jt. omadustest, siis ka suur rahvaarv on alles teatavatel eeltingimustel väärtuseks. Tähtsam eeldus on riigi rahvastiku ühtlus. See võib olla rassiline või keeleline. Nii eraldamegi r a h v u s r i i k e, kes on valdavalt asustatud

ühe rahvusega, kusjuures see rahvus tingimata ei tarvitse rääkida ühte keelt. Palju tähtsam rahvuse määramisel on vaimne ühtekuuluvustunne ja kokkukuuluvustahe. Teine moodustis on rahvusteriik, kus elanikkond koosneb mitmest eri rahvusest. Selline riik on oma sisemiste jõudude poolest rahvusriigist nõrgem. Kujukaks näiteks oli endine Tšehhoslovakkia.

Riigi rahvastiku puhul on veel olulised kultuuriline tase, rahvastiku juurdekasv ja — tähtsaim kõigist — rahvastiku rassilised omadused.

Kui loodusümbrus mõjustab organismi elu soodustavalt või pidurdavalt ja sunnib oleseid omavahelisse suhtlemisse, siis mõjustab elamisruum ka ühiskonnas elu korrastamist ja juhtimist. Siintoodud poliitilise geograafia põhimõisted näitavad, et juba riigi põhialustes — ruumis ja rahvastikus — peituvad riigi tugevuse ja nõrkuse idud. Kuid nagu looduse poolt heade eeldustega varustatud riik võib muutuda ta rahvastiku käes nõrgaks (Hiina), nii võib rahvastik ja riigipoliitika muuta looduslikult nõrgema riigi tugevaks. Ruum ja rahvaarv ei moodusta veel suurvõimu, kuigi nad moodustavad selleks vältimatud eeldused. Suurvõimu tunnuseks on tahe saada tugevaks ja oma võimu laiendada, kusjuures ruum ja elanikkond annavad selleks vahendid. Väikeseruumiline ja -rahvastikuline riik ei suuda kunagi oma võimutahet realiseerida, tal puudub selleks jõud.

Maailma jagunemine suurvõimude vahel.

Suurvõimude ruum maailmajagude järgi.

Pindala 1000 km².

Maailmajaod / Suurvõimud	Euroopa	Aasia	Aafrika	Austraalia	Ameerika	Polaaralad
1. Briti impeerium . . .	312	5 575	7 393[1]	8 500	10 285	5 000
2. Prantsusmaa	551	940	10 826	22	93	?
3. Saksamaa	730	—	—	—	—	—
4. Itaalia	338	2	3 482	—	—	—
5. Nõukogude Liit . . .	6 002	15 174	—	—	—	—
6. P.-A. Ühendriigid . .	—	296[1]	—	17	9 371[2]	—
7. Jaapan	—	679[2]	—	2	—	—

[1] Ilma Inglis-Egiptuse Sudaanita.
[2] Emamaa ja kolooniad.

Elanikkude arv miljonites ja rahvastikutihedus.

Maailmajaod / Suurvõimud	Euroopa		Aasia		Aafrika		Austraalia		Ameerika		Polaaralad
	el.	t.	el.	t.	el.	t.	el.	t.	el.	t.	el.
1. Briti impeerium .	50,5	162	390,6	70	54,9	7,4	9,7	1,1	13,9	1,4	0,75
2. Prantsusmaa . .	41,9	76	27,1	29	41,3	3,8	0,1	4,5	0,6	6,3	?
3. Saksamaa . . .	97,0	130	—	—	—	—	—	—	—	—	—
4. Itaalia	44,0	130	0,1	55	8,4	2,4	—	—	—	—	—
5. Nõukogude Liit .	132,8	22	37,6	2,3	—	—	—	—	—	—	—
6. P.-A. Ühendriigid	—	—	13,4	45	—	—	0,4	25	131,2	13,9	—
7. Jaapan	—	—	101,9	150	—	—	0,1	59	—	—	—

Maailma jaotamine oli juba sajandi vahetusel oluliselt lõpetatud.

Suurim kõikidest koloniaalvõimudest on Inglismaa, kes omab üle 39 milj. km² asumaid, mis asuvad laialipaisatult kõikidel mannerdel. Briti impeeriumi raskuspunkt aga lasub India ookeanil. Meri on nagu enne, nii ka praegu impeeriumi elusooneks.

Prantsusmaa omab koloniaalvaldusi 11,8 milj. km², millest suurem osa asub Aafrikas ja ainult üksikud osad Taga-Indias, Lääne-Indias, L.-Ameerikas ja mujal.

P.-Ameerika Ühendriigid omavad poolt maailmajagu. Võrreldes emamaaga moodustavad asumaad vähem kui neljandiku emamaa pindalast. Selle kõrval omab aga USA suurt hulka nn. nähtamatuid asumaid, s. o. majanduslikult mõjualuseid piirkondi.

Nõukogude Liit ei oma ametlikult asumaid, sest teoreetiliselt on seal kõik alad Nõukogude Liidu täisväärtuslikud osad. Nõukogude Liit on suurim tervikliku pindalaga riik maailmas.

Kui eelnevaid nelja võib nimetada koloniaalselt küllastatud maadeks, siis järgnevad kolm on „rahvad ilma ruumita". Sellal kui maailma jagati, võitlesid need riigid alles oma sisemiste raskustega. Nad said poliitilisteks mõjuteguriteks, kui maailm oli juba jagatud. Nende rahvaarvu kasvades ja majanduse arenedes sai selgeks, et neil puudub ruum.

Saksamaa kaotas oma asumaad esimese maailmasõja tagajärjel. Euroopas on Saksamaa püüdnud koondada kõiki rahvuskaaslasi. Nii liitus Austria Suur-Saksamaaga, samuti Sudeedimaa. Böömi- ja Määrimaa muudeti Suur-Saksamaa protektoraadiks.

Itaalia omas asumaid Aafrikas. Enamikus olid need aga väheviljakad kõrvealad, mis Itaalia toorainete probleemi ei

lahendanud. Alles Abessiinia-sõjakäik tõi soovitud edu. Euroopas vallutas Itaalia Albaania.

Jaapan on oma koloniaalprobleemile Aasia mandril lahendust otsinud. Korea on Jaapani valduses, Mandžukuo — riik, mis loodi Jaapani relvade abiga — on Jaapaniga tihedas koostöös. Hiinas sõdib Jaapan oma huvide eest, sest seni tal puudus küllaldaselt tööstustooraineid.

Üksikute suurvõimude asumaade ja nende rahvastiku suhe oli järgmine (andmed Hübneri stat. tabeli järgi, 1940. a. väljaanne).

	Emamaa		Asumaad		Emamaa ja asumaade suhe	
	pindala 1000 km²	el. milj.	pindala 1000 km²	el. milj.	pindala	elan.
1. Inglismaa	243	47,4	39 338	478,2	1:162	1:10
2. Prantsusmaa . .	551	41,9	11 894	69,3	1:22	1:1,7
3. Itaalia[1]	338	44,0	3 485	18,2	1:10	2,5:1
4. Jaapan	382	69,3	299	32,9	4:3	2:1
5. P.-A. Ühendriigid .	7 839	129,3	1 843	22,3	4:1	6:1
6. Suur-Saksamaa[2] .	730	97,0	—	—	—	—
7. Nõukogude Liit .	21 175	165,7	—	—	—	—

P.-A. Ühendriigid ja Briti impeerium on hiiglaslikud maaalad, mis suudaksid toita miljoneid inimesi, sisserändamisele sulgenud. Seejuures kogu maailma toorainetest on lõviosa praktiliselt maailma kolme suurvõimu — Briti impeeriumi, P.-A. Ühendriikide ja Nõukogude Liidu käes.

Kolm maailma tähtsamat tooraineid valdavat suurvõimu.

(Arvud näitavad osatähtsust maailmatoodangus %-des.)

	Briti impeerium	P.-A. Ühendriigid	Nõukogude Liit
Nisu	23,4	10,9	21,2
Oder	14,6	6,9	17,8
Mais	5,9	55,0	4,3
Taimeõlid	20,6	—	—
Kakao	55,0	0,2	—
Kopra	25,0	34,6	—
Puuvill	24,4	49,2	7,1
Vill	50,9	12,3	3,8
Džuut	99,5	—	—
Kautšuk	58,0	—	—
Süsi	25,4	34,4	8,5

[1] Albaania on arvestatud Itaalia emamaa juurde.

[2] Böömi ja Määri protektoraadiga, Eupen, Malmédy, Danzig, koridorialad.

	Briti impeerium	P.-A. Ühendriigid	Nõukogude Liit
Maaõli	1,8	59,8	11,7
Rauamaak	10,0	22,1	18,8
Vask	29,8	16,8	3,0
Nikkel	94,3	—	2,2
Tina	43,1	—	—
Seatina	44,5	21,2	1,1
Tsink	34,8	29,8	1,7
Kroom	33,5	0,2	27,5
Kuld	64,7	10,3	11,1
Hõbe	18,5	12,8	—

Toorainete ebaühtlase jaotamise ja üksikute majandusruumide üksteisest eraldumise tõttu tekkis surve, mis varem või hiljem pidi viima plahvatuseni. Ülerahvastatud Itaalia vaatab hõredalt rahvastatud P.-Aafrika poole. Peaaegu inimtühja Austraaliat ähvardab Jaapani elanikkonna ülejäägi surve. Euroopa suurim rahvas sakslased on esitamas oma nõudlusi elamis- ja majandusruumile.

Koloniaalmaad on ebaõiglaselt jaotatud üksikute suurvõimude vahel, kelledest ükski veel kaua aega ei ole võimeline oma valdusi omal jõul püsivalt majandama ja asustama. Igal rahval aga on õigus ainult ruumile, mille ta oma tööga on muutnud kultuurruumiks, ja ruumireservile, mida ta ettenähtavalt lähemal ajal vajab oma kasvava rahvastiku mahutamiseks. Praegune olukord peab andma aset õiglasemale, kus iga rahva õigustatud huvid leiaksid arvestamist.

II. Suurvõimud.

1. Suur-Saksamaa.

Saksamaa koloniaalmaana ja Versailles' rahuleping.

Saksamaa koloniaalvalduste hankimine sai võimalikuks alles läinud sajandi viimasel veerandil, seejärel, kui Bismarck'i eestvõttel oli teoks saanud Saksamaa poliitiline ühinemine. Uue suurvõimu seisukoht kolooniate suhtes oli enam kui passiivne; et leiti kõik teed maailmamajanduses avatud olevat, ei peetud vajalikuks end koormata kolooniatega. Et Saksa koloniaalriik siiski teoks sai, on üksikute meeste teene, kes omal algatusel ja oma

kapitaliga sageli vastu riigivõimu tahtmist väljusid ja pärismaalastest valitsejatega leppeid sõlmides võitsid maa-alasid Saksa lipule. Nii ostis a. 1883 Breemeni kaupmees Lüderitz esimesed alad Edela-Aafrikas, millele Bismarck lubas Saksa riigi kaitse. Järgnevalt võeti riigi kaitse alla alad Lääne-Aafrikas, kus Nachtigal a. 1884 oli Kameruni ja Togo kuulutanud Saksa valdusteks. Samal ajal olid Saksa kaupmehed aktiivsed ka Lõunamerel. A. 1884 heisati Saksa lipp Uus-Guinea kirderannikul, sama toiming järgnes Uus-Pommeris, Saalomoni saartel ja a. 1885 ka Marshalli saarestikus.

Ida-Aafrikas on Saksa kolonisatsioon lahutamatult seotud Carl Petersi nimega. Omal algatusel, koguni vastu Saksa ametivõimude keeldu, sõlmis Peters a. 1884 oma esimesed lepped pärismaalastest valitsejatega. A. 1885 sai Peters Bismarck'ilt oma tegevuse heakskiitmise, misjärel Saksa valduste laiendamine Ida-Aafrikas sai eriti suure hoo. Osa Petersi vallutusi jäi aga tunnustamata Berliinis toimunud kantsleri vahetuse tõttu, sest uus kantsler ei omanud Bismarck'i ettenägelikkust ega julgust vastu astuda Inglismaa huvidele.

Sajandi vahetusel oli Saksamaale kujunenud koloniaalvaldus, mis oma ligi 2 milj. km² suurusega oli ligi kuus korda nii suur kui emamaa. Kolooniaid majandati koloniaalseltsingute poolt riikliku kaitse all.

Aafrika koloniaalmaade intensiivsem kasutamine algas peale a. 1900, milleks suuresti kaasa aitasid rannikult sisemaale ehitatud raudteed, millede üldpikkus a. 1913 ulatus ligi 5000 km-ni. Alljärgnev tabel annab ülevaate kolooniate majandusliku tegevuse arengust.

	1900	1907	1913
Valge elanikkonna arv . . .	5 643	12 412	24 389
Istandike pindala ha . . .	11 000 (1896)	43 000 (1904)	179 000
Farmide arv	?	ca 400	1 331
Kolooniatesse investeeritud kapital milj. mrk. . . .	62 (1896)	—	506 (1912)
Väliskaubanduskäive milj. mrk.	58	129,9	319,2

Tuleb arvestada, et asumaade väljaarendamine oli alles algjärgus, kui Saksamaa nad juba kaotas Versailles' rahulepinguga. Vajalikud eeltööd asumaade võimaluste täielikuks ärakasutamiseks olid aga juba kõik tehtud.

Mida pakkusid kolooniad Saksamaale ja mis ta on kaotanud nende äralangemisega?

Saksa kolooniate suurem ja väärtuslikum osa asetses Aafrikas ja nimelt troopilises Aafrikas. Üksikult võttes olid need järgmised.

1. Saksa Ida-Aafrika (1004000 km², 9 milj. el., praegu enamikus Briti koloonia Tanganjika). Enne esimest maailmasõda oli siin istanduskautšuk tähtsaim kultuur, kuni a. 1912 esikohale tungis sisali kanep, mis siin veel praegugi annab üle 30% maailmatoodangust. Sisalile ja kautšukile järgnevad puuvill ja kohv, edasi kopra ja maapähklid. Puuvilla- ja loomakasvatuse arendamise võimalused on suured, sest nendeks on soodsad eeldused laialdaselt levinud rohtlais ja savannides. Maavaradest on tähtsamad kuld, tina ja vilgukivi. Veel on kindlaks tehtud rauа-, volframi-, nikli- ja söevarude olemasolu, milledest mõned on nii ulatuslikud, et tasuvad tootmist.

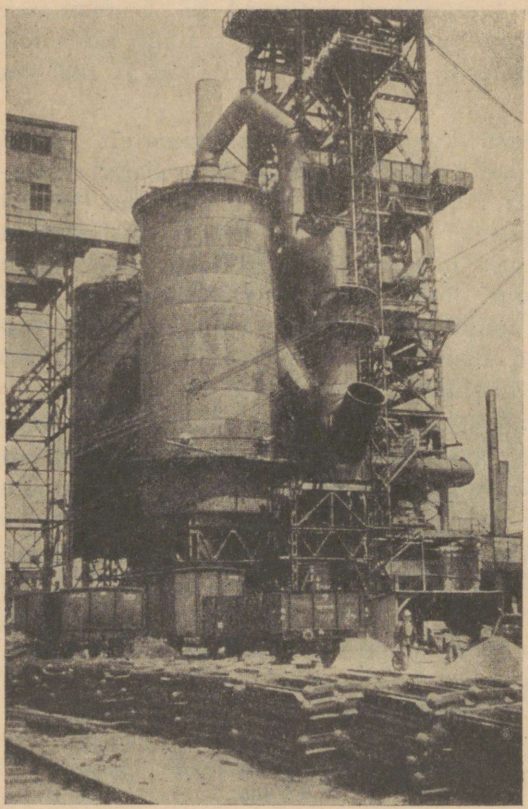

Joon. 7. Kõrgahi Essenis.

2. Saksa Edela-Aafrika (885 000 km², 220 000 el., praegu Lõuna-Aafrika Uniooni valitseda).

Klimaatilised tingimused teevad selle ala sobivaks veise- ja lambakasvatusele. Lambakasvatuses on võtnud esikoha karakullammas ja siit tuleb ligi kolmandik maailma karakullnahkadest. Teistest karjamajandussaadustest on väljaveos olulisemad vill, elusloomad, nahad, liha, või jne., mis annavad väljaveost 60%.

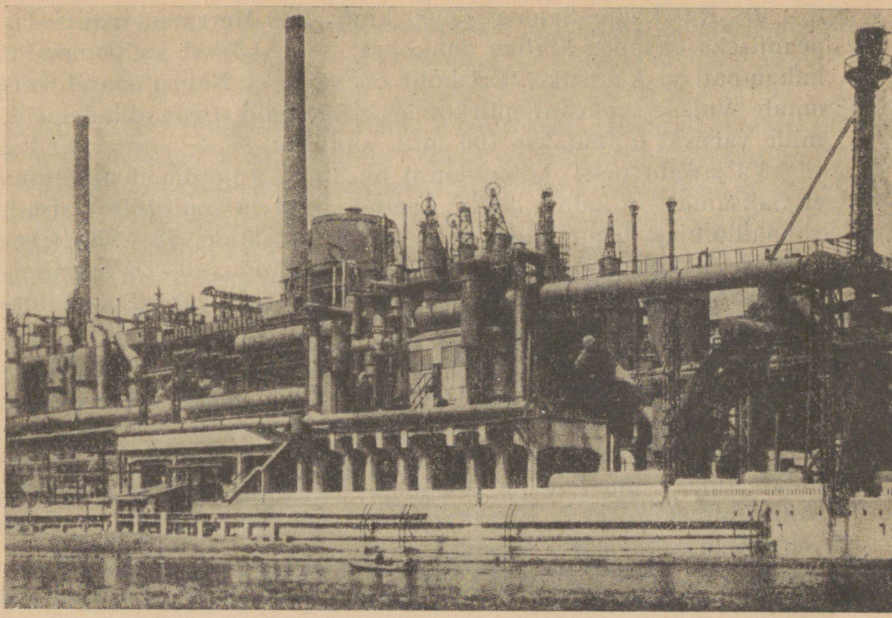

Joon. 8. Terasetööstus Mühlheimis.

Enne esimest maailmasõda olid väljaveos esikohal maavarad, eeskätt teemandid ja vasemaak. Edela-Aafrika on kujunenud tähtsaks vanaadiumi tootjaks, mis on eriti oluline rauasulamite juures. Kõikidest Saksa kolooniatest oli Edela-Aafrika maavarade poolest rikkaim.

3. Kamerun (790 000 km², 3,3 milj. el., praegu Briti ja Prantsuse mandaadid). Kameruni väljavedu koosnes täies ulatuses taimesaadustest, kautšukist, kakaost, koprast, palmiõlist ja banaanidest. Kuna kautšuki tootmine on vähenenud, on kakaotoodang tõusnud ja suudaks katta kogu Saksamaa vajaduse. Sama ilmega on ka

4. Togo (86 000 km², 1 milj. el., praegu Prantsuse ja Briti mandaat). Nii Kamerunis kui ka Togos leidub mitmeid kasutamata maapõuevarasid.

5. Uus-Guinea ja Bismarck'i saarestik (250 000 km², 0,5 milj. el., praegu Austraalia valitseda). Enne sõda oli selle piirkonna peamiseks väljaveoaineks kopra, praegu on selleks kuld, mida toodetakse Uus-Guineal.

6. Ka Lääne-Samoa (3000 km², Uus-Meremaa valitseda) peamiseks eksportartikliks on kopra, selle kõrval ka banaanid, kakao-oad ja kautšuk. Eri koht on väikesel Nauru saarel, mis omab Vaikse ookeani piirkonna rikkamaid fosfaadilademeid, mille varusid hinnatakse 100 milj. tonnile.

Väljavedu neist kolooniatest oli 1937. a. andmeil nii suur, et Saksamaa vajadus oleks kaetud rohkem kui 100% sisali, vanaadiumi ja teemantide, kuni 100% fosfaatide, 50—100% banaanide, kakao, kopra, kulla, 25—50% palmiõli, 10—25% palmituumade, maapähklite, kapoki, tina, kuni 10% puuvilla, ehitus- ja tarbepuidu, kautšuki ja vase alal.

Võib eeldada, et Saksa valitsuse all olles oleks nende alade väljavedu intensiivsema majandamise tõttu palju suurem, kusjuures see on maksev nii taime- ja loomasaaduste kui ka maavarade toodangu kohta. Saksa arvestused väidavad, et Saksamaa suudaks oma endiste kolooniate kogueksportdi mõne aastaga tõsta kolmekordseks. See tähendaks aga Suur-Saksamaa sisseveovajaduse 15—20% katmist.

Sisemised jõud.

Esimene maailmasõda näitas selgesti hädaohte, mis ähvardasid maailmakaubandusele lootvaid toorainetevaeseid riike majanduslikkude ja poliitiliste konfliktide korral. Et Saksamaa toorainetevarud polnud küllaldased, kaotati sõda. Kuid ka maailmamajandus oli lõppenud. Vabamajandus ja rentabiliteedi põhimõttest juhitud maailmamajanduslik tööjaotus — tööstusmaad, toorainete- ja turustamismaad — ei funktsioneerinud enam. Ühel pool töötud miljonid ja toiduainete puudus, teisel pool hindamatud toorainetetagavarad, tootmise piiramine, tagavarade hävitamine. See areng näitas, et majandusliku vabaduse põhimõte viis majanduslikult nõrgemad rahvad sõltuvuseni majanduslikult tugevamaist. Nende rahvaste ja riikide eluhuvi ja tulevik nõudis loobumist neist põhimõtteist. A. 1933 pääses Saksamaal lõplikult võidule rahvussotsialistlik kord. Algas Saksamaa uus ülesehitamine, mis pidi tugenema uutele, ainult rahvusterviku ja riigi huve teenivaile põhimõtteile. Uus kord peab põhinema rahva kui terviku loomulikel põhialustel — *pinnasel ja sellega seotud inimese tööl*. Kui kapitalistlik majandus läks avarustesse — seni, kuni ruumi oli —, läheb rahvussotsialistlik majandus oma pinnase ja inimtööjõudude kasuta-

misel sügavusse. Maailmamajandusliku rentabiliteedi põhimõtte asemele astub natsionaalsotsialistlik saavutuste põhimõte.

Rahvussotsialism seisis 1933. a. jälle kord igivana probleemi ees: muretseda ja kindlustada saksa rahvale vajalik eluruum. Ühelgi juhul ei tohitud astuda teele, mida väga mitmelt poolt soovitati: lahendada ülerahvastusprobleem sündide piiramisega. Keskses asendis olev inimtühi Saksamaa oleks olnud liiga suureks ahvatluseks välisele survele, mis lõunast ja idast pidevalt surub Saksa piiridele. Probleemi ei saa lahendada elanikkonna kohastamisega eluruumile, vaid eluruumi kohastamisega elanikkonnale. Selleks on kaks võimalust. Esiteks toitumisala suurendamine üle senise poliitiliste piiride. See võib toimuda poliitilise vallutamisega, aga ka uue ala majanduse rakendamisega oma rahvuse vajaduste teenistusse. Teine võimalus seisab tööstus- ja toiduainete hulga ja enesevarustuse suurendamises oleva eluruumi piirides.

Saksamaa osa maailma toorainetevarude alal ei ole väike, eriti kui arvestame, et Saksamaa pindala on ainult 0,5% kogu maailma pindalast. Suurim Saksa maapõuevara on süsi, mille 300-miljardi-tonnine varu moodustab 6—7% maailmavarudest. Lisandades siia veel rikkalikult esinevad pruunsöevarud, võib öelda, et energiavarude poolest on Saksamaa väga kauaks kindlustatud. Ka rauavarusid on rohkesti, nende seas küll ka varusid, mida seni nende väga väikese rauasisalduse tõttu ei tasunud kasutada. Edasi leidub rohkeid mitteraudmetallide pahtlaid mitmel pool üle riigi, enamikus küll väga väikesi. Tähtsamad neist on vask, plii ja tsink. Saksa magnesiidivarud on ühed suuremad maailmas, samuti ka kaalisoolalademed.

Saksa põllumajandus on kasutanud peaaegu kõik kultiveeritava maa ja on tuntud oma intensiivse tootmistehnikaga. On arvutatud, et Saksamaa (vanades piirides ainuüksi) oma 471 000 km² elamisruumi kõiki võimalusi kasutades suudaks elatada ainult 45 miljonit inimest, s. o. maksimaalne rahvastikutihedus 95 inimest ühel km²-l. Juba 1935. a. oli aga elanike arv 66,6 miljonit, seega elanikkond ületab sisemise kandvuse 48%.

Ka uute alade liitmine ei ole olukorda parandanud, sest nii end. Austria kui ka Böömi ja Määri protektoraat kuuluvad samuti alade hulka, kus elanike arv ületab sisemise kandvuse. Seega pole kerge teostada rahvusliku autarkse majandusruumi loomise kava.

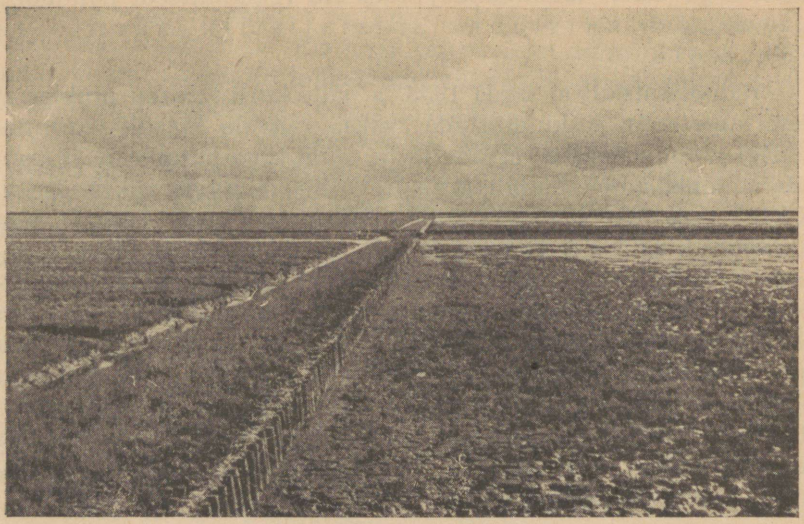

Joon. 9. Padumere kuivendamine. Uudismaa võitmiseks ehitatakse padumerre pikad muulid ja vaitarad; nende vahele koguneb tõusuvees viljakat meremuda.

Kui suurel määral on Saksamaa saavutanud endavarustamise ja millised on Saksa toorainevarustuse tähtsamad lüngad?

T o i d u a i n e d. Juba 1934. a. ellukutsutud tootmislahingutega on suudetud põllumajanduse jõudlusvõimet sedavõrd tõsta, et sõltuvus toiduainete alal vähenes 25 %-lt 1938. a. 17 %-le 1942. a. Seega saab Saksamaa 83 % oma toiduainetest omast elamisruumist.

Põllumajanduslikku toodangut tõsteti osalt uudismaa võitmisega. Tööteenistuse rakendamisega on muudetud sadu tuhandeid hektaare kultuurmaaks. See juurdekasv läheb küll teistpidi kaduma, sest samaaegselt on sadu tuhandeid ha kultuurmaad läinud autoteede, sõjaväe harjutusväljakute, lääne kindlustusvööndi jne. alla. Pearõhk toodangu suurendamisel lasub tootmise intensiveerimisel, mida täiendab otstarbekas toiduainete tarbimise kava.

Suurim raskus Saksa toiduainetemajanduses on rasvainete puudujääk. Rasvainete vajaduse katmise alal tõusis omatoodang 45%-lt 1932. a. 60%-le 1938. a., kusjuures uuesti elustatud vaala-

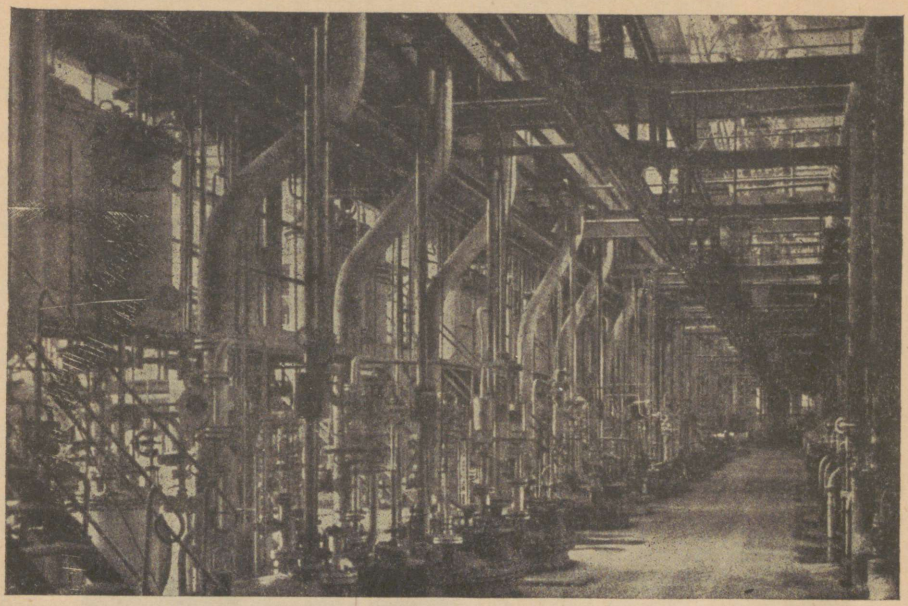

Joon. 10. Osa tööstusseadeldisest sünteetilise kautšuki b u n a valmistamiseks.

püük andis 20% margariinitoodangule vajalikest toorainetest. Lisa saadi ka õlitaimede kasvupindala suurendamisest.

T e k s t i i l t o o r a i n e t e alal on sõltuvust tunduvalt vähendatud. Üle ühe kolmandiku vajalikest tekstiiltooraineist toodetakse nüüd kodumaal. Siin tuleb eeskätt tänada saksa tehnikuid, sest kuigi lammaste arv on tõusnud 3,4 milj. 4,8 milj. 1938. a., lina kasvupind üheksa ja kanepi kasvupind 60 korda, siiski on tekstiiltoorainete tootmise tõusu peamisteks põhjustajateks uued Saksa tekstiilained. Tsellvill, piimavill, kunstsiid ja hilisemal ajal ka puhtsünteetiline Pe-Ce kiud, mis söest ja lubjast toodetuna on happe- ja kuumusekindel, on näidanud toodangus tohutut tõusu (tsellvill 1932. a. 2700 t, 1938. a. 155 000 t).

Oma haripunkti on Saksa sünteetiline tooraineteproduktsioon saavutanud kunstkautšuki — b u n a — tööstusliku tootmisega, sest buna ületab mõnes suhtes isegi loodusliku kautšuki.

E n e r g i a tootmises pole kitsikust karta, sest nagu mainitud, on Saksamaa kivi- ja pruunsöevarud pikaks ajaks küllaldased. Lisaks sellele on Saksamaa veejõududest seni kasutatud ainult ligikaudu 50%, seega on varud arendamiseks olemas.

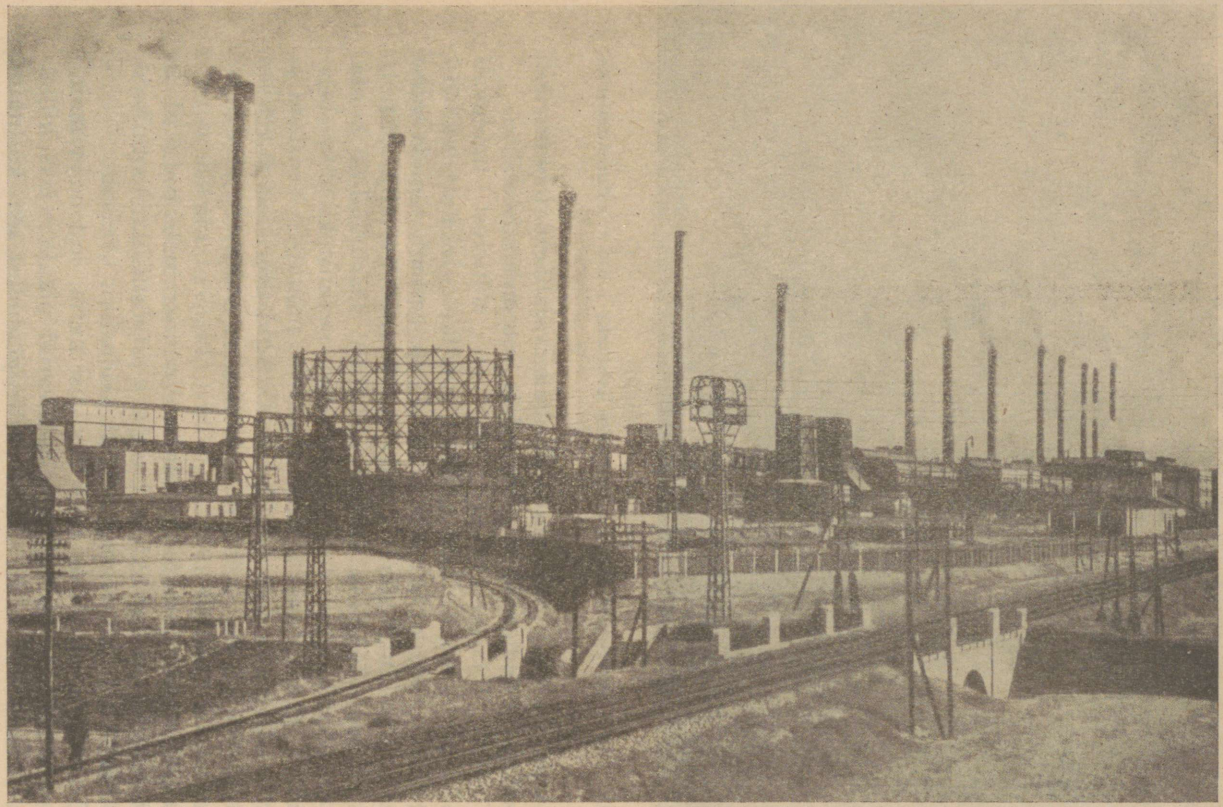

Joon. 11. Maailma suurimad keemiatehased — Leuna-tehased Saale jõe ääres, Kesk-Elbe kaali- ja pruunsöepiirkonnas. Algul toodeti neis tehaseis õhulämmastikku ammoniaagi, lämmastikhappe ja lämmastikväetiste valmistamiseks. Praegu valmistatakse peamiselt sünteetilist bensiini.

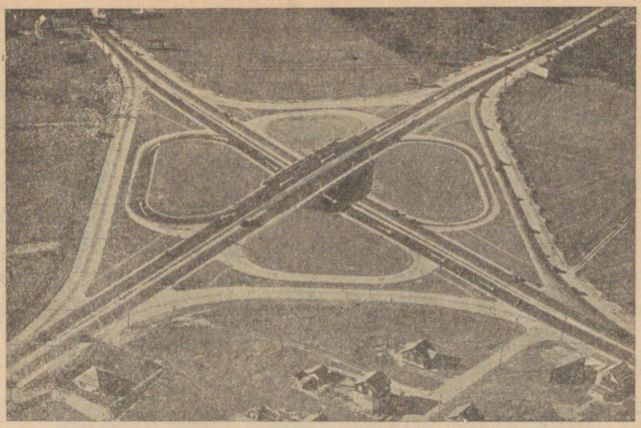

Joon. 12. Autoteede ristumiskoht.

Ainus, see-eest aga tunduv lünk on õli alal, mille poolest Saksamaa ikka veel suures osas oleneb sisseveost. Selle puuduse kõrvaldamiseks on Saksa õlitoodangut tõstetud ja samuti suurendatud sünteetilise bensiini toodangut. Aga ka õli import motoriseerimise ja riigikaitse huvides kestab ja tõuseb järjest.

Väga palju ja suuri raskusi on tulnud võita metalsete toorainete alal. Kuigi Saksamaal leidus võrdlemisi rohkesti mitmesuguseid metalle, suudab ainult magneesium Saksa üha areneva tööstuse nõudeid rahuldada. Võrdlemisi soodus on olukord ka tsingi ja mangaani poolest. Kõikide teiste metallide alal katab omatoodang vähem kui 50% vajadusest. Värviliste metallide suurt puudujääki katavad osalt uued saksa tööstusained, kergemetallid alumiinium ja magneesium. Raskem on lugu rauaga, kus kõigist pingutusist hoolimata omatoodang vaevalt kattis 30% üha suurenevast vajadusest. Uute suurte kaevanduste töölerakendamisega, mis hakkavad maaki tootma seni mittekasutatud väga vaestest maakidest, loodetakse omatoodangut tõsta 50% vajadusest.

Ühelgi teisel maal ei ole keemial nii suurt osa toorainetemajanduses kui Saksamaal. Juba enne ja pärast esimest maailmasõda näitas Saksamaa siin suunda-andvaid saavutusi, kuid alles nelja aasta plaani raamides tõusis keemiatööstus esmajärguliseks toorainete tootjaks. Saksa meetodid, nagu sünteetilised toorained, julged katsed seni tarvitatud metalle asendada uutega,

vanametallide ja jäätmete kogumine ja kasutamine, mida algul mujal kahtlevalt jälgiti, on nüüd igal pool järeleaimamist leidnud.

Saksa nelja aasta plaanide teostamine ei oleks mõeldav ilma hästiarenenud liiklusteestikuta. Oma raudteevõrgu tiheduselt, mille pikkus 1938. a. oli 58 800 km, on Saksamaa kogu maailmas üks esimesi, võrreldes raudteed nii üldpindalaga kui ka rahvastikuga. Raudteedevõrku täiendavad maanteed, mille kogupikkus 1938. a. oli 213 395 km. Autoteedest, mille põhivõrgu pikkus on kavandatud 12 000 km, oli samaks aastaks valminud üle 3000 km. Mootorsõidukite arv oli 1938. a. ligi 1,8 milj. ja näitas pidevat kasvu. Kui 1932. a. oli üks mootorsõiduk 100 elaniku kohta, siis 1938. a. juba 44 elaniku kohta.

Väga suur tähtsus Saksa siseliikluses on sisevetel, suurtel jõgedel ja kanalitel. Suured jõed Rein, Elbe ja Oder on laevatavad oma suudmealast läbi kogu Saksa territooriumi kuni piirini või isegi üle selle. Jõed on ühendatud laialdase kanalitevõrguga, mille väljaehitamine ja eriti moderniseerimine toimub pidevalt. Kogusummas hinnatakse siseveeteede kogupikkust ligi 14 000 km, millel Saksa lipu all liikuv siselaevastik omab üle 17 000 laeva, kogusummas üle 6,5-milj.- t-se kandejõuga.

Veel ühe raske pärandi võttis rahvussotsialism üle — see oli rahvastiku probleem. Esimese maailmasõja raskete kaotuste kui ka blokaadi tagajärjel oli töövõimeliste ja laste suremus eriti suur. Selle tagajärjel oleks Saksamaal seniste olukordade edasikestmisel esinenud väga tõsine rahvuskeha raugastumise nähtus, s. o. vanade aastakäikude suur ülekaal nooremate üle. Lisaks sellele oli sündimus tohutult tagasi läinud, koos sellega ka juurdekasv vähene. Rohke töötute armee (1933. a. 7 milj.) andis tunnistust väga laialdasest sotsiaalsest viletsusest.

Rahvussotsialismi ajal kadus töötute armee, majanduslikkude olude paranemisega kasvas ka abiellumiste arv. Tänu rahva tervele vaistule ei vähenenud seejuures sündide arv, nagu see on tavaline kõrge kultuuriga ja majanduslikult heal järjel olevail rahvastel, vaid näitab isegi tõusu. Nii oli sündide arv 1000 el. kohta 1932. a. 15,1, 1940. a. aga 20,4 ja rahvastiku iive vastavalt 4,2 ja 7,4. Võrdluseks olgu märgitud, et teistel kõrge elatusstandardiga maadel need arvud on sootuks väiksemad, näit. Inglismaal ja Belgial 2,5, Rootsil 2,3, Soomel 5,0. Prantsusmaal esineb isegi vähenemine — 0,3, samuti esines see ka Austrias — 0,2. Ka praegune sündide arv on veel vähene, et kindlustada rahvastiku säilitamist. Sündide probleem on üks tõsisemaid probleeme,

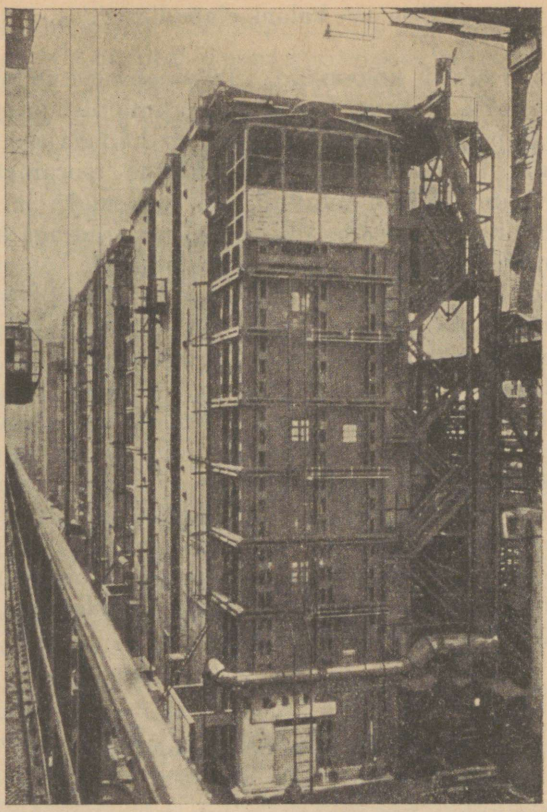

Joon. 13. Sünteetilise bensiini reaktsioonitornid. Igas suures betoontornis on neli 14 cm paksude terasseintega plahvatuskindlat kõrgrõhuahju. Neis ahjudes ühineb H C-ga, mida lükatakse söepastana kõrge rõhu all ahjudesse.

eriti kui arvestame, et madalama kultuuriga ja värvilistel rassidel on sündimus ja rahvastiku juurdekasv palju jõudsam.

Teine tähtis probleem rahvastiku küsimuses on üha kasvav linnastumine, millega põllumajandus kaotab suurel määral eriti praegusel ülesehitamisajal vajalikku tööjõudu. A. 1933 elas 67,4% elanikkonnast linnades. Maalt siirdub linna üle 100 000 inimese aastas. Teataval määral tasandab nende kaotust põllumajanduse arenev mehhaniseerumine.

Saksamaa koloniaalnõudlused.

Saksamaa nõuab kolooniaid. Ta vajab neid selleks, et kindlustada toorainete saamist, toodangu mahutamist ja oma rahvastiku ülejäägi paigutamist. Asumaad on hädavajalikud rahvusliku eluruumi täiendamiseks. Vajalikkude toorainete saamine maailmakaubanduse läbi muutub üha raskemaks ja sõltub üha rohkem tooraineid omavate riikide tahtest; need aga kujundavad oma kolooniaid vastavalt omadele vajadustele, sulatavad neid endi majanduspiirkondadesse, millega nad praktiliselt muutuvad suletud piirkonnaks muude maade kui emamaa tööstustoodangule. Nii ei saa juttugi olla vastastikusest kaubavahetusest, mida taotleb Saksamaa. Lisaks valitsevad toorainete maailmaturul ülikõrged monopolihinnad. Aga Saksa koloniaalnõudlustel on ka teine külg — üheõigusluse taotlemine. Versailles' rahuleping ei võtnud kolooniaid Saksamaalt ära, vaid andis nad ajutiselt võitjaile kasutada. Seepärast, kui räägitakse üheõiguslusest, tuleb eelkõige heaks teha ülekohus ja tagasi anda Saksa asumaad. Võitlus kolooniate tagasiandmise pärast on nii majanduse kui ka prestiiži ning elu ja au küsimus, mis on kujunenud saksa rahva kasvava poliitilise tahte väljenduseks.

Saksamaa teises maailmasõjas.

1939. a. puhkes teine maailmasõda. Ühel pool seisis Saksamaa, teisel pool riikide koalitsioon Inglismaa, Prantsusmaa ja Poola. Saksa poliitikal õnnestus Nõukogude Liiduga saavutada kokkulepe, millega NSVL jäi sõja esimeses faasis erapooletuks.

Sõja esimeses faasis purustati välkkiire löögiga Poola, enne kui selle liitlased talle mingit abi said anda. Poola jaotati Saksa ja NSVL vahel. Üle kogu talve teostusid läänes ettevalmistused otsustavaks heitluseks, mis puhkes 1940. a. kevadel. Sissejuhatava operatsioonina vallutati varakevadel Norra, et ennetada inglaste sissetungi ja julgestada sellega oma tiiba. Mais algas operatsioon Prantsusmaa vastu. Esijoones vallutati Holland ja Belgia, millega kõrvaldati sissetungioht Ruhri tööstuspiirkonnale ja löödi kiil Flandrias tegutseva Prantsuse-Inglise armee ning ülejäänud Prantsuse sõjajõudude vahele. Vähem kui kahe sõjakuu jooksul alistus Prantsusmaa. 1940. a. juunis astus Saksamaa poolel sõtta ka Itaalia.

Peale Prantsusmaa vallutamist algas elav poliitiline tegevus. Saksamaa sõlmis lepped Doonau riikidega, et oma julgeolekut ja majandusele vajalikke toor- ja toiduaineid kindlustada. NSVL okupeeris Balti riigid, Bessaraabia ja sai Soomelt Talvesõja järel soodsad positsioonid Soome julgeoleku pidevaks ohustamiseks. 1941. a. kevadel kerkis hädaoht Balkanil, kus püüti luua uut kallaletungi lähtealust Saksamaale. Nn. Balkani-sõjakäigul purustati Kreeka ja Jugoslaavia armeed ja ainulaadse operatsiooniga vallutati Kreeta. Seega oli kogu Euroopa manner Saksa kontrolli all, ühtlasi oli aga astutud vastu NSVL ekspansioonitungile, kes luges Balkanit oma mõjupiirkonda kuuluvaks. NSVL hoiak muutus üha ähvardavamaks. Tohutud vägede koondamised piirile lasksid selgesti tunda Vene kallaletungi ohtu. Et neid plaane segi paisata, alustas Saksa sõjavägi juunikuus sõjakäiku NSVL vastu. Temaga liitusid otsekohe Soome, Ungari, Itaalia, Rumeenia, Slovakkia ja Kroaatia. Esimene sõjasuvi andis Saksale ja ta liitlastele tohutuid tulemusi — vallutati kogu Valge-Ruteenia ja suur osa Ukrainast koos tähtsate rasketööstus- ja põllumajanduspiirkondadega. Vabastati Balti riigid ja Bessaraabia. Soome paiskas vaenlase kaugele endiste piiride taha. Detsembris 1941. a. laienes sõjapiirkond veelgi, sest sõtta astusid Jaapan ja USA, kelle vaheline võitlus jaapanlastele edukalt toimub Kaug-Idas.

Oma sõjalise eduga ja poliitikaga on Saksamaa praegu terve Euroopa mandri enda kontrolli alla võtnud või koostööle tõmmanud. See tähendab kõigi Euroopa jõudude mobilisatsiooni sõjamajanduse huvides, millega sõdivate riikide vajadused väga suurel määral on kindlustatud. Sõjas bolševismi vastu on Saksamaaga liitunud peaaegu kõik Euroopa rahvad. Järjest suuremal arvul vabatahtlikke annavad ka NSVL vabastatud piirkonnad.

2. Itaalia ja Rooma impeerium.

Impeeriumi kujunemine.

Samuti nagu Saksamaa, asus ka Itaalia koloniaalvalduste muretsemisele alles pärast ühinemist läinud sajandi viimasel veerandil. Esimeseks kiviks koloniaalehitises saab Punase mere ääres asetsev Assab, mis a. 1882 kuulutatakse kroonikoloniaks. Sellega pandi kindel alus Itaalia Ida-Aafrika asumaade vallutamisele (Eritrea, Somaalimaa).

Joon. 14. Lombardia kultuurmaastu P.-Itaalias. Lombardia madalmik on Itaalia viljakaim osa.

Põhja-Aafrika peaaegu inimtühjad ruumid olid tihedalt rahvastatud Itaaliat alati endi poole tõmmanud, kes Vana-Rooma järglasena tundis end kohustatud olevat looma kolooniaid ja levitama kultuuri P.-Aafrikas. A. 1911 algas sõda Türgiga. See tõi Itaaliale Tripolitaania, mis ühes naaberaladega moodustas Itaalia koloonia Liibüa. Lisaks saadi Dodekaneesi saarestik.

Esimese maailmasõja alguses oli Itaalia koloniaalvalduse suurus ligi 1,6 milj. km², 1,3 milj. elanikuga. Vaatamata oma suurusele ei suutnud see koloniaalriik Itaalia vajadusi rahuldada, sest suurem osa kolooniaist koosnes sademetevaestest kõrvealadest, mis olid vähe sobivad tootma neid tooraineid ja troopilisi produkte, mida Itaalia nagu iga teinegi Euroopa tööstusriik vajas.

Esimene maailmasõda tõi Itaaliale juurde veel tüki kõrbe P.-Aafrikas, millega Itaalia omandas „kõrbedekoguja" kuulsuse. Uued pingutused, mida Itaalia Mussolini juhtimisel tegi, et oma toorainetebaasi laiendada, on seega rahvamajanduslikult ja geopoliitiliselt mõistetavad. 1935. a. algas sõda Abessiinias Rahvasteliidu teravast vastuseisust hoolimata. Eriti Inglismaa oli häiritud, sest Abessiinia vallutamine mõne suurvõimu poolt oleks viinud Sudaani ja Egiptuse elusoone Niiluse allikad võõra võimu

valdusesse, lisaks oleks Itaalia positsioon Suessi kanali naabruses liigselt tugevaks muutunud. Vahemere—Suessi—India ookeani meretee on aga Briti impeeriumi tähtsaim ühendusjoon, mille kindlustamine on olnud inglaste peamureks. 1936. a. kevadeks oli sõjakäik võidukalt lõpetatud. 1 120 000 km² suuruse peaaegu tundmatu maa-ala liitmine Itaalia kolooniatele võimaldas luua vägeva Ida-Aafrika koloniaalriigi. Itaaliast sai Rooma impeerium. 1936. a. peale algab ka Itaalia ja Saksamaa lähenemine teineteisele. Ühiste raskuste ja sarnase maailmavaate tõttu tekkis 1937. a. nn. Berliin-Rooma telg (millega hiljem liitus Jaapan), mis kujunes määravaks teguriks Euroopa kontinendil. Aprillis 1939. a. laiendas Itaalia oma valdusi Euroopas, vallutades Albaania. Sellega on Aadria meri oluliselt muutunud Itaalia sisemereks ja võimalik hädaoht Balkanilt kõrvaldatud. Ühtlasi tugevnes Itaalia positsioon Balkanil, mida Itaalia peab oma majanduslikuks tagamaaks. Juunis 1940. a. astus Itaalia sõtta. Peale Jugoslaavia purustamist 1941. a. sai Itaalia osa Jugoslaavia valdusi Aadria mere kirderannikul enda kätte.

Asend, liigestus ja arengusuunad.

Rooma impeeriumi liigestus:

	Pindala 1000 km²	Elan. 1000	Tihedus 1 km²
Itaalia	310	43 578	140
Albaania	27,5	1 037	36
Saared Egeuse meres	3	141	52
Itaalia Ida-Aafrika	1 708	7 600	4,5[1]
sellest: Abessiinia	785	5 300	6,8
Eritrea	221	1 000	4,5
Somaalimaa	702	1 300	1,9
Liibüa	1 773	839	0,4[2]
Kokku	3 822	53 185	14,2

Itaalia koloniaalvaldused asetsevad kõik Aafrikas, ainult Lääne-Aasia läheduses asetsevad Dodekaneesi saared ja Rhodose saar kuuluvad Aasiasse.

[1] 1941. a. Inglise ja L.-Aafrika vägede poolt vallutatud.

[2] 1943. a. Inglise vägede poolt vallutatud.

Itaalia saatus on seotud Vahemerega. Juba ta asend viitab sellele: kiilukujuline 1000 km pikkune poolsaar eraldab Vahemere lääne- ja idabasseiniks ning küünib Sitsiilia saarega ainult 140 km kaugusele Aafrikast; pealegi asetseb Sitsiilia ja Aafrika vahel Itaaliale kuuluv tugevasti kindlustatud Pantelleria saar. Inglismaale on Vahemeri tähtis eeskätt strateegilise liiklusteena, Prantsusmaale — ühendava lülina emamaa ja kolooniate vahel. Itaalia on aga ainus suurvõim, kes täiesti Vahemerest oleneb. Seepärast suundub Itaalia ekspansioonitung Vahemere-ruumi. Itaalia kui Vahemere-impeeriumi eluküsimuseks on Vahemere ühendusteede kindlustamine. Sellest vaatepunktist nähtuna saab mõistetavaks toetuspunktide hankimine Vahemeres, sest Egeuse mere saared, Pantelleria, Saseno saar Aadria suudmes, Korfu ja Albaania vallutamine, osavõtt Hispaania kodusõjast ja toetuspunktid Baleaaridel, Tunise ja Korsika nõudmine — kõik teenivad üht sihti — kindlustada Itaalia liiklusteid Vahemerel. Konflikt teiste suurvõimudega pidi paratamatult tulema, sest liiga sageli põrkas Itaalia oma Vahemere-kavade teostamisel kokku Inglismaa ja Prantsusmaa huvidega.

Rahvastik kui impeeriumi-idee kandja.

Itaalia kui suurriigi seisund oleneb ta rahvastiku loomulikust elujõust. Itaalia rahva elujõud avaldub eelkõige üha kasvavas rahvaarvus.

Aasta	Rahvastik miljonites	Juurdekasv 10 a. jooksul milj.
1871	26,8	1,8
1881	28,5	1,7
1901	32,5	4,0 [1]
1911	34,7	2,2
1921	38,0	3,3 [2]
1931	41,2	3,2
1938	43,6	

Rahvastiku iive on suurem kui ühelgi teisel kultuurrahval. Rahvaarvu tõus esineb ka esimesele maailmasõjale järgnenud perioodil, mil Euroopa maades sündimus kõige rohkem alanes. Rahvaarvu õiget kasvu saame hinnata alles siis, kui võtame arvesse, et Itaaliast enne esimest maailmasõda aastas kuni 400 000 inimest oli ruumipuudusel sunnitud välja rändama.

[1] 20 a. andmed, sest vahepealt puudub üks loendus.
[2] Sisaldab ka esimesest maailmasõjast tingitud muutused.

Sellise rahvastiku suurenemise juures jäi Itaalia elamisruum kuni kõige viimase ajani ühesuuruseks. Itaalia elamisruumi sisemisele kandvusele vastavaks maksimaalseks elanikkonnaks määratakse 35 milj. Juba a. 1935 oli see 42 milj. elanikuga 22% ületatud. Sellest järgneb, et üha kasvava rahvastikuga käib kaasas üha suurenev ülerahvastumine, mis sisemise surve suurenemisega väljendub Itaalia tungis laiendada oma rahvale vajalikku elamisruumi. See on Itaalia poliitika teine tõukepõhjus.

Suur rahvaarv üksi ei moodusta veel jõutegurit. Eluruumi nappus üksi ei oleks Itaaliat sundinud astuma koloniaalvalduste laiendamise okkalisele teele. Selleks on vaja rahva teatavat hingelist hoiakut ja vaimseid omadusi, et oma nõudmisi läbi viia. Fašistlik revolutsioon on Itaalias äratanud need vaimsed jõud. Paralleelselt majandusliku arenguga on toimunud vaimne murrang.

Itaalia majandus ja toorainete probleem.

Itaalial puuduvad rikkused küllaldaste maavarade näol. Kuigi maavarade mitmekesisus on suur, on nende kogus väga väike. Tähtsaimate toorainete — söe ja raua — varud ei ole küllaldased. Õli puudub täiesti. Ainult vähemtähtsate maavarade, nagu elavhõbeda, väävli, boksiidi ja tsingi osas katab toodang tarviduse või isegi ületab selle.

Toitlusmajanduses on Itaalia peaaegu saavutanud autarkia. Ligi pool tema kutseliselt tegevast rahvastikust on rakendatud põllumajanduses. Olgu tähendatud, et fašistliku valitsuse pingutuste tulemusena on Itaalias eelmise aastakümne keskpaigast alates käimas tugev industrialiseerimisprotsess.

Kodumaine toodang toiduainete alal katab normaalsetel aegadel peaaegu kogu vajaduse. See uhke tulemus on pika ja vaevarikka töö vili. Itaalia rakendas kõik oma tehnilised, organisatoorsed ja finantsilised jõud põllumajandusse teraviljatoodangu tõstmiseks selliste tulemustega, et Itaalia põllumajandus muutus mahajäänumast üheks paremini korraldatuks kogu Euroopas. Parandati maaharimisviise, tõusid saagid.

Saak	1931	1935
	milj. dz	
Nisu	53,3	80,6
Mais	24,4	28,2
Riis	6	7

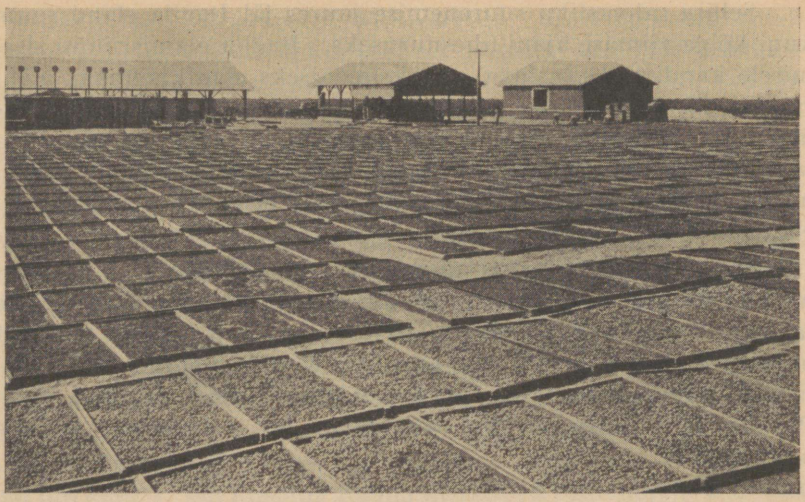

Joon. 15. Rosinate kuivatamine.

Kui Itaalia enne 1930. a. vedas põllumajandussaadusi sisse aastas keskmiselt 2,03 miljardi liiri väärtuses, siis pärast 1930. a. oli põllumajandussaaduste väljaveo ülekaal 0,5 miljardit liiri. Mussolini on püstitanud sihi — tõsta saak 100 milj. dz, mis pakuks küllaldast toitu 50 milj. elanikule.

Teraviljatoodangu tõstmise üheks peavahendiks oli maaparandus. Ligi 6 miljardit ha põllumajanduslikku maad on 1922. aastast kas juurde loodud või põhjalikult parandatud. Musternäiteks on Pontini soode kuivendamine, kus nüüd on loodud juba 2600 talundit 37 000 elanikuga. Itaalia niisutatud alad on suurimad Euroopas.

Blokaad ei suuda Itaaliat tänapäeval näljutada, sest Itaalial on oma nisu, mais ja riis; puu- ja juurvilju ja piimasaadusi veetakse välja. Aastane puuviljatoodang andis 1937. a. 17% kogu ekspordist. Suhkrupeetide kasvupinna laiendamine peab muutma Itaalia sõltumatuks välismaa suhkrust.

Kalade kõrval, mida suurel arvul sisse tuuakse, moodustavad toitlusalal suurema lünga rasv ja liha. Rasvapuuduse kõrvaldamiseks püütakse suurendada õlitaimede, eriti oliivipuu kasvupinda. Oliivikasvatusele hakati ka kolooniates suuremat rõhku panema.

Raskem on Itaalia olukord tekstiiltoorainete alal. Ligi 15% Itaalia sisseveost langeb tekstiiltoorainetele. Itaalia tekstiili-bilanss on aga aktiivne, sest et ta rohkem kui poole oma tekstiiltoodangust ekspordib.

Viimastel aastatel on õnnestunud suurt osa importtoorainеid kodumaistega asendada. Nii kattis 1937. a. kodumaine puuvill juba 52% vajadusest. Puuvillast toodetakse ainult segakudumeid, kus puuvillale lisatakse kanepit, kunstsiidi ja kunstkiudu — lanitaali, mida toodetakse kaseiinist ja mis on Itaalia leiutis. Ka villa ei tarvitata puhtalt, vaid kõrvalainete lisamisega. Kunstkiudude tootmine on Itaalia tekstiiltööstuse tugevaim külg.

Kunstsiidi tootmiseks vajalik tooraine on tselluloos, mida Itaalia peab importima. Kõigi vahenditega on asutud tselluloosi tootmise suurendamisele. Et Itaalia metsavarud on vähesed, hakatakse tselluloosi tootma õlgedest, pilliroost, maisipeadest jne. Suurendatakse järjekindlalt kodumaiste loomulikkude kiudainete toodangut. Kodumaine villatoodang rahuldab juba poole vajadusest. Puuvillakasvatuses pandi suuri lootusi Itaalia Ida-Aafrika kolooniatele, kus puuvillakasvatust taheti arendada seevõrra, et puuvilla toodang oleks 850 000 tonni, mis kataks Itaalia vajaduse ja annaks veel ülejääki ekspordiks.

Kõikidest suurriikidest on Itaalial kõige nõrgem varustus mineraalsete toorainetega. Väljaveoks on Itaalial kasutada ainult väävel, elavhõbe (Itaalia on maailmas selle suurim tootja) ja boksiit. Itaalia rauavarud katavad viimaste aastate suurenenud toodangu juures 50—75% vajadusest, kuid need varud on ettenähtavalt varsti tühjendatud. Itaalial puuduvate toorainete hulka kuuluvad süsi, õli, vask, nikkel, tina, volfram, grafiit, magneesium, fosfaadid.

Eriti raske on olukord energiamajanduses. Nagu Saksamaa, nii on ka Itaalia asunud kõikide vahenditega puuduvaid toorainеid tootma kodumaal või neid asendama omas eluruumis toodetavatega.

Õli alal on vahekord omatoodangu ja tarvingu vahel 1 : 150. Katsed avastada Itaalias uusi õlivälju on jäänud tulemusteta. Albaanias on aga puurimisel avastatud õlivarusid, mille ulatus on veel selgumata. Juba 1940. a. pidid uued varud katma vähemalt 10% tarvingust. Vajalikud õlijuhtmed toodangupiirkonnast Valona sadamasse on juba ehitatud. Sünteetilise bensiini toodang pidi andma 460 000 t aastas (15% tarvingust), kuigi tooraineks vajaliku söe puudumine tekitab raskusi. Et vähendada bensiini-

tarvidust, viiakse osa mootoreid üle piiritusküttele. Vajalikku piiritust saadakse suhkrutoodangu jäätmeist. Puusõegaasküttele üleviimist takistab Itaalia metsavaesus. Katsed metaangaasiga seevastu on andnud häid tulemusi ja praegu liigub juba üle 1500 mootorsõiduki metaangaasküttel.

Süsi on teine väga valus punkt Itaalia tööstusele, sest söe sissevedu ulatub 12—13 milj. t aastas. Itaalia teeb kõiki pingutusi, et söe sissevedu hoida sellel tasemel. Industrialiseerimisest tulenevat suuremat vajadust peab katma omatoodangu suurendamine, peamiselt Sardiinias ja Istrias. Itaalia söevajadus oleks aastas 30 milj. t, kui Itaalia veejõuvarud ei oleks energiamajanduse huvides mobiliseeritud. Rohkem kui ükski teine maa Euroopas on Itaalia rõhku pannud oma veejõuvarude väljaehitamisele. 97% kogu elektrienergia toodangust saadakse veejõudude abil, 17 000 kilomeetri pikkusest raudteedevõrgust on üle 5000 km elekterraudteed. Seejuures vajalikud voolujuhtmed ei ole vasest, sest et vask Itaalial puudub, vaid alumiiniumist, mida Itaalias toodetakse küllaldaselt. Itaalia autarkia programm näeb ette veejõuvarude edasist väljaehitamist.

Kuigi Itaalia teeb kõiki pingutusi kodumaise toorainetetoodangu suurendamiseks, on siiski rida tooraineid, mida ta peab saama rahvusvahelise kaubandusega. Siin ei tohi mineraal- ja tekstiiltoorainete kõrval unustada kautšukit. Teisest küljest on Itaalial veel võimalusi keemia abil oma toorainete hulka laiendada, selleks senisest suuremal määral Saksamaa kogemusi kasutades.

Itaalia koloniaalvaldused.

Itaalia koloniaalvaldused ei suudaks emamaa toorainetevajadusi täiel määral rahuldada. Itaalias oodatakse, et kolooniad aitaksid lahendada tekstiiltooraine probleemi. Ettevalmistustööd puuvillakasvatuse laiendamiseks Ida-Aafrikas kui ka lambakasvatuse arendamiseks Abessiinias olid juba enne sõda alanud.

Normaalsete aegade edasi kestes oleks Itaalia vajadus nahkade ja liha alal kolooniate toodanguga suurelt osalt kaetud olnud. Väljavaateid oli ka õliseemnete kasvatuse arendamiseks Ida-Aafrika troopilistes osades.

Liibüa elanikkude arv ulatub 836 000-ni, neist umbes 67 000 valged asunikud, teised araablased ja berberid. Suurel arvul on ka juute. Liibüa tuluallikaks on rannikul kalandus,

Joon. 16. Halfaheina korjamine Põhja-Aafrikas. Halfahein on eriti Alžeeria kuivade kiltmaade tüüpiline taim; ta kasvab suurte tortidena. Pärast kuivatamist, pressimist ja pakkimist ta läheb Euroopasse, peamiselt Inglismaale, paberivalmistamiseks.

kus püütakse peamiselt tuunikala ja käsni. Kasvatatakse nisu ja otra, tubakat, puuvilju ja viinamarju. Soola toodetakse rannikul ja sisemaa kuivadel aladel kogutakse esparto rohtu. Väljaveos on tähtsamad ained nisu, tuunikala-konservid, nahad, käsnad ja datlid. 1938. a. oktoobris kuulutas Fašistlik Suurnõukogu Liibüa rahvuslikuks piirkonnaks. Seega ei olnud Liibüa enam koloonia, vaid Itaalia provints, „Itaalia teisel pool merd".

Itaalia Ida-Aafrika koosneb kolmest peaosast — Abessiiniast, Eritreast ja Somaalimaast. Eritrea on osalt mägismaa ja osalt ranniktasandik ja ta elanikkond on pool-nomaadid. Rannikule on asutatud itaallaste farme, kus kasvatatakse puuvilla jm. Osa maid on tehtud viljakandvaks niisutamisega. Eritrea väljaveos on esikohal kohv, järgnevad merest toodetav sool, nahad, mitmesugused merikarbid, pärlmutter ja palmituumad.

Somalimaa on paiguti Eritreast kõrvelisem. Ta siselavadel leidub häid looduslikke karjamaid veiste, kaamelite ja lammaste pidamiseks. Sisemaal korjatakse veel puuvaike ja vürtse, rannikul kasvatatakse seesamit õli jaoks ja puuvilla. Somaalimaa väljaveos on esikohal banaanid, järgnevad nahad, toorpuuvill, viiruk ja kuivatatud kalad.

Suuri lootusi asetas Itaalia Abessiiniale. Kohe peale Abessiinia-sõjakäigu lõpetamist asuti Abessiinia ümberkorraldamisele, kusjuures rakendati Eritreas ja Somaalimaal omandatud kogemusi. Täiendati sõjaajal ehitatud autoteede võrku, mille pikkus ulatub 4000 km-ni. Süstemaatilise kavandamisega hakati arendama neid majandusharusid, mis toodaksid emamaa majandusele hädavajalikke tooraineid. Valgete kolonisatsiooniks määrati 1500—2500 m kõrgusel asetsevad viljakad tasased kiltmaad, mis oma kliimalt on sobivad. Asutati suurejoonelisi puuvilla-istandikke, mis pidid emamaa muutma puuvilla alal sõltumatuks välismaast. Maavaradest on seni avastatud kulda, plaatinat ja vaske.

Resoluutselt lahendati rassiküsimus. Vastandina Prantsuse kolooniatele olid rassi puhtuse säilitamiseks segaabielud keelatud ja valgete ning värviliste asundused eraldatud. Poliitiline ja majanduslik juhtimine kuulus ainuüksi itaallastele.

Praegu käimasolevas sõjas vallutasid Inglise ja L.-Aafrika väed 1941. a. kogu Itaalia Ida-Aafrika ja 1943. a. Liibüa.

3. Suur-Jaapan.

1854. a. sundis Ameerika laevastik commodore Perry juhtimisel jaapanlasi astuma suhtlemisse välismaailmaga. Sõlmiti kaubaleping Ameerikaga. Sellest ajast alustab endine feodaalne Jaapani riik kiiret tõusu moodsaks poliitiliseks ja majanduslikuks suurvõimuks. Ta vallutab Hokkaido, Kuriili, Bonini, Riu-Kiu ja Formoosa saared ja kinnitab möödunud sajandi lõpul kanna Aasia mandrile, vallutades Korea. 1931. a. ta loob relvade abiga jaapanisõbraliku Mandžukuo.

Maa, rahvas ja majandus.

Jaapan on saareriik nagu Inglismaagi. Ka suuruselt on nad ligikaudu võrdsed — Inglismaa ühes Iirimaaga umbes 313 400 km^2, Jaapani emamaa 382 000 km^2, kuid Inglismaa ja Iirimaa 50,2 milj. elaniku vastu on Jaapanil üle 73,1 milj. elaniku. Päris Jaapan on ainult neli suurt peasaart ühes tuhandete väiksemate saartega, mis poolkaares ulatuvad rohkem kui 3000 km pikkuselt jäisest Kamtšatkast kuni troopilise Formoosani.

Jaapani keskmine rahvastikutihedus (191 inim. km²) ei anna meile õiget pilti nende alade rahvastiku kuhjumisest, kus sageli 1000—2000 inimest elab ühel ruutkilomeetril. Põhjasaar Hokkaido oma külmniiske kliimaga jääb rahvastikutiheduselt kaugele maha lõunasaartest.

Sündide arv on Jaapanis väga suur. Kui Euroopas 1000 elaniku kohta tuleb 18 sündi, on Jaapanis vastav arv 34. Suure sündide arvu juures esineb Jaapanis ainult keskmine suremus, nii et rahvastiku iive on Jaapanis suurem kui enamikus Euroopa maades. Nii oli iive 1937. a. Jaapanis 13,7, samal ajal Saksamaal aga 7,1, Prantsusmaal 0,3, Inglismaal 2,5, Itaalias 8,7.

Jaapani sündide arv on otsene tulemus abiellumiste suurest arvust. Esivanemate austamise kombe tõttu on Jaapanis perekonna asutamine ja abiellumine iga mehe püha kohus. Jaapani rahvastiku sooline jagunemine on erinev Euroopa omast: kui Euroopas esineb suurem või väiksem naissoo ülekaal, tuleb Jaapanis 100 naise kohta niisama palju mehi. Seetõttu puudub Jaapanis täiesti ükskõik kummast soost vanemate vallaliste seisus.

Jaapani elanikkonna peategevuseks on põllumajandus, kus leiab tööd 50% kõigist töötajaist.

Üheks Jaapani peaprobleemiks on rahvastiku ülejäägi mahutamine. Vajalikke maatagavarasid emamaal selleks ei ole, sest iga jalatäis harimiskõlblikku maad on kultuuride alla võetud.

Teine võimalus on lahenduse otsimine suurejoonelises väljarändamises. Jaapanil puudusid seni omad asustuskolooniad ja nii sai väljarändamine suunduda ainult võõrastesse riikidesse. Kuigi riik toetas väljarändajaid, ei saavutatud siiski soovitud tulemusi, sest jaapanlane lahkub ainult vastumeelselt oma kodukoldest ja lisaks sulges enamik riike oma piirid Jaapani sisserändajaile. Nii ongi käesoleval sajandil väljarännanud jaapanlaste üldarv väiksem kui Jaapani rahvastiku aastane juurdekasv. Praegu elab ainult umbes 700 000 jaapanlast väljaspool Jaapanit, s. o. vähem kui 1% Jaapani elanikkude üldarvust. Ka territoriaalsed valdused mandril ei toonud soovitud lahendust rahvastiku ülejäägi küsimusele, sest Mandžukuo talv on jaapanlastele liiga külm ja Põhja-Hiina, samuti nagu Formoosa, olid juba enne isegi üle rahvastatud. Nii jäi Jaapani aastase 1 miljoni suuruse sündide ülejäägi vastuvõtjaks ainuüksi tööstus.

Jaapani rahva rahvuslikud omadused tõstavad ta kõrgemale kõikidest teistest värvilistest rahvastest. Sajandeid vana

kasvatus on õpetanud jaapanlase ennastvalitsevaks ja distsiplineerituks. Jaapanlased on äärmiselt ühiskondlikud, nad tunnevad endid kõik ühe perekonna liikmetena, mille peaks on keiser. Keisri ja isamaa eest peab iga jaapanlane alati valmis olema oma elu ohverdama. Usk on õpetanud, et isamaa eest surra tähendab suurimat õndsust. See koos isamaa-armastusega ja idamaalastele omase fatalismiga võimaldab jaapani sõdureil korda saata tegusid, mis valgetele jäävad mõistmatuks. Neis peaomadustes, mis jaapani rahval esinevad suuremal määral kui ühelgi teisel rahval maailmas, tuleb näha üht tähtsamat faktorit Jaapani ennenägematus tõusus.

Majandus. Jaapani kogupindalast on ainult 15—17% kõlvuline põllumajandusele. Peamiselt asetsevad põllumajanduslikult kasutatavad alad rannikmadalmikel ja orgudes. Neile viljakaile aladele on koondunud ka elanikkonna enamik ja neil aladel asetseb ka enamik Jaapani suurlinnu, nagu Tokio, Osaka, Kobe, mis samaaegselt on väravad ühendusepidamiseks muu maailmaga.

Jaapani põllumajandusel on olnud lahendada hiiglaülesanne, sest ainult 1/3 võrra suurem külvipind kui 1854. aastal peab tänapäev toitma üle 70 miljoni inimese tolleaegse 20 miljoni inimese asemel. Seepärast pole Jaapani talupoja töö võrreldav Euroopa põllumehe omaga. Eurooplane on põlluharija, jaapanlane aednik. Iga viimne kui maalapike on kultuuri all; sageli puuduvad põldude vahel isegi teed.

Jaapani põllumajanduslik käitis on äärmiselt väike. Kogu põllumaa haarab umbes 5,9 milj. ha, mida harib 5,6 milj. perekonda, s. o. igale keskmiselt 5-liikmelisele perekonnale langeb vaid 1 ha põllumaad.

Põllumaa on kahesugune — niisutuspõld, kus kasvab jaapanlaste peatoidus riis, ja kuivpõld, kus kasvatatakse nisu, juurvilja, kartuleid, sojaube jne. Lõunapoolseil aladel kasvavad tee, tubakas, puuvill ja Formoosal ka suhkruroog. Kesk-Jaapani mooruspuukasvandus on siidiussikasvatuse põhialuseks.

Suurimate pingutustega on saavutatud toitlusalal autarksus. Kasutades oma emamaa ja kolooniate (1939. a.) toiduainetetoodangut on Jaapan õnnelikus olukorras suuta varustada oma elanikkonda mitte üksnes riisiga, vaid ka teiste teraviljasortidega ja jaapani köögile eriti tähtsate kaunviljadega. Sojaubade puudujääk kaetakse Mandžukuo toodanguga, mida Jaapan ka sõjaajal

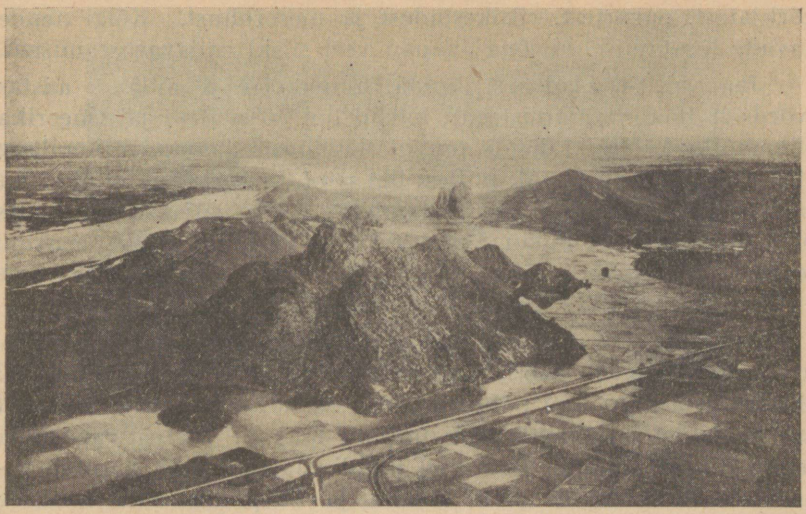

Joon. 17. Riisipõllud. Aluspõhja kalju kõrgub mägedena deltatasandikust. Maantee kõrval näha niisutuskanal.

võib arvestada. Ka juur- ja puuvilja ning teed on vajalikul määral. Taimtoidu kõrval varustab Jaapani majandus oma elanikkonda küllaldasel määral ka liha ja munadega. Kala, mis riisi kõrval on Jaapani tähtsaim toiduaine, on üliküllaldaselt. Jaapan on kalapüügi suhtes esimene maa maailmas, püüdes kolmandiku kogu maailma kalatoodangust.

Palju tõsisem on Jaapani olukord tööstustoorainete alal. Enamiku sõjalise tähtsusega toorainete alal on Jaapan olenev välismaa armust. Samuti ka tekstiiltoorainete alal on Jaapan olenev välismaast, ainult toorsiidi toodab Jaapan kodumaal. Puuvill ja vill ning tselluloos kunstkiu jaoks peavad suures osas tulema välismaalt. Puuvill oli Jaapani sisseveos esimesel kohal, vill teisel. Puuvillale, villale, õlile ja maakidele langes 60% sisseveost.

Et tekstiiltoorainete alal puudujääki vähendada, on Jaapan kõikide vahenditega tõstnud tsellvilla ja kunstsiidi toodangut. Sisemaal on keelatud tarvitada puhtast puuvillast kudumeid, need peavad 30% olema segatud tsellvillaga. Puuvillatoodangu tõstmiseks suurendatakse kasvupinda Formoosas, Koreas ja mujal. Kunstsiidi tootmiseks vajalikku tselluloosi hakatakse tootma kodumaistest toorainetest, puidu kõrval ka suhkruroojäätmetest,

kõrkjatest, oavartest, riisikestadest ja mererohust. Kõigi nende kavade teostamisel ei jõua Jaapan veel siiski endavarustamiseni.

Jaapani õlivajadusest, mida hinnatakse 3 milj. t aastas (võrdselt Itaalia vajadustega), katsid ligi 90% Briti ja Ameerika õliomanikud. Kõiki jõude pingutades tõusis Jaapani õlitoodang 1937. a. 15% vajadusest, millest ligi pool on Mandžukuo õlikivist saadav õli. Toodangu suurendamiseks ei ole väljavaateid. Selles olukorras on ka Jaapan Saksa eeskujul asunud söest bensiini tootma ning kavade järgi peab sünteetilise bensiini tootmine 1943. a. katma kaks kolmandikku vajadusest.

Ainult veidi kergem on olukord rauamaakide alal, kus omatoodang katab 10—15% vajadusest. Vajadus raua järele oli Mandžuuria-sõjakäigu põhjustajaks. Mandžukuo varud osutusid aga loodetust väiksemaks ega suutnud Jaapani tööstust vabastada impordist välismailt. Rahuajal püüdis Jaapan oma kapitali rakendada P.-Austraalia, Briti Malaia ja Filipiinide rauamaakide tootmisele, et seega vajaliku toormaterjali tootmist saada vähemalt oma kontrolli alla.

Parem on Jaapani seisund e n e r g i a v a r u d e suhtes, sest omamaine ja Mandžukuo söetoodang katab vajaduse ligi 90%. Importida tuleb eeskätt mõningaid kõrgeväärtuslikke söesorte eriotstarbeks. Sütt täiendab väga suurel määral hüdroenergia. Oma veejõuvarudest, mida hinnatakse 14 milj. HP-le, on Jaapan rakendanud ligi 5 milj.

Jaapani tööstus mahutab umbes 3,7 milj. inimest, kes oma madalaist palkadest hoolimata läbistikku siiski rohkem teenivad kui talunikud, kel enamikus lasub ka raske võlakoorem.

Jaapani tööstuse areng on olnud erisugune. Ennekõike puudus siin erakapital, mis oleks võinud tööstusi ellu kutsuda. Seetõttu oli riik kui ainuke kapitali omanik (mida ta täiendas laenudega Inglismaalt ja Ameerikast) sunnitud tööstusi asutama, et neid pärast seda, kui nad oma elujõulisust olid näidanud, eramajandusele üle anda.

Tööstustehnilise arengu suhtes oli Jaapanil suur eelis, sest et ta oma tööstuse rajamisel ei tarvitsenud läbida kõiki Euroopa tööstuse arenguetappe, vaid võis võtta igalt poolt kõige parema ja moodsama. Nii ehitati Jaapanisse Saksa eeskuju järgi hüdroelektrijaamad, mis pidid kõrvaldama söepuuduse, ja samuti ka keemiatööstused. Samal ajal niihästi terase-, masinaehitus- kui ka tekstiiltööstuses pakkus eeskuju Inglismaa ja selle kõrval ka rajamiseks vajalikke masinaid.

Joon. 18. Kultuurmaastik Kesk-Jaapanis. Esiplaanil riisipõllud ja jaapani naisi riisi lõikamas. Taga mägede nõlvad metsaga.

Jaapani tööstuses on tähtsaim puuvillatööstus, mis oma värtnate arvult asub kolmandal kohal maailmas ja 1934. aastast saadik ekspordib puuvillasaadusi rohkem kui ükski teine riik maailmas. Oma odavate toodetega on Jaapani puuvillatööstus Aasia turgudel Inglise saadused peaaegu välja tõrjunud.

Teistest tööstusharudest on tähtsaim rasketööstus, kus jaapanlaste jõudlusvõime siiski maha jääb valge rasketöölise omast. Uusim tööstusharu on keemiatööstus.

Jaapani tööstusstruktuuri iseärasuseks on väga rohkete väike- ja pisitööstuste olemasolu, mis põhineb ajaloolistel pärimustel ja laialdaselt läbiviidud maa elektrifitseerimisel, mistõttu polnud vajalik käitisi kuhjata sõepiirkondadesse, nagu see esineb Euroopas.

Jaapan maailmakaubanduses.

Et Jaapan on autarkne ainult toitlusmajanduses, siis ei saa ta ilma impordita eksisteerida. Et importi maksta, peab olema eksport. Jaapani kaubanduse õitseaeg oli esimene maailmasõda, mis teisi suurvõime sedavõrd Euroopas sidus, et Jaapan muutus Kaug-Ida turu peamiseks varustajaks. Peale sõda kaotas Jaapan oma monopoliseisundi, mis asetas ta vahepeal kunstlikult laienenud tööstuse väga raskesse olukorda. Tekkinud olukorrast pääsemiseks otsustas valitsus Jaapani kaupade võistlusvõime tõst-

miseks oma toodete hindu alandada. Selleks moderniseeriti eelkõige käitisi ja ratsionaliseeriti tootmistegevust, et sel teel tootmiskulusid alandada. Alustati julget, keskselt juhitud pealetungi oma kaupadega. Põhjalikkude turu-uurimiste järel alustati lahingut. Sobivamaks leitud turud ujutati sõna tõsises mõttes odavate kaupadega üle. Mõned neist turgudest võtsid Jaapani kaubad heameelega vastu, teistel algas kibe heitlus soovimatu konkurendiga.

Tervikuna vaadates ei andnud see võitlus soovitud tulemusi. Välja arvatud 1935. a., oli Jaapani väliskaubandus ikka pidevalt passiivne. Väga mitmes maas, kust Jaapan sai oma tähtsamad toorained, näitas Jaapani kaupade tarvitamine rakendatud tõkkevahendite tõttu suurenemise asemel vähenemist. Puht väärtuse järgi võttes näitas aga väliskaubanduse käive 1929. kuni 1937. aastani 115% tõusu. Koos sellega on tõusnud ka Jaapani osatähtsus maailmakaubanduses. Jaapan on jõudnud maailmakaubanduses neljandale kohale 5% osatähtsusega maailmakaubanduse käibest.

Jaapani väliskaubanduse koostises ja jagunemises maade järgi on ekspordilahingu jooksul toimunud muutused. Sissevedu piirdub üha enam toorainetega, väljavedu aga valmiskaupadega. Regionaalselt kasvas Jaapani väljaveo osatähtsus Ida-Aasia maades.

Jaapan kui saareriik vajab oma väliskaubanduses suurt kaubalaevastikku. Kaubalaevastiku ülesehituseks tehti erilisi pingutusi. 1938. aastal oli kaubalaevastik 5,56 milj. bruto-registertonni suur. Jaapani kaubalaevastik on kolmandal kohal maailmas. Kaubalaevanduse kõrval on Jaapanil suurel arvul reeglipäraseid reisiliiklusliine, milledel moodsad reisiaurikud peavad ühendust Jaapani ja kogu maailma vahel.

Koloniaalvaldused.

Jaapani inimene ja tema poolt kujundatud majandus on Jaapani suurriigi alused. Koloniaalmaad, mis on asustatud võõrrahvustega, lõhkusid küll Jaapani rahvuslikku ühtsust (73 milj. jaapanlast 103-milj. koguelanikkonnast), kuid tõid see-eest emamaale teatavat majanduslikku abi riisi, suhkru, puuvilla, kopra, fosfaatide ja rauamaakide näol. Veel tähtsamad on aga nad kui tugipunktid Jaapani ekspansioonile lõunasse.

Joon. 19. Suhkruroo lõikamine.

Jaapani koloniaalimpeeriumi kuulus 1937. a. 298 439 km² 30,8 milj. elanikuga. Üksikult jagunevad koloniaalmaad suuruselt ja rahvaarvult järgmiselt:

	Pindala 1000 km²	El. milj.	Rahvastiku-tihed.
1. Korea	221	23,4	104
2. Formoosa	36	5,3	145
3. Lõuna-Sahhalin . . .	36	0,3	9,2
4. Kvantung	3	1,7	441
5. Lõunamere saared . .	2	0,1	50

Korea tähtsamad põllumajandussaadused on sojauba ja riis. Tehakse suuri pingutusi puuvillakasvatuse laiendamiseks ja katsetatakse linakasvatusega. Maavaradest leidub sütt, rauda, kulda ja fosfaati. Väljaveos on kõige tähtsamad riis, fosfaadid, sojaoad, rauamaak, siid, puuvill ja kalad.

Formoosa (Taivan) põlised saadused olid tee ja kamper, kuni jaapanlaste poolt harituna esikohale tõusis suhkur. Maavaradest leidub mõningal määral sütt. Väljaveos on kõige tähtsamad suhkur, riis, banaanid, ananased, kamper ja tee.

Kvantung annab eelkõige sojaube ja oakooke, edasi sütt, maapähkleid ja sojaõli. Lõunamere saared toodavad suhkrut, kuivatatud kala, fosfaate ja koprat.

Jaapan loob Suur-Ida-Aasiat.

Kuigi Jaapani asumaad annavad troopilisi saadusi, toidu- ja maitseaineid, on tähtsaim — vajalikud toorained tööstusele — ikka puudunud. Nii oli ja jäi Jaapan oma majanduse tähtsamais põhieeldustes — tööstustoorainetes — sõltuvaks teistest toorainerikastest suurriikidest.

Hiina on Jaapani lähem naaber mandril. Hiina oma tohutute maapõuevaradega, nagu õli, kuld, raud, esmajärguline kivisüsi, vask, volfram, antimon, plii ja nikkel, lahendaks ühel hoobil Jaapani tööstuse toorainete-probleemi. Põhja-Hiina on nisu, puuvilla ja kaunviljade kasvuala, Lõuna-Hiina annab suhkrut, teed, riisi ja siidi. Hiina ligi 500-miljoniline elanikkond tarvitaks isegi oma äärmiselt madala elatusstandardi juures määratu palju Jaapani tööstussaadusi.

Kuigi Hiinas elab ligi veerand kogu inimkonnast, on ta kaubandusmaailmas 50-ndal kohal, ta laevandus vaid $^1/_{100}$ maailma laevandusest. Vaesus, taudid, harimatus ja sisemine killunemine teevad sellest Aasia suurimast riigist ka Aasia nõrgima. Seda nõrkust on kasutanud eemalseisjad, ja nii on juba läinud sajandi keskpaigast kogu Hiina kaubandus praktiliselt võõraste käes.

Jaapani huvi Hiina vastu on juba vana. Läinud sajandi lõpul peetud sõdadega sai Jaapan Hiinalt Formoosa ja Korea, millega algas pealetung mandrile. See võttis suurema ulatuse käesoleva sajandi kahekümnendail aastail, mil vallutati Mandžuuria ja loodi sinna jaapanisõbralik Mandžukuo keisririik. Kuid majandusliku kasu lootused osutusid ekslikeks. Mandžuuria vallutamine ei laiendanud kuigi tunduvalt Jaapani tööstuse toorainete-baasi, ka osutus Mandžukuo turg vähem vastuvõtuvõimeliseks, kui oli oodatud. Täielikult nurjusid aga Mandžukuoga seotud ümberasustuskavad, sest sealne kliima osutus jaapanlastele ebasobivaks.

Mandžukuo loomine jättis Jaapani endiselt lahendamatute probleemide ette ja see kõik sundis Jaapani poliitikuid otsima uusi teid Jaapani üha areneva tööstuse eluvõime kindlustamiseks. Arvamised Jaapani ekspansiooni edaspidise suuna suhtes aga olid lahkuminevad. Jaapani majandus ja sõjavägi propageerisid Hiina-sõjakäigu jätkamist, Jaapani merevägi aga nõudis kas majanduslikku või sõjalist invasiooni lõunasse, et ennekõike kindlustada laevastikule vajalikku õli, peale selle asustusruumi rahvastiku ülejäägile.

Joon. 20. Äestamine riisipõllul. Enne külvi küntakse põld 2 korda ja äestatakse 3 korda. Lapsed sõtkuvad taga, korjates krabisid.

Kuigi lõunasuuna eelised olid kaaluvamad, otsustati siiski (peamiselt majandusringkondade survel, kellele lõunasuund näis olevat tollal liiga riskantne) mandrisuuna kasuks.

1937. a. algas sõda Hiinas uuesti. Viieaastase sõja tulemusena on nüüd suur osa Hiinast Jaapani kontrolli all, kus on loodud nn. rahvuslik Hiina valitsus. Jaapan on asunud teostama jaapani poliitikute, sõjameeste ja majandusjuhtide ammust unistust — looma ühiklikku Suur-Ida-Aasiat Jaapani juhtimisel.

Sinna Suur-Ida-Aasia majandusruumi kuuluksid Jaapani kava järgi Mandžukuo, Indo-Hiina, Tai, Birma, Malaia, Hollandi Ida-India, Briti Borneo, Filipiinid ja endastmõistetavalt kõik Jaapani impeeriumi senised valdused.

Nimetatud majandusruum oleks võimeline ülejäänud maailmast isoleerituna rahuldama kõiki oma vajadusi, samal ajal pakkudes oma rahvarikkusega küllaldast turgu samas piirkonnas toodetavaile tööstussaadustele.

Ex bibl. univ. Ta

Enamgi veel — väga paljudel tootmisaladel omaks Kaug-Ida majandusruum absoluutset monopoli. Mainigem neist toodetest vaid mõnd tähtsamat — kautšuk 96%, kopra 95%, tina 66,5%, manila kanep 100%, riis 71,5% maailmatoodangust.

Ühe sõnaga, nende kavade teostamine kindlustaks vastuvaidlematult Jaapani seisukoha Kaug-Ida niihästi majandusliku kui ka poliitilise suurvõimuna. Jaapani rahvuslikud ringkonnad on ammu vaimustusega pooldanud selle kava teostamist, mis ainsana lahendaks ühel hoobil kõik Jaapani probleemid. Kaua aega ei saadud aga selle kava läbiviimisele asuda, sest oli ette näha, et kavade teostamiseks paratamatult tuleb haarata relvade järele, kuid suureks sõjaks ei olnud Jaapan veel valmis.

Juba Hiina-konfliktis asusid suurvõimud Inglismaa ja Ameerika Jaapani taotlustele avalikult vastu, seda enam teevad nad seda nüüd, kus küsimus puudutab nende endi valdusi.

Aastal 1939 puhkeb läänes sõda. Jaapan jääb sõjast eemale, ei tee aga saladust oma solidaarsusest Saksamaaga. Olukord Kaug-Idas teravneb.

1941. a. detsembris puhkeb Kaug-Idas sõda, sest Jaapan oli resoluutselt otsustanud läbi viia oma kavad, mis teeksid ta majanduslikult sõltumatuks suurriikidest. Selle sõja käigul peatumata märgiksime vaid järgmist. Vähem kui pooleaastase sõjaga vallutas Jaapan Filipiinid, Borneo, Hollandi India, Briti Malaia ja Birma ning asub nüüd Austraalia väravais. Jaapani liitlaseks on Tai, kuna Indo-Hiina on täielikult Jaapani kontrolli all.

Seega on Jaapanil kogu kavatsetud Suur-Ida-Aasia alal praktiliselt tegutsemisvabadus ja ta võib asuda, niipalju kui sõjaline olukord seda lubab, Ida-Aasia majandusliku suurruumi loomisele.

4. Inglismaa ja Briti impeerium.

Tekkelugu.

Briti impeerium on suurem kui ükski varajasem impeerium ajaloos. Rooma impeerium oma hiilgeajal oli vaid viiendik Briti impeeriumist, Araabia, Mongoli, Hispaania ja Hiina impeerium olid igaüks umbes kolm korda väiksemad ja endine Vene tsaaririik, suurim kõigist pideva territooriumiga impeeriumidest, oli pool praegusest Briti impeeriumist.

Briti impeeriumi kogupindala haarab praegu 39,6 milj. km², kusjuures impeeriumi osadena ei ole arvestatud Iraki ega Egiptust. Seega omab ta neljandikku kogu maakera maismaapindalast, on rohkem kui kolm korda nii suur kui Euroopa ja kaks korda nii suur kui Lõuna-Ameerika. Üksikud osad tema valdusest on vägevad mandrimassid; Kanada üksi on peaaegu niisama

suur kui Euroopa. Geograafiliselt iseloomustab impeeriumi ta valduste eraldatus ja äärmine mitmekesisus. Impeeriumi territooriumi osad on laiali paisatud kõigile mannerdele, ta valdused ümbritsevad kõiki ookeane ja kõikides laiustes asetsedes omavad nad kõiki mõeldavaid kliimasid ja toodavad peaaegu kõiki tuntud saadusi.

Briti impeerium levib kõigis laiustes, poolusest pooluseni, välja arvatud 37. ja 41. põhjalaiuskraadi vahel. Impeeriumist on 16% Aasias, 24% Austraalias, 27% Aafrikas, 32% Ameerikas ja ainult 1% Euroopas.

Inglise koloniaalimpeeriumi teke ulatub tagasi XVI sajandi lõppossa, millal algasid inglaste esimesed retked ja vallutused. Esimesel koloniaalperioodil XVI —XVIII saj. vallutasid inglased toetuspunkte peamiselt kaubanduse huvides. Esimene koloonia asutatakse a. 1602 Põhja-Ameerika lõunaossa. XVII sajandi kahekümnendail aastail koloniseeritakse ka mitmed Lääne-India saared.

Kaubitsemiseks Indiaga loodi a. 1600 Ida-India Kompanii. Asutati esimesed kindlustatud kaubapunktid (Madras, Bombay, Kalkuta), kust kavakindlalt asuti vallutusi sisemaale laiendama. Utrechti rahuga a. 1713 saab Inglismaa Prantsusmaalt tagasi Newfoundlandi ja omandab Gibraltari. Indiast surutakse prantslased välja ja laialdased alad langevad Inglise valitsuse alla. Samal ajal tõrjutakse prantslased välja ka P.-Ameerikast ja 1763. a. annab Pariisi rahu Inglismaale Kanada, mis seni oli Prantsusmaa koloonia. Briti koloniaalvalduste laiendamine on toimunud alati momendil, kui teised Euroopa suurvõimud on olnud seotud sõdadega Euroopa kontinendil ega ole omanud külllaldaselt jõudu ülemere-kolooniates. Nii õnnestus Inglismaal algul luua mandri-koalitsioon Hispaania vastu ja pikas sõdade reas kaotas Hispaania oma tähtsuse mandril. Lisaks hävitas Inglismaa Hispaania meredevõimu, purustades ta laevastiku — „võitmatu armaada". Sama saatus sai osaks Hollandile, kes Euroopa ja maailma suurvõimu positsioonilt suruti teise järgu riigi tasemele. Kõige kauem käis võitlus Prantsusmaaga, kes alles Napoleoni sõdade järel kõrvaldati heitlusest esikoha pärast.

Briti impeeriumi kujunemise teine periood kestab XVIII saj. 70. aastaist XIX saj. 70. aastateni. Selle perioodi alguses elas Inglismaa üle kriisi P.-Ameerika kolooniate iseseisvustumise näol. Samal ajal aga avastatakse uusi alasid Austraalias, kus a. 1788 asutatakse esimene koloonia.

Aafrikas oli Inglise koloniaalne tegevus seni piirdunud ainult laialdaste kaubapunktide võrgu loomisega ning alles a. 1795 asutati esimene asustuskoloonia, milleks kuulutati hollandlaste poolt koloniseeritud Kapimaa.

Aasias vallutatakse XIX saj. esimesel poolel Malaka poolsaar, suur osa Burmast ja Põhja-Borneo. Meredevalitsuse huvides liidetakse Malta, Kaplinn, Singapur, Aden ja saadakse Hiinalt Hongkong ning rida vabasadamaid.

Indias läks a. 1858 India valitsemine Ida-India Kompaniilt üle Inglise kroonile.

Kolmas periood Briti impeeriumi kujundamisel algas umbes a. 1870 koos industrialiseerumise levimisega kõigis Euroopa maades, s. o. imperialismi-ajastu terava heitlusega kolooniate pärast. A. 1882 vallutatakse Egiptus. Aafrika jagamisel tekkinud võidujooksus saab Inglismaa Nigeeria, Ašanti, Sudaani, Ida-Aafrika ja suuri alasid Lõuna-Aafrikas. Inglismaa on oma suurte L.-Aafrika-valduste eest tänu võlgu suurelt osalt ühe mehe — Rhodese energiale, kelle algatusel ja isiklikul juhtimisel vallutatakse suured territooriumid buuride valdustest põhja pool, mida tänapäeval nende vallutaja auks nimetatakse Rodeesiaks. Samal ajal tekib konflikt buuridega, kes inglaste survel on rännanud Kapimaalt põhja poole uusi asustusalasid otsima. Kulla- ja teemantide-leiud Transvaalis kutsuvad esile inglaste tahte oma mõju ka nendele uutele aladele laiendada. Järgnev sõda buuridega viib kogu L.-Aafrika Inglise valitsuse alla. Sajandi vahetusel iseseisvustuvad suuremad valge elanikkonnaga asustuskolooniad, mis ühinevad Briti Rahvuste Liiduks *(British Commonwealth of Nations)*.

Peale esimest maailmasõda saab Inglismaa enda valitseda lõviosa Saksa asumaadest, samuti ka osa endisi Türgi valdusi mandaatidena.

Impeeriumi liigestus.

Kogu impeeriumi pindala jaguneb peaaegu võrdselt palavvöötme ja parasvöötmete vahel. Seega esineb peaaegu võrdselt alasid, kus inglise kolonist saab pidevalt elada ja intensiivselt töötada, kus suutsid kohastuda väljarännanud inimene, loom ja taim, ja alasid, kus ebasobiva kliima tõttu kolonisti tegevus peab piirduma ainult juhtimise ja järelevalvega. Nende piirkondade alaline elanikkond on peaaegu täiesti värviline.

Joon. 21. Kookospalmi-istandik Okeaanias.

Parasvöötmes asetsevad kõik impeeriumi valge elanikkonnaga riigid, dominioonid, mis kokku moodustavad *British Commonwealth*'i — Briti Rahvuste Liidu. Need seitse dominiooni moodustavad suurema osa impeeriumi üldpindalast, kuid sootuks väiksema osa tema rahvastikust. Dominioonidest on neli kahel pool Põhja-Atlandi ookeani, kuna kolm asetsevad lõunapoolkeral, India ookeani lääne- ja idaranniku aladel.

Commonwealth'i riikide asend on valdavalt saarelise või poolsaarelise iseloomuga. Seitsmest dominioonist asetseb viis — Inglismaa, Iiri vabariik, Newfoundland, Uus-Meremaa ja Austraalia — saartel, mis kogu ulatuses on Briti valduses. Lõuna-Aafrika Unioon asetseb poolsaarel pika maapiiriga, millest ometi $^4/_5$ on puutepiir teiste Briti valdustega ja ainult $^1/_5$ eraldab Uniooni võõrast valdusest — Portugali Ida-Aafrika asumaast. Nii on Kanada ainus *Commonwealth*'i riik, kellel on pikk maapiir, mis kogu ulatuses eraldab teda võõraist valdusist. See on ainus maapiir,

millega Briti impeerium on otseses ühenduses mõne teise suurvõimu koduterritooriumiga, ja Ameerika on ainus suurvõim, kes omab olulist puutepiiri mõne impeeriumi osaga mandril.

Kogu *Commonwealth*'i pindalast võib ainult umbes 3,5—4 milj. km² lugeda viljakaks, hästikasutatavaks pinnaseks, mis parasvöötme piirides asetsedes võimaldab teostada intensiivset kultiveerimist ja kasvatab kõiki parasvöötme tavalisi vilju.

Commonwealth'i riikidest sõltuvate maade, sõltlate *(dependencies)* kogupindala on veidi üle 22 milj. km², millest 5 milj. km² on Rossi sõltla Antarktises. Enamikus asetsevad sõltlad kas ekvatoriaalses, troopilises või lähistroopilises vöötmes. Enamik sõltlaid on koondunud India ookeani ümber. Ida-Aafrikas, Egiptuse ja Lõuna-Aafrika Uniooni vahel, asetseb pidev sõltlate vööde kogupindalaga ligi 7,3 milj. km², teine samasugune, mitte küll nii pidev sõltlate vööde on Lõuna-Aasias, kogusummas umbes 5,5 milj. km² suuruse pindalaga. India ookeani sõltlad moodustavad kuus seitsmendikku sõltlate kogupindalast.

Vaadeldes impeeriumi valduste kaarti näeme kõige selgemini, kuidas Inglise meresõitjate, kaupmeeste ja kolonistide tegevus on mässinud kõik merelt ligipääsetavad kohad oma asunduste võrku, et neid siis hiljem kasutada baasidena sisemaale tungimisel.

Sõltlates võib ainult 5—6 milj. km² ala lugeda sobivaks põllundusele, nii et kogu impeeriumi pindalast on head viljakat maad 8,5—10 milj. km². Suurem osa sellest asetseb sõltlates, seega palavvöötmes, kus valgetel ei ole võimalik aktiivselt töötada, vaid ainult pärismaa tööliste järele valvata. Kuigi palavvöötmes kasvutingimused on mõnevõrra soodsamad kui parasvöötmes, ei luba sealse elanikkonna madalam kultuuriline arengutase ja üldiselt väiksem jõudlusvõime seda sõltlate teoreetilist võimalikku suuremat produktiivsust täielikult ära kasutada.

Impeeriumi rahvad.

Briti impeeriumi rahvastik ulatub tänapäeval 525,6 milj. elanikuni 39,6 milj. km²-l, seega haarates neljandiku kogu inimkonnast. Kui me Rossi sõltlat Antarktises üldpindalas ei arvesta, siis kujuneb keskmiseks tiheduseks 15,2 inimest ühel ruutkilomeetril.

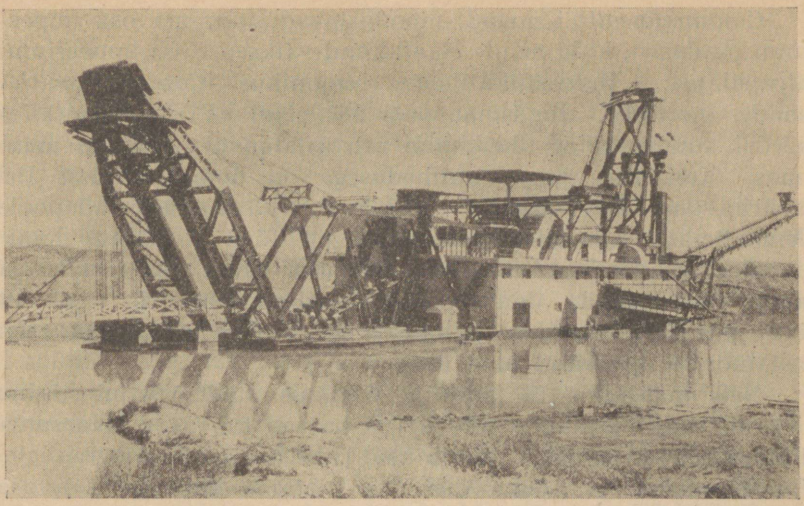

Joon. 22. Kulla bagerdamine jõeliivast.

Niisama mitmekesine, kui on impeeriumi maa-ala, on ka impeeriumi elanikkond, sisaldades kõigist rassidest ja kõigist usundeist rahvaid, kes seisavad kõigil mõeldavail sotsiaalseil ja kultuurilisil arenguastmeil.

Poliitiliste õiguste järgi jaguneb kogu impeeriumi elanikkond kahte teineteisest teravalt eraldatud ossa: Briti impeeriumi täieõiguslikud, kõiki kodaniku poliitilisi õigusi omavad elanikud, ja impeeriumi elanikud, kes ei oma kõiki kodaniku poliitilisi õigusi. Jagunemine täieõiguslikeks ja allutatud kodanikeks ühtib jagunemisega impeeriumi valgeks (nn. *British Commonwealth of Nations*) ja värviliseks elanikkonnaks. Iseloomustav on, et Briti maailmariigis moodustab valge elanikkond ainult ühe seitsmendiku kogu impeeriumi elanikkonnast. See täieõiguslikkude kodanikkude väike osa kogu rahvastikust on Briti impeeriumi suurim nõrkus.

Impeeriumi valge elanikkonna suurus on praegu veidi üle 70 miljoni. Valged moodustavad kaugelt suurema osa dominioonide elanikkonnast, kusjuures ainsaks erandiks on Lõuna-Aafrika Unioon, kus nad moodustavad olulise vähemusrahvuse. Praktiliselt võttes elavad kõik impeeriumi valged kodanikud dominioonides, sest sõltlates asuvad valged valitsusametnikud, sõjaväelased, kaupmehed ja kolonistid moodustavad vaid tähtsusetu murdosa.

Commonwealth'i maad moodustavad suurema osa impeeriumi pindalast, kuid nende elanikkond väiksema osa impeeriumi rahvastikust. Rahvastikutihedus enamikus *Commonwealth*'i maades on väike. Inglismaa oma 287 elanikuga ühel ruutkilomeetril kuulub kõige tihedamini rahvastatud alade hulka maailmas. Keskmise rahvastikutihedusega on dominioonidest Iiri vabariik oma 43 elanikuga ruutkilomeetril. Kaugele allapoole ülemaailmalist keskmist tihedust jäävad kõigi ülejäänud dominioonide rahvastikutihedused. Määratu suurel Austraalia ja samuti ka Kanada dominioonil on ruutkilomeetril vastavalt ainult 0,9 ja 1,2 elanikku ja nad on seega ühed hõredamini rahvastatud tsiviliseeritud alad üldse.

Neis määratuis tühjades ja viljakais alades peitub tõsine hädaoht maailmarahule, sest järjest kasvav rahvaarv läänesuurriikides kui ka Jaapanis sunnib neid riike Kanadale, Austraaliale, Uus-Meremaale ja Lõuna-Aafrikale vaatama kui oma tulevase rahvastiku-ülejäägi mahutamise reservaladele. Et neid territooriume säilitada Briti rahvaste valduses, selleks peab seal inglastest koosneva rahvastiku arv seevõrra tõusma, et need alad ihaldajaile ei tundu enam kergesti vallutatavate tühjade maadena.

British Commonwealth'i rahvastel, Briti täieõiguslikel kodanikel valitseb suures enamikus (vähemalt 95%) keele ja kommete ühtsus ja ühiselt jagavad nad impeeriumi sotsiaalset pärandit. Mitte midagi niisugust ei leia me impeeriumi allutatud rahvastel, keda iseloomustab igasuguse ühendava teguri täielik puudumine. Ühesuguselt on sõltlate elanikkond killustatud mõlemas peamises sõltlate massis — nii Indias kui ka Ida-Aafrikas, kus kummaski esineb keeleliste ja kultuuriliste rühmituste tohutu segadus.

Lühidalt võime impeeriumi tähtsamate rahvaste keelelise jagunemise kokku võtta järgmisse tabelisse:

Rühmitus	Arv milj.	Keel	Asukoht
Briti täieõiguslikud kodanikud	70	inglise keel 95%	*British Commonwealth*
Nendest: Kanada pranstlased	3	prantsuse keel	Quebec'i provints
buurid	1	afrikaans	Lõuna-Aafrika Unioon
India rahvad	360	ligi 230 keelemurret	Lõuna-Aasia
Aafrika neegerrahvad ja nende järeltulijad	50	enam kui 200 keelemurret	Aafrika ja Lääne-India

Sõltlatest on suurima rahvastikutihedusega India, kus elab keskmiselt 83 inimest ruutkilomeetril.

Impeeriumi organisatsioon.

Briti impeeriumi sisemises koetises eraldame 1) emamaa ja dominioonid ja 2) sõltlad. Dominioonid on impeeriumi valge elanikkonnaga osad, mis koos Inglismaaga moodustavad juhtiva osa impeeriumis.

Impeeriumi sisemise organisatsiooni põhialuse panid impeeriumi konverents a. 1926 ja nn. Westminsteri statuut a. 1931. Nendekohaselt moodustab Briti impeerium emamaa ja dominioonide vabatahtliku ühenduse. Emamaa ja dominioonid on autonoomsed riigid Briti impeeriumis, oma õigustelt ühetaolised, ei mingil viisil üksteisele allutatud, iseseisvad nii sise- kui ka välisküsimustes, kuid ühendatud ühise truudusega kroonile ja liitunud Briti Rahvuste Liitu (*British Commonwealth of Nations*).

Impeeriumi ühikluse esindaja on Inglise kroon ja selle kandja Inglise kuningas. Kõik käsud ja korraldused antakse krooni nimel, ta on kõrgem võim, mida tunnustavad kõik dominioonid, protektoraadid, kolooniad, ühe sõnaga, kõik impeeriumi osad. Krooni kõrval on teiseks tähtsamaks impeeriumi organiks impeeriumi konverentsid, mis on impeeriumi tahte väljendajaiks küsimustes, mis puutuvad impeeriumi kui tervikusse. Ainult konverents on õigustatud kogu impeeriumi kohta otsuseid tegema, mis küll enne jõustumist vajavad üksikute dominioonide parlamentide heakskiitmist. Dominioonidel on õigus ajada iseseisvat välispoliitikat ja omada oma välisesindajaid. Inglismaasse puutuva sõja korral on neil õigus erapooletuks jääda. Inglismaa parlamendi otsused pole nende kohta kehtivad. Krooni esindajaks dominioonides on kindralkuberner, kes on nimetatud kuninga poolt dominioonivalitsuse ettepanekul. Vaatamata oma juriidilisele iseseisvusele on kõik dominioonid suuremal või väiksemal määral oma majanduses sõltuvad emamaast, mis kogu *Commonwealth*'i tihedamini liidab kui ükski poliitiline side. Eri seisund dominioonide hulgas on Iirimaal, kes 1936. a. kuulutas enda iseseisvaks vabariigiks ega anna truudusetõotust kroonile. Eriaktiga tunnistas Iiri hiljem teatavat sidet Briti maailmariigiga. Praeguses sõjas on Iiri ainsana dominioonidest jäänud erapooletuks.

Teise suure grupi impeeriumi liigestuses moodustavad sõltlad *(dependencies)*, kes on oma valitsemises sõltuvad kas Inglismaast või mõnest dominioonist. Sõltlate liigis leidub rohkesti vahevorme puhtakujulisest kubernerivalitsusest kuni rahvaesindusega sõltlateni. Eri grupi moodustavad protektoraadid, kelle

vahekord impeeriumiga on korraldatud lepetega. Mandaatmaad on esimese maailmasõja kaotajate endised asumaad, mis on antud ajutiselt võitjate riikide valitseda. Tegelikult on lepinguvastaselt osa mandaatmaid liidetud nende hooldajate lahutamatuks osaks. Eri seisund on Indial, kes moodustab piiratud omavalitsusega koloonia, kuid omab mõningaid dominiooni õigusi (esindus Rahvasteliidus jne.). Sudaan on Inglis-Egiptuse kondomiinium, s. o. teda valitsevad Inglismaa ja Egiptus ühiselt. Mitmed mõjupiirkonnad, mis kuuluvad impeeriumi, on juriidiliselt iseseisvad riigid, kes lepetega on lubanud Briti impeeriumile mitmesuguseid õigusi (tavaliselt pidada selle riigi territooriumil sõjaväge).

Skemaatiliselt võime Briti impeeriumi organisatsiooni väljendada järgnevalt:

Kroon

Briti Rahvuste Liit

a) Dominioonid:
1. Suurbritannia Ühendatud kuningriik ja Põhja-Iirimaa
2. Iiri vabariik
3. Kanada
4. Austraalia
5. Uus-Meremaa
6. Lõuna-Aafrika Unioon

b) Muud:
1. Newfoundland (ajut. ilma dominiooni õigusteta)
2. L.-Rodeesia (rahvaesindusega asumaa)

India keisririik (Burmaga [1])

Koloniaalimpeerium

a) Kroonikoloo-niad

Euroopas:
1. Gibraltar
2. Malta

Aafrikas:
3. P.-Rodeesia
4. Keenia
5. Nigeeria
6. Sierra Leone
7. Kullarannik
8. Gambia
9. St. Helena jt. saared Atlandi ookeanis
10. Mauritius jt. saared India ookeanis

Aasias:
11. Tseilon
12. Straits Settlements [1]
13. Küpros
14. Hongkong [1]

Ameerikas:
15. Bahama saared
16. Bermuda saared
17. Barbados jt. Väike-Antillide saared
18. Trinidad
19. Jamaika
20. Briti Honduras
21. Briti Guayana
22. Falklandi saared

Okeaanias:
23. Fidži jt. Lõunamere saared

b) Protektoraadid
1. Briti Somaalimaa
2. Uganda
3. Njassa
4. Swasimaa
5. Basuutomaa
6. Betšuaanamaa
7. Malaia riigid [1]
8. Briti Borneo
9. Sansibar
10. Adeni residentkond

c) Mandaadid
1. Tanganjika
2. Kamerun
3. Togo
4. Edela-Aafrika
5. Uus-Guinea
6. Lääne-Samoa ja Nauru
7. Palestiina
8. Tagajordaania

d) Mõjupiirkonnad
1. Egiptus
2. Irak
3. Oman, Hadramaut
4. Nepal, Bhutan

e) Inglis-Egiptuse kondomiinium
1. Sudaan

[1] Jaapanlaste poolt 1941. a. vallutatud.

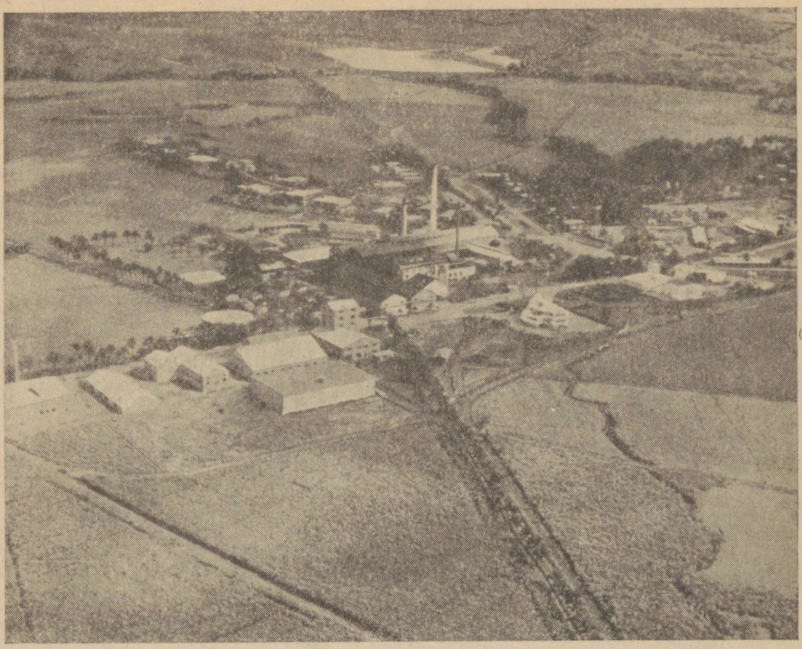

Joon. 23. Suhkrutööstus Lääne-Indias. Kombineeritud tööstuses toodetakse toor- ja puhastatud suhkrut, rummi, siirupit ja praaka. Ümberringi suhkruroopõllud, kuhu hargneb tööstusasulast lähtuv väliraudteevõrk. Asulas on elamusarad töölistele ja ametnikele, bürooehitised, magasinid, ujumisbassein ja veevärk.

Poliitiliselt on impeeriumi üksikosade, eriti dominioonide sõltuvus emamaast väga väike. Iseseisvustumispüüded, mida võib jälgida impeeriumi kõigis osades ja mis a. 1926 viisid dominioonide juriidilise iseseisvuse kuulutamiseni, samuti kui rahvuslikud eraldumisliikumised Indias, Egiptuses ja Palestiinas, kes protestivad Inglismaa poliitilise ja majandusliku hooldamise vastu, lasevad järeldada, et suurim oht Briti impeeriumile peitub mitte impeeriumi üksikosade ruumilises eraldatuses, vaid seesmistes vastuoludes. Nii võib esimesele maailmasõjale järgnenud perioodil pidevalt jälgida impeeriumi poliitiliste sidemete lõdvenemist ja õigusega öeldakse, et kui ei oleks tihedasti köitvaid majanduslikke huvisid, laguneks impeerium koost.

Majanduslikud huvid impeeriumi liitjaina.

Briti impeeriumi tugevus ilmneb ta majanduses, mis ammu on välja kasvanud emamaa ja kolooniate vahelise kaubavahetuse raamidest ja omab maailmas eri seisundit. Mõiste impeeriumist kui majanduslikust ühikust tuleneb tähtsusest, mida ema- ja asumaad üksteise suhtes vastastikku omavad. Viiendik sellest, mida Suurbritannia peab ostma maailmaturult, tuleb impeeriumi maadest, ja kolmandik sellest, mida ta müüb, läheb impeeriumi maadesse. Troopiliste alade kõrval seisavad samaväärsetena parasvöötmes asetsevad dominioonid. Nii on Inglismaa kõikide dominioonide tähtsaim kaubanduspartner (välja arvatud Kanada, kelle kaubavahetuses domineerib USA).

	Sissevedu Inglismaalt %	Väljavedu Inglismaale %
Kanada	19,3	38,4
L.-Aafrika	42,5	72,2
Austraalia	41,4	51,7
Uus-Meremaa	49,6	76,3
Newfoundland	23,8	37,9
Iirimaa	48,7	78,9
Kanada USA-st	58,6	USA-sse 41,4

Ema- ja asumaa vaheliste poliitiliste sidemete lõdvenemisega on kõrvuti käinud püüe muuta võimalikult intensiivsemaks impeeriumi osade vahelisi majandussuhteid. Paratamatult tuli siin traditsioonilisest vabakaubanduse põhimõttest loobuda ja asuda protektsionistliku kaubandussüsteemi teele, soodustades ja kaitstes kaubavahetust asumaadega ja dominioonidega. Selleks loodi 1932. a. Ottava konverentsil tolliunioon, millega emamaa ja dominioonid teevad vastastikku soodustusi üksteise kaupadele.

Ottava kokkuleppega kandus impeeriumi tervikluse raskuspunkt poliitiliselt alalt majanduslikule. Majanduslik huvi muutub ühendavaks lüliks poliitilise võimu asemel. Kannataja on emamaa, kelle senine poliitiline ülevõim üksikute riigiosade tugevnemisega kaob ja peab maad andma kaugeltki mitte nii kindlatele majanduspoliitilistele kaalutlustele.

Kas ja kuivõrd üksikud impeeriumi osad suudavad üksteist täiendada? Impeeriumi maade esinemine kõigis kliimavöötmeis ja kõigil mannerdel laseb eeldada kõige suuremat mitmekesisust

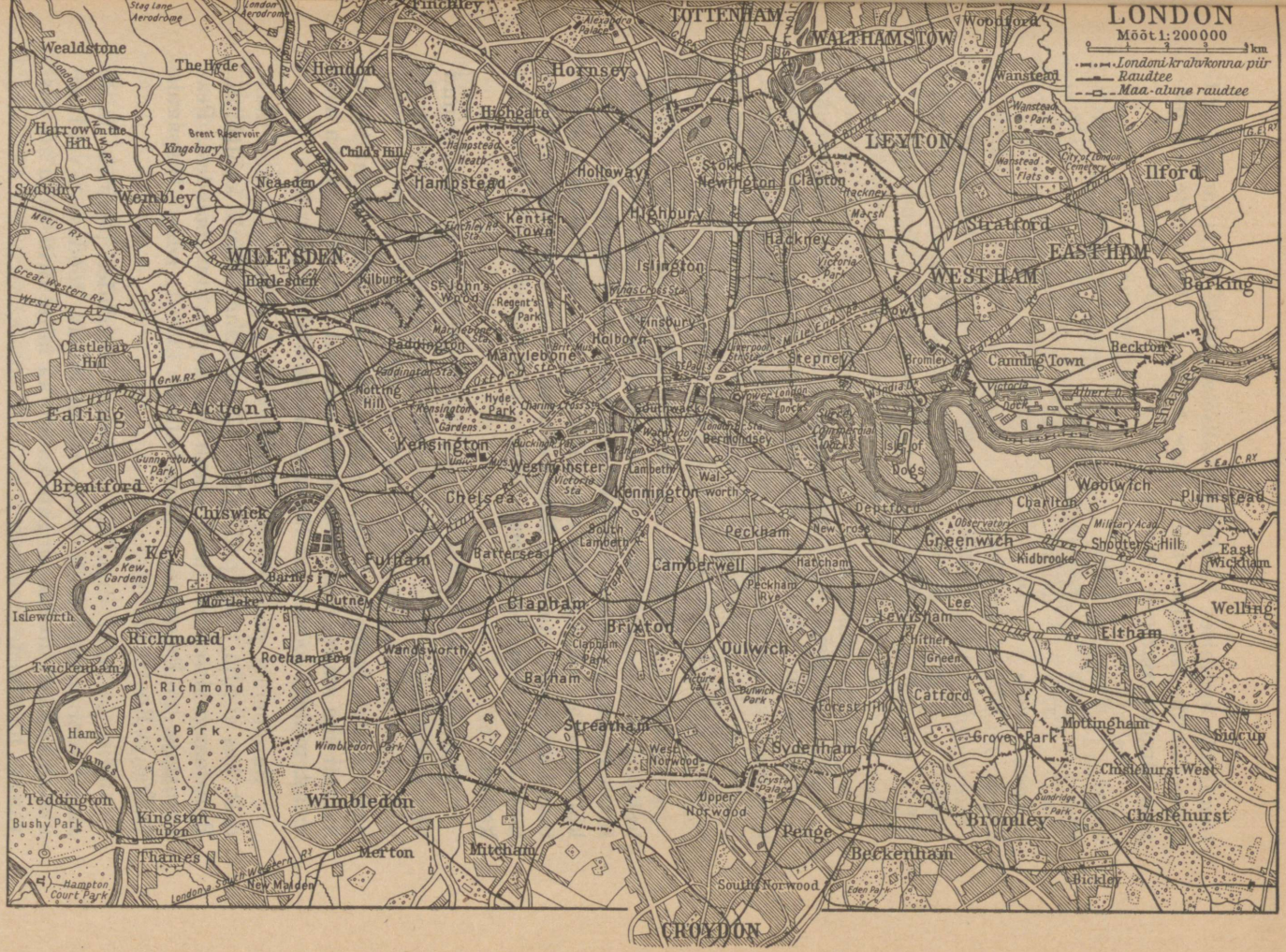

Joon. 24. Londoni plaan.

toorainete tootmises. Rahvusvahelise statistika järgi langeb Briti impeeriumile maailma tähtsamate toidu- ja toorainete toodangust järgnev osa:

Nikkel	87%	Hõbe	16%	Kautšuk	55%
Kuld	54%	Rauamaak	12%	Kopra	31%
Tina	37%	Boksiit	8,5%	Palmiõli	43%
Mangaan	36%	Õli	2,5%	Kakao	52%
Kroom	37%	Vill	42%	Tee	62%
Plii	35%	Puuvill	20%	Suhkruroog	26%
Tsink	27%	Džuut	93%	Nisu	15—20%
Süsi	24%	Kanep	24%	Oder	10—15%
Vask	23%	Kunstsiid	13%		

Ühte osa neist tooraineist toodab impeerium rohkem kui ta vajab ja on võimeline nendega maailmakaubanduse kaudu teisi maid varustama. Siia kuuluvad kautšuk, džuut, vill, nikkel, tina, kuld, süsi, mangaan ja kroom. Tooraineist, mida impeerium ei tooda küllaldaselt, on tähtsaimad õli, puuvill ja rauamaak.

Puuduvast õlist tuleb suurem osa (53%) Kariibi mere äärsetest õlimaadest, Mehhikost, Venezuelast ja Peruust, edasi Lähis-Idast, Irakist ja Iraanist; 10% tuleb Ameerika Ühendriikidest. Et kindlustada endale oluliselt vajalikku õli, on Inglise kapital vallutanud ligi poole maailma õlitoodangust. Selle Inglismaale toimetamise eest peab hoolitsema Inglise tanklaevastik sõjalaevastiku kaitsel.

Puuvilla puudujäägi katteks on Inglismaa mobiliseerinud üha enam impeeriumi maid, vähendades järjest USA-st imporditava puuvilla osatähtsust (1912. a. 85%, 1937. a. 44%). Seevastu näitab India ja Egiptuse puuvilla sissevedu pidevat tõusu. Samuti üha suurenevaid koguseid toodavad Briti Ida-Aafrika asumaad, millega loodetakse lünka puuvilla alal peagi katta.

Rauamaagi puudujäägi katmises on Inglismaa olenev maadest, kes ei allu tema poliitilisele ega majanduslikule kontrollile. Rauamaagi sisseveost tuleb ainult 9% impeeriumi maadest. Peavarustaja on Prantsuse Põhja-Aafrika (33%), edasi Hispaania (28%) ja Rootsi (20%).

Briti ülevõim maailma toorainete-turgudel põhineb mitte ainult toorainetel, mida impeeriumi maad toodavad, vaid see ulatub kapitali investeeringute kaudu ka mitte Briti mõju all seisvatesse toorainete-maadesse.

Majanduslikud valdkonnad.

Suurbritannia Ühendatud Kuningriik ja Põhja-Iiri. Suurbritannia ja Põhja-Iiri üldpindala on 242 600 km² 47,3 milj. elanikuga, mis annab keskmiseks elanikkude arvuks 196 inimest ruutkilomeetril. Tervelt 80% elanikkonnast on koondunud linnadesse.

Suurbritannia on viimastest sündmustest hoolimata ikka veel poliitiliselt, majanduslikult ja kultuuriliselt impeeriumi süda. Oma soodsa asendiga kõigi Euroopast väljuvate mereteede alguspunktis on ta osanud oma asendist tulenevaid eeliseid kasutada. Saareline asend kaitses teda kuni esimese maailmasõjani iga välise vaenlase vastu. Alles lennutehnika areng kaotas Suurbritannia puutumatuse; praegune sõda on selleks küllaldasi näiteid pakkunud.

Suurbritannia on kõige väiksema põllumajandusliku elanikkonna osatähtsusega maa maailmas. Seevastu tööstuses, kaubanduses ja avalikus teenistuses tegevate osatähtsus on suurem kui kuskil mujal Euroopas. Tööstusliku rahvastiku suure osatähtsusega käib kaasas ka suurim linnalise rahvastiku osatähtsus. Suures linnastumises ja põllumajandusliku rahvastiku pidevas vähenemises peitub Suurbritanniale suur hädaoht, sest et ta toitlusmajanduse alal satub üha enam sõltuvusse välisturgudest, mis eriti annab end tunda sõdade ajal, kui ülemere-kaubandus on oluliselt takistatud. Inglismaa erijoon on linnade kuhjumine. Need linnalised kuhjumised koosnevad enamikus ühest suurlinn-tuumikust, mille ümber koondub kobarana hulk teisi linnalisi moodustusi.

Aegade vältel on Inglismaa kujunenud selgeilmeliseks t ö ö s t u s - ja k a u b a n d u s m a a k s. Käsikäes tööstuse arenguga on põllumajanduse toodang nii suhteliselt kui ka absoluutselt vähenenud. Juba ammu ei suuda Suurbritannia end ise toita, vaid peab toiduaineid väga suurel määral sisse vedama.

Inglise põllumajanduse tagasiminek on maailmakaubanduse ja rahvusvahelise tööjaotuse tulemus. Põllumajandussaadusi toodeti kolooniates odavamini kui Inglismaal ja et need tooted pääsesid vabalt Inglise turule, surusid nad vähehaaval Inglismaa enda kallimad tooted tagaplaanile. Seetõttu vähenesid teraviljakasvatuses kasvupindalad ja toodangud; toiduteraviljade asemel hakati üha enam kasvatama söödateravilja karja jaoks.

Kõige parema kujutluse Suurbritannia majandusstruktuurist annab tabel, mis näitab üksikute majandusharude toodanguväärtuse osatähtsust aastases kogutoodangus:

Põllumajandus	4,75%
Kalandus	0,42%
Kaevandused	4,61%
Tööstus	90,22%

Inglise tööstuse võimsus põhineb eelkõige rikkalikel kivisöevarudel ja soodsal olukorral, et kivisüsi ja raud asetsevad lähestikku, mis on tohutuks eeliseks tootmistegevusele. Söele langeb enam kui 90% kogu mäetoodangu tootmisväärtusest ja ta on ainus maavara, mida Inglismaa ekspordib. Suurbritannia on maailma suurim söeekspordi-maa, tootes 20% maailma söest. Uusimal ajal on märgata kivisöe tähtsuse teatavat vähenemist, sest liikluses kaldub raskuspunkt üha enam kivisöe tarvitamiselt õlile.

Suurbritannia tööstus on valdavalt üles ehitatud ülemeretoorainetele. Tööstuses on märgata kaht selget tendentsi: 1) koondumine söetootmisaladele ja 2) tööstuspiirkondade kindel spetsialiseerumine. Mõlemad on ajaloolise arengu vili. Riigikaitse huvides püütakse edasises arengus tööstusi rohkem hajutatult asetada. Üha arenev elektrimajandus pakub selleks häid võimalusi.

Tähtsamaks tööstusharuks on tekstiiltööstus, mille tooted annavad suurema osa väljaveost ning mille toorained moodustavad suurema osa sisseveost. Tekstiiltoodetest on esikohal puuvill-lõng ja kudumid, mille väljaveos esimese maailmasõja eelse ajaga võrreldes on märgata tagasiminekut, sest mitmed koloniaalmaad on välja ehitanud iseseisva puuvillatööstuse, lisaks on Jaapan Kaug-Ida turgudel kujunenud väga tähtsaks konkurendiks. Puuvillatööstuse kõrval on maailmakuulsad ka inglise villased tekstiilkudumid.

Kahel tähtsamal Inglise maapõuevaral — söel ja raual — põhineb võimas metallitööstus, millel tööstustoodangus on teine koht. Nagu teada, asetsevad Inglismaal söe- ja rauavarud lähestikku, omades enamikus ka liikluse seisukohalt väga head asendit kas ranniku lähedal või laevatavate jõgede ligiduses. Briti metallitööstuses on eriti arenenud laevaehitustööstus ja masinaehitus, mis on saavutanud väga kõrge taseme.

Inglise jõukuse põhjustajaks on kaubandus, mis haarab kogu maailma. Kaubandus varustab Inglise tööstust kõige

Joon. 25. Thames'i jõgi Londonis. Taga Tower Bridge.

vajalikuga ja toimetab Inglise tööstussaadusi kõigile maailmaturgudele. Inglise väliskaubandus on tavaliselt passiivne. Puudujäägi kaubandusbilansis katavad tulud laevandusest ja välismaadel investeeritud Briti kapitalidest. Inglise majandus seisaks raske kriisi ees, kui ta välismaised kapitalid lakkaksid tulu andmast.

Nelja tähtsama kaubarühma osatähtsus Inglise sisse- ja väljaveos oli 1937. a. järgmine:

	Sissevedu	Väljavedu
Elusloomad	0,9%	0,2%
Toiduained	40,5%	6,7%
Toorained ja poolvalmissaadused	42,1%	18,3%
Valmiskaubad	16,5%	74,8%

Toiduainetest on sisseveos kõige tähtsamad liha, jahu ja teravili, väljaveos kala; toormaterjalidest sisseveos puuvill, vill, puu, õli ja maagid, väljaveos süsi; valmiskaupadest sisseveos paber ja papp, mitmesugused masinad ja instrumendid, väljaveos puuvillkudumid, masinad, raud- ja teraskaubad, villatooted jne.

Suurbritannia kaubanduskäibest moodustab suure osa nn. re-eksport. Inglismaa kui kõigis maailma osades väga laialdaste kaubanduslikkude sidemetega riik esineb siin vahendajana.

Ta kogub kõikidelt maadelt nende saadusi ja saadab neid siis edasi, ilma neid ise töötlemata. Nii müüb Inglismaa Austraalia villa Saksamaale, Prantsuse siide jälle Austraaliale jne. Ta on oma suure laevastikuga vahendajaks ida ja lääne, lõuna ja põhja vahel.

Iiri vabariik. Iiri saare lõunapoolne osa on alates 1935. a. iseseisev vabariik, keda impeeriumiga seovad ainult majanduslikud huvid. Iiri valitsus ei vannu truudust Briti kroonile ega võta vastu krooni esindajana kindralkuberneri. Iiri võitlus Suurbritannia vastu on peaaegu lakkamatult kestnud alates Iirimaa vallutamisest inglaste poolt. Miljoneid iirlasi on kodumaalt lahkunud. Nii elab praegu USA-s rohkem iirlasi kui emamaal. Võitluse praeguseks sihiks on Põhja-Iiri, nn. Ulsteri eraldamine ühendatud kuningriigist ja liitmine Iiri vabariigiga. Et Iiri rahvaarv on väga väike, ei ole Iiri rahvuslik liikumine Suurbritanniale otseselt ohtlik.

Asudes Inglismaast lääne pool, moodustab Iiri loomuliku küljekaitse Inglismaale. Olles läänes lähim naaber Inglismaale, on Iiril suur strateegiline tähtsus, sest Inglismaa julgeolekule on oluline, et sinna ei pääseks kanda kinnitama ükski britivaenuline suurvõim. Kuni Iirimaa rahvuslik liikumine ei otsi välist abi, on Inglismaa seda jälginud enam-vähem rahulikult. Peaks aga Iiri rahvuslased oma maad lubama kasutamiseks mõnele inglisevaenulisele suurriigile, viiks see kohe sõjaliste vahendite tarvitusele võtmiseni Inglismaa poolt. Seepärast jälgib Inglismaa hoolega Iiri välispoliitilist hoiakut käimasolevas sõjas, eriti kuna Iiri ainsana dominioonidest kasutas erapooletuks jäämise õigust.

Briti valdused Ameerikas.

Kanada. Kanada dominiooni üldpindala on 9569326 km². Seega on ta peaaegu niisama suur kui kogu Euroopa, kuid ta elanikkude arv on 11,12 milj., seega rahvastikutihedus kõigest 1,2 inim. km²-l. Kanada valgest elanikkonnast on 55% briti päritoluga ja ligi kolmandik (28,5%) prantsuse päritoluga. 49,7% elanikkonnast elab linnades. Kanada moodustab Briti impeeriumi suurima ühikliku territooriumiga osa.

Kanada on esijoones põllumajanduslik maa ja põllumajandussaadused moodustavad suurema osa tema ekspordist. Põllumajandus on koondunud peamiselt lõunapiirile, kus asub ka enamik elanikkonnast. Kanada idaosas toodetakse nii teravilja kui ka karjasaadusi, läänes, Briti Kolumbias, sealse soodsa kliima tõttu rohkesti ka puuvilja. Lõunaosa koos USA vastavate piirialadega moodustab maailma suurima nisukasvatuspiirkonna. Kanada toodab 10% maailma nisust, ekspordib sellest aga tervelt ²/₃, nii et Kanada nisu moodustab 30% maailmakaubandusse jõudvast nisust.

Joon. 26. Metsaparvetamine Kanadas. Ontario osariik on metsaparvetamises esikohal. Siit varustatakse suuremat osa Kanada paberi- ja tselluloosivabrikuist, mille saadused kõik lähevad USA-sse.

Üks kolmandik Kanada pindalast on kaetud metsaga. XIX saj. lõpul tekkis Kanadas tugev paberitööstus, mis 1936. a. tootis 40% kogu maailma ajalehepaberist. Kanada on tähtsuselt neljas maailma tselluloosi eksportija. Nii tselluloos kui ka paber läheb peamiselt Ameerika Ühendriikidesse, kelle kapital on rakendatud Kanada tselluloosi- ja puutööstusse. Kanada põhjaosa metsad annavad veel praegugi ka suurel määral karusnahku, kuna kõigil rannikuil toimub intensiivne kalapüük.

Kanada tööstusliku arengu aluseks on ta maavarade rohkus. Kulla tootmises on Kanada maailmas neljandal kohal, samuti hõbeda tootmises, nikli ja plaatina suhtes esimesel jne. Tähtsamate Kanada maavarade toodangu osatähtsus maailmatoodangus on järgmine:

Nikkel	88,0%
Plaatina	49,6%
Pliі	11,0%
Alumiinium . . .	11,0%

Lisaks omab Kanada suuri söevarusid, mida aga nende suurte kauguste pärast tööstuspiirkondadest (süsi läänes, tööstus idas) palju ei kasutata, sest odavam on sütt importida USA-st.

Kanada tööstus koosneb eelkõige käitistest, mis teenivad eksporti, nagu veskid, saeveskid, tselluloosi- ja paberivabrikud ja nahka töötlevad tööstused. Alles hilisemal ajal arenes Kanadas metalli- ja tekstiiltööstus, mis töötleb imporditud tooraineid. Impeeriumi kaitse kavas on Kanadal tähtis osa relvatööstuses, sest ta on praktiliselt julge vaenulikkude rünnakute eest. Areng on aga näidanud, et meretee Inglismaale seda paraku ei ole. Kanada väliskaubanduses on määrav ta lähedus oma ainsale naabrile Ühendriikidele. Üle poole Kanada sisseveost tuleb USA-st, üle 40% läheb sinna. Suurbritannia on teisel kohal. Välja veetakse nisu, mida halbadel saagiaastatel ületab trükipaber, järgnevad nikkel, vask, saetud puu, liha, kalad jne.

Kanada on vähehaaval, kuid kindlalt kaldumas USA mõjupiirkonda. Juba on USA Kanada tähtsaim kaubanduspartner. Enam kui pool Kanadas investeeritud väliskapitalist on USA päritoluga, samuti on Kanada kapitali investeeritud USA-s, mis mõlema majanduslikke sidemeid muudab üha tihedamaks. Kanada oma hiiglaterritooriumi ja hõreda rahvastikuga ei ole võimeline end sõja korral ise kaitsma, vaid on sunnitud selleks välist abi kasutama. Seni oli selleks emamaa laevastik, kuid käesolevas sõjas sõlmis Kanada kaitseleppe USA-ga, kes vajaduse korral võtab Kanada kaitse enda peale.

N e w f o u n d l a n d. Newfoundlandi suurus on 110 677 km² ja ta valitsuse all on enamik Labradori poolsaarest 308 000 km² suuruses. Elanikkude arv on 289 000 ja rahvastikutihedus 2,6 inimest ruutkilomeetril.

Newfoundland on 1933. a. ajutiselt ilma dominiooni õigusteta ja allutatud otse Inglismaale. See oli majanduslikkude raskuste tulemus, millest dominioon omal jõul üle ei saanud ja selleks emamaa abi palus.

Newfoundlandi rikkuseks on eelkõige k a l a n d u s. Ligi neljandik ta rahvast elatub kalandusest. Tähtsaim püütav kala on kabeljoo, mida püütakse nn. Suurtel Madalikel, Newfoundlandist kagus. Teiseks saare rikkuseks on metsavarud ja tohutud rauapahtlad. Peale raua, mida eksporditakse, leidub ka teisi maapõuevarasid, nagu vaske, tina, tsinki, sütt, hõbedat ja niklit, kuid nende varude kasutamisele ei ole asutud.

Väljaveos on esikohal paber ja tselluloos, järgnevad kalandustooted ja mäetööstussaadused.

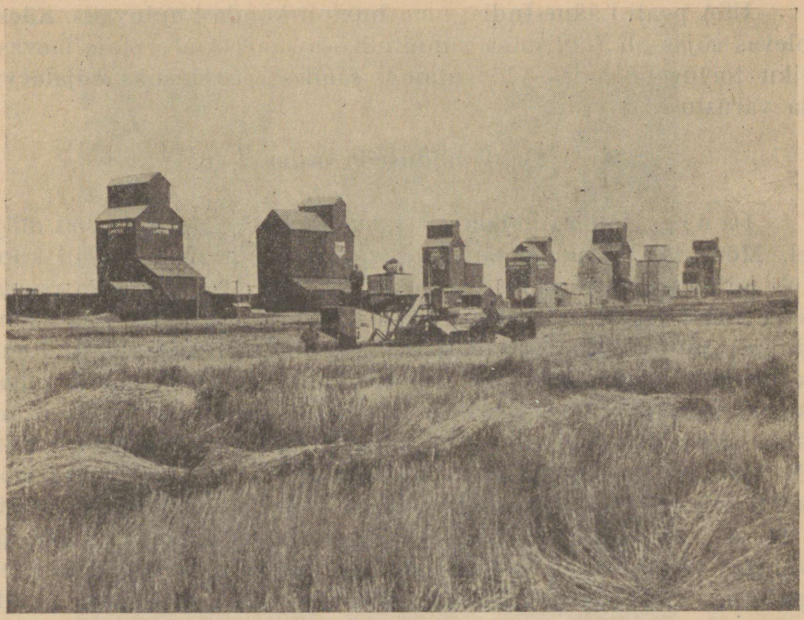

Joon. 27. Kanada preeria on suurelt osalt muudetud kultuurmaastuks — nisumaaks nisuväljade, silode ja kombainidega.

Lääne-India saarestik. Briti valdused Vahe-Ameerikas ulatuvad 3500 km idast läände, Hondurasest kuni Barbadoseni, ja niisama palju põhjast lõunasse Bermudast kuni Briti Guayanani. Enamik neist on väikesed tihedalt rahvastatud saared. Nad kõik asetsevad troopilises või subtroopilises kliimavöötmes (välja arvatud Bermuda) ja toodavad samaseid produkte, peamiselt roosuhkrut. Tootmise piiramine ainult selle ainsa kultuuriga (monokultuur) viis majandusliku surutise ajal mõnegi saare väga tunduvaisse raskustesse. Karm õppetund sundis saari oma toodangut mitmekesistama. Nii toodavad saared nüüd troopilisi puuvilju (eriti banaane), vürtse, suhkrut ja tubakat, mille tähtsamaks turuks on Suurbritannia ja Kanada. Tähtsamad valdused on Jamaika, mille peasaadusteks on banaanid, suhkur, rumm, kopra jt. troopilised produktid. Trinidad on kuulus oma õliallikate ja asfaldijärvega, mis annab suurel hulgal väärtuslikku asfalti.

USA peab Lääne-Indiat oma huvipiirkonda kuuluvaks. Käesolevas sõjas oli Inglismaa sunnitud osa saari Ameerikale laevastiku toetuspunktideks loovutama, saades vastutasuks sõjalaevu ja varustust.

Briti valdused Aasias.

I n d i a. India pindala on 4,3 milj. km², rahvaarv 360 milj. el. Mõõdetelt sarnaneb ta kontinendiga. India elanikkond kuulub mitmesse rassi ja räägib enam kui 20 eri keelt kokku paarisaja murdega. Lisaks sellele jaguneb India rahvastik veel usundiliselt, mis üksikuid elanikkonna osi veel rohkem eraldab. Kaks kolmandikku elanikkonnast on hinduismi pooldajad, mis omakorda jaguneb umbes 2000 kasti, millede vahel osalt suhtlemine üldse puudub. Seetõttu on muhameedlased, kuigi neid on ainult 80 milj., mõnevõrra tugevam jõutegur just oma usundi tõttu, mis kõiki inimesi loeb võrdseteks. India rahvastiku keeleline, rassiline ja usundiline killustatus on inglastel põhimõttel „jaota ja valitse" võimaldanud Indiat sajandite jooksul kindlalt enda käes pidada. India 360 milj. pärismaalase vastu elab seal ainult mõnisada tuhat valget sõdurit ja valitsusametnikku.

Poliitiliselt jaguneb India Briti keskvalitsusele alluvaiks provintsideks ja umbes 600 India vürstiriigiks, kes seisavad Suurbritannia kaitse all.

Ligi kolmveerand India rahvastikust elatub p õ l l u m a j a n d u s e s t, mis paiguti on veel väga algelisel järjel. Ligi pool kogu territooriumist on põllumajanduslikult hästiharitav maa. Neile aladele koondub ka elanikkonna enamik. India on üks suuremaid maailma nisu, riisi ja hirsi tootjaid, kuid väga suure ja tiheda rahvastiku tõttu suudab toodang vajadust vaevalt katta. Varemail aegadel, kui kunstlik niisutus ei olnud arenenud oma praegusele tasemele, tõi vähemgi lõikuse ebaõnnestumine kaasa kohutavaid näljahädasid. Nii jäävad põllumajandussaadustest väljaveoks vabaks ainult suhkruroog, maapähklid, džuut ja puuvill. India on maailma tähtsaim džuudi tootja ja impeeriumi tähtsaim puuvillamaa. Istandusproduktidest on tähtis veel tee, mille tootmises India on üks esimesi maid maailmas.

Viljakas pinnas on India peamine rikkus, sest pindalaga võrreldes on maakide varud suhteliselt väikesed. Söe- ja rauatoodang ei suuda katta kohapealseid vajadusi. Keskmisel määral leidub Indias väga mitmeid metalle, kuid ainult mangaanimaake toodetakse sedavõrd rohkesti, et jätkub ekspordiks.

Joon. 28. Kummipiima kogumine Tseilonis. Puutüvesse tehtud lõikeid mööda nõrgub mahl alla-asetatud kogumisnõusse.

Üha enam levib India rahvuslikes ringkondades vaade, et ainuüksi põllumajandusliku maana on India hädaohtlikus sõltuvuses maailmaturu kõikuvast konjunktuurist. Seetõttu on juba mõnda aastakümmet India päevaprobleemiks industrialiseerimine. Eeldused selleks on olemas, sest Indial on peale raua küllaldasel määral vajalikke mineraal- ja taimtooraineid ning ka inimreserve.

Pärismaistest tööstusharudest on eriti jõudsa arengu läbi teinud puuvillatööstus, mis värtnate arvult asub viiendal kohal maailmas.

Tekstiiltööstusele järgnevad tähtsuselt toiduainete- ja metallitööstus, millest eriti viimase arendamisele väga suurt rõhku

pannakse. India maakide töötlemise väljaarendamine seisis pikka aega poliitilistel põhjustel surnud punktis, sest inglased ei tahtnud Indiale lubada iseseisva rasketööstuse tekkimist. Seetõttu on käesoleva sõja ajal tõsiseid raskusi Briti Kaug-Ida armee varustamisel, sest juurdevedu on äärmiselt piiratud.

India väljaveost moodustavad põllumajandus- ja istandussaadused kolm neljandikku, kusjuures tähtsamaiks väljaveoaineiks on puuvill ja puuvillasaadused. Järgnevad džuut, tee, õliseemned ja nahad.

Burma. Käesolevas sõjas vallutasid jaapanlased Inglismaalt 1942. a. Burma. Burma suur tähtsus seisab ta õlivarudes, mis, olgugi väikesed, kujutasid tähtsat riigikaitselist tegurit, sest nad moodustasid Briti India ookeani laevastiku nn. kindla reservi. Peale õli on Burmal veel suuri plii- ja tsingipahtlaid. Burma põllumajanduse peasaadus on riis ja et Burmal on suhteliselt väike rahvastik, on ta esimene riisi väljaveo maa maailmas. Burma metsad annavad väärtuslikku tiikpuud.

Briti Malaia. Briti Malaia (Malaka poolsaar) vallutati jaapanlaste poolt 1942. a. Enne ta kuulus Briti impeeriumi väärtuslikemate omandite hulka üldse. Kautšuk (41% maailmatoodangust) ja tina (48,5%) olid Malaia peatooted, nende kõrval kopra, palmiõli, fosfaadid, raud, süsi, kuld jne. Nende äralangemisega on mitte ainult Briti sõjatööstusele raske hoop antud, vaid Malaia keskpunkti Singapuri vallutamisega varises kokku ka terve Briti India ookeani idapoolne kaitsesüsteem, mis baseerus tugipunktide kolmnurgal Singapur (Malaka poolsaar), Hongkong (Hiina) ja Port Darwin (Austraalia). Singapuril lasus pearaskus, sest oma soodsa asendiga kõige tähtsamal mereteel India ja Vaikse ookeani vahel pidi ta sulgema pääsu India ookeani.

Samuti nagu Malaia, on jaapanlaste käes ka Briti valdused Borneol, mis omavad väärtuslikke õlivarusid ja toodavad rohkesti troopilisi produkte.

Tseilon. Tseilon on umbes 66 000 km² suurune saar tiheda rahvastikuga (80 inim. km²-l). Saare kliima ja mullastik pakuvad häid võimalusi põllumajanduse arendamiseks. Neid kasutades on inglased saarele loonud rohkesti istandikke. Tseiloni tähtsamad produktid maailmakaubanduses on kautšuk, tee, kopra ja tubakas. Tseilonil on väga suur tähtsus Euroopa ja Kesk- ning Kaug-Ida vahelises liikluses, sest ta peasadam Co-

Joon. 29. Meriinolammaste kari Lõuna-Austraalia puisrohtlas (eukalüptistepis).

lombo on üks India ookeani tähtsamaid söejaamu. Saare idarannikul asetsev Trinkomali sadam ehitati juba rahuajal välja laevastiku tugipunktiks ja tal on nüüd peale Singapuri langemist inglastele eriti suur tähtsus.

Lõunamere-valdused.

Austraalia. Austraalia asetseb eemal kõigist suurtest mereliiklusteedest. Ta kogupindala on 7,7 milj. km², seega on ta peaaegu niisama suur kui Euroopa, kuid siinse 500 milj. elaniku asemel elab seal ainult ligi 7 milj. elanikku, seega vähem kui 1 elanik ruutkilomeetril. 64% elanikkonnast elab linnades. Austraalias leidub rohkesti loodusvarasid: kulda, tina, tsinki, vaske, sütt jne., kuid ta mäetööstus on tööjõu puudusel kuni kõige viimase ajani väga nõrgalt arenenud.

Austraalia oli kuni esimese maailmasõjani valdavalt põllumajandusmaa, kus valitses ekstensiivne teraviljakasvatus ja niisama ekstensiivne karjapidamine. Farmide pindalasid ning

lammaste arvu mõõdeti tuhandetega. Peamine teravili on nisu, millest normaalsetel aegadel üle poole eksporditi. Muudest taimeproduktidest toodab Australia troopilisel põhja- ja kirderannikul veel roosuhkrut ning turustab välisturgudel suurtes kogustes puuvilja.

Austraalia tõeliseks rikkuseks oli, on ja jääb aga karjandus, eeskätt lambakasvatus. 1749. a. sissetoodud 60 meriinolamba järglaste arv ulatub tänapäeval 115 miljonini, kes annavad 7% maailma villatoodangust. Lambaile lisandusid hilisemail aegadel veised, keda algul peeti puht lihaloomadena. Käesoleval sajandil aga hakati pidama ka piimakarja ning ülemere-turgudele saatma veise- ja lambaliha kõrval ka piimasaadusi.

Põllumajanduse kõrval oli tööstusel Austraalias teisejärguline tähtsus, mis peale tööjõu puuduse on tingitud ka impeeriumi majanduspoliitikast; see nägi dominioonides esmajoones ikka ja alati turge emamaa tööstussaadustele. Alles esimese maailmasõja kibedad kogemused sundisid Austraaliat ja Inglismaad rõhku panema Austraalia omamaise tööstuse väljaarendamisele. Eeldused rasketööstuse loomiseks olid olemas, sest Austraalias leidub idarannikul küllaldaselt nii sütt kui ka rauamaaki. Austraalia on arendanud tähelepanuväärivа masinaehituse, kus masinate kõrval toodetakse massiliselt ka lennukeid, kahureid, granaate, soomusmasinaid ja laevu. Ka teisi metalle toodetakse Austraalias suurel arvul — 13,7% maailma pliist ja 11,2% tsingist.

Austraalia on teadlik oma inimeste vähesusest tulenevaist ohtudest: ta määratud maa-alad on pidevaks ahvatluseks eeskätt jaapanlastele ja oma 7 milj. inimesega ei ole ta võimeline end ise kaitsma, vaid peab paratamatult selleks otsima välist abi. Seepärast ongi Austraalia Briti impeeriumi ustavaim liige ja impeeriumi ideede tuliseim eestvõitleja, kes igal ajal selle idee kaitseks on valmis välja panema inimjõudu ja majanduslikke reserve. Nii oli see esimeses maailmasõjas ja nii on see ka praeguses sõjas.

Praeguses sõjas on juhtunud see, mida Austraalia valitsus kunagi võimalikuks ei pidanud — Austraalia on sattunud otsesesse sõjaohtu. Inglismaa „Ida-Aasia raudse kolmnurga" — Hongkong, Singapur, Port Darwin — kaks tugevamat tugipunkti on juba langenud.

Uus-Meremaa. Uus-Meremaa pindala on 267 875 ruutkilomeetrit, elanikkude arv 1,6 milj., rahvastikutihedus seega 5,9 inimest ruutkilomeetril. Ligi 60% elanikest elab linnades.

Uus-Meremaa põllumajanduse peaharu on karjandus. Teraviljakasvatuse toodang ei suuda halbadel aastatel sisemaa vajadust katta, karjandus seevastu aga annab suure ülejäägi ekspordiks. Uus-Meremaal on üle 32 milj. lamba ja ta on tähtsuselt kolmas villa väljaveo maa maailmas. Villa kõrval eksportdib Uus-Meremaa Inglismaale tohutul hulgal külmutatud lamba- ja veiseliha, võid ja juustu. Põllumajandussaadused ongi tähtsaim väljaveokaup.

Maavaradest toodetakse peamiselt ainult kulda. Raua ja vase tootmiseks on ettevalmistused käimas. Söetoodangul on raskusi turu leidmisega, sest hästi väljaehitatud veejõud teevad suurt konkurentsi. Tööstus koosneb peamiselt tarbimishüviseid tootvaist ettevõtteist, rasketööstus on alles arenemisjärgus. Rohkem kui ükski teine dominioon on Uus-Meremaa sõltuv Inglise turust. Tervelt pool sisseveost tuleb Suurbritanniast ja kolm neljandikku väljaveost läheb sinna.

Aafrika-valdused.

Ida-Aafrika. Ida-Aafrika kolooniad — Briti Somaalimaa, Keenia, Uganda ja Sansibar on veel India impeeriumi ääremaad ja viimasega tihedais majanduslikes seoseis. Siinsetesse aladesse esineb ka mõnevõrra ülerahvastatud aladest pidevat väljarändamist. Väljarändajad tegutsevad Ida-Aafrikas kaupmeestena, käsitöölistena, aga selle kõrval ka istandikkude omanikena.

Sudaan, mis on Inglise ja Egiptuse ühise valitsuse all, on kujunemas maailma üheks tähtsamaks puuvillamaaks, kes peab impeeriumi vabastama vajadusest võõraste maade puuvilla järele. Puuvilla kasvatatakse siin ka kunstliku niisutusega. Selleks vajaliku vee saamiseks on Niiluse jõel mitu vägevat tammi, mis muudavad viljakaks sadu tuhandeid hektaare maad. Puuvilla kõrval ekspordib Sudaan mitmesuguseid korjamismajanduse saadusi, nagu puuvaike, araabia kummit jne.

Ka Ugandas ja Keenias võtab puuvilla kasvatus üha laialdasemaid mõõteid ja moodustab nende maade peamise väljaveoartikli. Puuvilla kõrval on sisali kanep Ida-Aafrika teiseks tähtsamaks kiudtaimeks ning mandaatmaa Tanganjika on esimene sisali tootja maailmas. Nii Uganda kui ka Keenia toodavad veel suurel hulgal kohvi, teed, suhkrut, vaike, elevandiluud ja tinamaaki. Lõppeks on teatava tähtsusega veel nahkade väljavedu. Nahad

on ka Briti Somaalimaa peaproduktiks. Sansibari saar on maailmakaubanduses kuulus vürtsnelkide tootjana.

Lõuna-Aafrika Unioon. Lõuna-Aafrika Uniooni suurus on 1,2 milj. km², 9,8 milj. el., rahvastikutihedus 8,0. L.-Aafrika Unioon on ainus dominioon, kus ülekaalus pole valge elanikkond, vaid värvilised. Dominiooni igast 1000 elanikust on ainult 209 euroopa päritoluga, 688 on neegrid, 23 pärit Aasiast ja 80 on segaverelised. Ka L.-Aafrika valge elanikkond jaguneb kahte gruppi: 1) inglise keelt kõnelevad ja 2) afrikaansi tarvitavad buurid. Viimased on valges elanikkonnas ülekaalus. Valge elanikkond elab valdavalt linnades (65%), värviline ülekaalukalt maal, niipalju kui nad ei ole tööstus- või kaevandustöölised. L.-Aafrika Unioon on ainus dominioon, kus tuleb lahendada pärismaalaste küsimus. Vastandina Prantsuse koloniatele, kus värvilised on valgetega samaõiguslikud, võides tõusta kõrgetele ametikohtadele, on L.-Aafrikas valgete ja värviliste vahel terav vahe. Neegreile on antud mõningad õigused, samuti on olemas ka värviliste eest teatav sotsiaalne hoolekanne. Neeger peab tundma, et ta ei ole valgega üheõiguslik, kuid et tal on omad õigused. Maal elavad neegrid erilistes reservaatides, kuhu valgetele asumine on keelatud.

Lõuna-Aafrika Uniooni peatööala on põllumajandus, kuhu on rakendatud ligi kolmandik kõigist töötajaist. Järgneb kaubandus ja siis tööstus. Lõuna-Aafrika põllumajanduse peaalaks on loomakasvatus, sest ligi pool kogu Uniooni pindalast saab nii vähe sademeid, et kõlbab ainult karjamaaks. Aja jooksul on lamba- ja lihaloomakasvatuse kõrval arenenud ka piimakarjapidamine, nii et väljaveos külmutatud liha kõrval ka piimasaadustel teatav tähtsus on. Oma 39 milj. lambaga on L.-Aafrika maailma neljas villatootja. Nisukasvatus katab oma vajaduse, maisi seevastu võidakse välja vedada. Mais ja hirss on neegrite peatoiduaineks. Kapimaa kaguosa on puuviljakasvatuse piirkond, kus kasvatatakse kõiki vahemere puuvilju ja viinamarju.

Lõuna-Aafrika suureks rikkuseks on maavarad. Eelkõige on kuld L.-Aafrika kuulsaks teinud ja annab üle poole väljaveo väärtusest. Kullale järgnevad teemandid ja alles siis harilikud maagid: vask, tina, kroom ja raud. Söevarud võimaldavad tööstuse arendamist ja ka väljavedu.

L.-Aafrika tööstus on alles arenemisjärgus. Alles a. 1934 ehitati esimene suur kodumaisi tooraineid töötlev metallitehas.

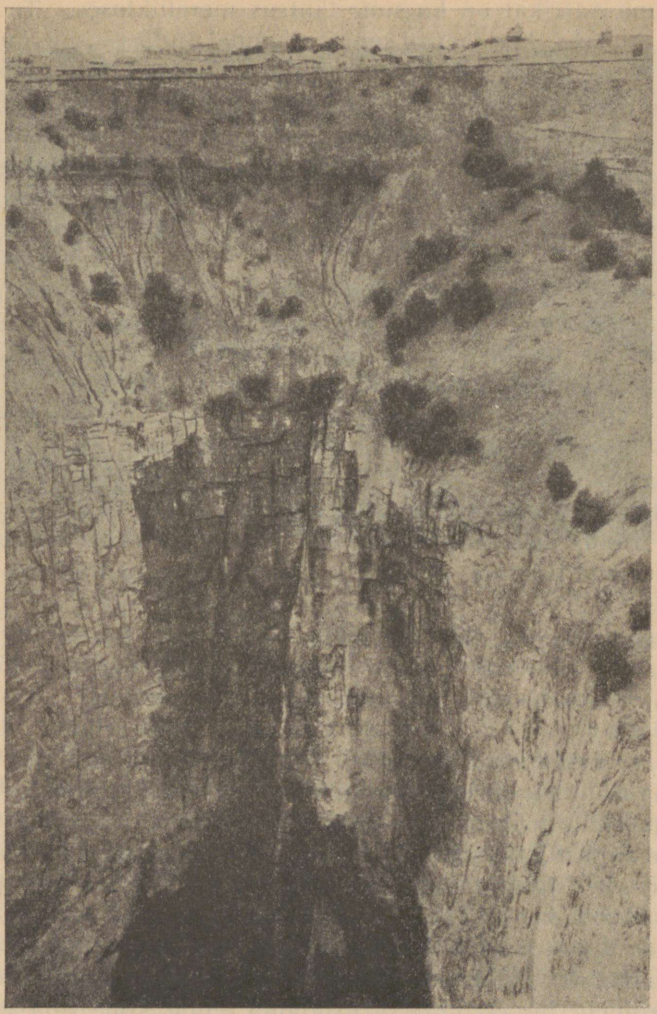

Joon. 30. Üks mahajäetud, vulkaanilisse lõõri rajatud teemandikaevandusi Kimberley lähedal (L.-Aafrika Unioonis).

Kõrgete tollimüüride varjus püüab L.-Aafrika valitsus maale vajalikku tööstust üles ehitada.

Väljaveos on veel tähtsad vill, teemandid, mais, puuvill ja suhkur.

Lõuna-Aafrikal on ka suur tähtsus mereliikluses. Ta sadamad on kohaks, kus laevad oma teekonnal Indiasse või Austraaliasse peavad täiendama oma kütte- ja proviandi tagavarasid. 1200 miili kaugusel Kapimaast pole ühtegi võõrast sadamat. Asudes Atlandi ja India ookeani ühinemiskohal, on L.-Aafrika Unioon üks tähtsamaid strateegilisi punkte impeeriumi mereteedel. Asudes poolel teel Inglismaalt ja Kanadast Austraaliasse, moodustab ta ühenduslüli ja vahejaama impeeriumi valduste vahel.

Rodeesia ja Njassa. Neist kahest ühikust püüab Suurbritannia luua vastukaalu L.-Aafrika Uniooni lahkulöömis- ja ekspansioonipüüdeile. Lõuna-Rodeesia kõrgemad osad sobivad valgetele elamiseks ja euroopa saaduste kasvatamiseks. Põllunduses viljeldakse peamiselt maisi ja tubakat, puuvilja- ja piimakarjakasvatus näitab aasta-aastalt tõusu. Maavaradest leidub kulda ja kivisütt.

Põhja-Rodeesia rikkuseks on maavarad, eriti vask, plii, tsink, süsi ja raud. Mõlemas Rodeesias leidub rohkesti kasutamata veejõude, mis tulevase tööstuse arendamise seisukohalt on suure tähtsusega.

Njassa on veel vähe kasutatud. Tal on suur rahvastiku ülejääk, mis võib edaspidi rakendamisele tulla Rodeesia tööstustes. Njassa peaproduktid on tee, tubakas ja puuvill.

Lääne-Aafrika-valdused. Impeeriumi Lääne-Aafrika-valdused, mis haaravad Nigeeria, Kullaranniku, Sierra Leone ja Gambia, on impeeriumis tähtsaim palmituumade, kakao ja maapähklite tootmisala. Need võrdlemisi tiheda rahvastikuga alad on ühtlasi heaks turuks ka Briti tööstussaadustele. Maavaradest omab Nigeeria tinamaake, Kullarannik mangaani ja teemante, Sierra Leone rauda. Juba rahuajal tehti katseid kogu piirkonda sisse viia kautšukipuud, mis alal ka teatavaid tagajärgi saavutati. Võib arvata, et nüüd, kus senised tähtsamad kautšukimaad impeeriumi varustajaina enam kõne alla ei tule, neid püüdeid mitmekordistatakse.

Briti impeerium kui mereimpeerium.

Briti impeerium ei ole ei geograafiline ega poliitiline tervik. Teda liidavad majanduslikud sidemed ja dominioonide valge elanikkonna ühine keel, päritolu ja kultuur. Geograafilise tervikluse puudust hüvitab meri, mis ühendab ja liidab kõiki impeeriumi

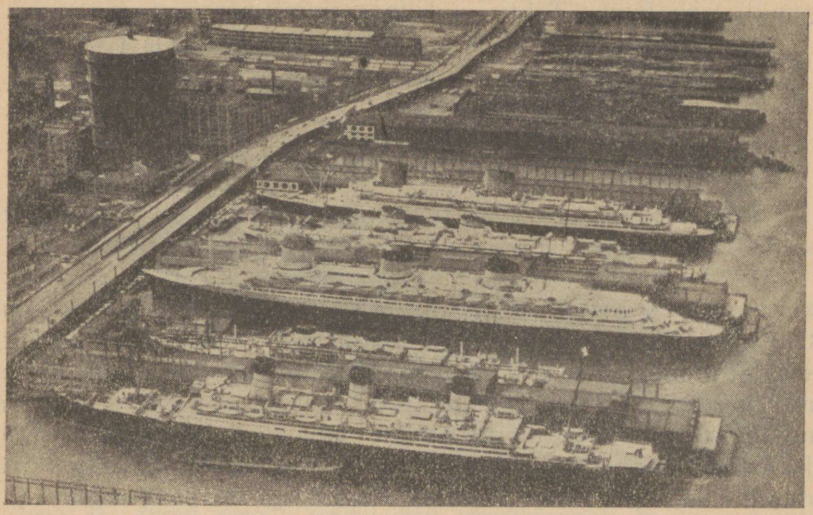

Joon. 31. Osa ookeani-reisilaevade kaist. Sadamas näha suurimaid aurikuid. Eest tahapoole: „Berengaria“ (Briti) — 52 100 tonni, „Georgie“ (Briti) — 27 759 t, „Normandie“ (Prantsuse) — 83 423 t, „Rex“ (Itaalia) — 51 061 t ja „Europa“ (Saksa) — 49 746 t.

üksikosi. Mere kaudu toimub suurim osa impeeriumi kaubandusest. Suurim kaubalaevastik maailmas koos suurima sõjalaevastikuga selle kaitseks kui ka kõigi tähtsamate strateegiliste tugipunktide omamine kõigil maailmameredel pidi kõrvaldama impeeriumi üksikute osade eraldatuse. Suurbritannia ei ole mõeldav ilma maailmakaubanduseta. Ilma ülemeremaade toiduaineteta ei suudaks ta oma rahvastikku toita, ilma ülemeremaade tooraineteta peaks suur osa Suurbritannia tööstusest seisma. Senikaua kui ta suudab kindlustada mereteid oma eluliselt tähtsaisse kolooniaisse, niikaua suudab ta kõiki impeeriumi majanduslikke varusid kasutada. Aga Inglismaa huvi mere vastu läheb veel kaugemale. Ta rikkus on seotud vaba maailmaturuga, rahvusvahelise tööjaotusega. Sellest tööjaotusest tulenev kaubaliiklus toimus väga suurel määral Briti lipu all sõitvate laevadega ja tulud laevandusest olid ühed tähtsamad, millega väliskaubanduse puudujääki katta.

Juba varakult on Inglismaa tarvitusele võtnud kõik vahendid, et oma merevõimu igaveseks kindlustada. Oma laevastiku välja-

ehitamise kõrval on Suurbritannia kindlustanud endale ühe tugipunkti teise järel. Tähtsamad impeeriumi mereteed on:

1. Põhja-Atlandi tee — emamaast Kanadasse ja USA-sse.
2. Teed Põhja-Atlandilt India ookeani:
   a) Tee ümber Aafrika.
   b) Tee läbi Vahemere ja Suessi kanali.
3. Teed üle Vaikse ookeani.

Kõigil nendel teedel on Inglismaa kindlustanud endale tähtsamad tugipunktid ja ehitanud välja laevastikubaasid.

Põhja-Atlandi teel ei ole vahejaamu ega möödu ta rahvarikkaist maadest. Olevikus on Ameerika ja Inglismaa okupeerinud Gröönimaa ja Islandi õhu- ja merejõudude tugikohtade asutamiseks, et kindlustada laevaliiklust ja moodustada vahejaamu Ameerika ja Põhja-NSVL sadamate vahel. Teel Indiasse ümber Aafrika on Inglismaa kindlustanud endale kõik vähegi tähtsad vahejaamad: Gambia, Freetown (Sierra Leone), Ascensioni saar, valdused Edela- ja Lõuna-Aafrikas, Kaplinn ja Durbani sadam.

Vahemere-tee algab Gibraltariga, millele järgneb Malta. Territoorium mõlemal pool Suessi kanalit on Egiptuse valduses. Erileppe alusel on Inglismaal õigus kanali kaitseks pidada Egiptuses mere- ja lennuväge. Aleksandria on laevastiku tugipunkt. Vahemere idaosas kuuluvad Inglismaale Küpros, mandril Palestiina ja Tagajordaania. Tähtsaks sadamaks on Haifa, kus lõpeb Iraki õlijuhtme üks haru. Adeniga valitsevad inglased väljapääsu Punasest merest India ookeani. Britile kuuluvad ka Perimi saar Bab el Mandebi väinas ja Sokotra veidi kaugemal ookeanis. Käesoleva sõja ajal on inglased okupeerinud ka väina teisel kaldal asetsevad Itaalia ja Prantsuse asumaad.

Vahemere-tee on aga sõja praeguses järgus muutunud tähtsusetuks Saksa ja Itaalia laevastiku ja lennuväe tegevuse tõttu.

Kõik punktid India ookeani läänеosas, millel kuidagi laevasõidu suhtes tähtsust võiks olla, on Inglise valduses: Mauritius teel Kaplinnast Tseiloni, Amirandid ja Seychelles'i saared; lisaks on nüüd ka Madagaskar okupeeritud.

Impeeriumi mõju- ja ohupiirkonnad.

Impeeriumi poliitilisse ja majanduslikku mõjupiirkonda on Suurbritannia püüdnud tõmmata kõiki alasid, mille asend või majanduslikud varud võiksid kuidagi impeeriumile tähtsust omada. Euroopa mandril on Briti sajanditevanune poliitika püüd-

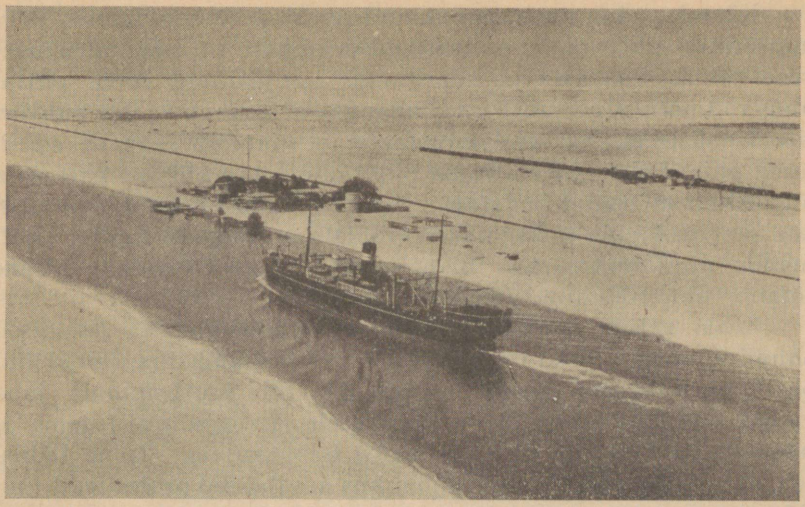

Joon. 32. Suessi kanal. Rööbiti käib Suessi-Ismailia raudtee. Kanali ja raudtee vahel asetseb kontrolljaam. Kanalit tuleb alaliselt bagerdamisega puhastada, muidu ummistuks ta kõrveliivaga kiiresti.

nud luua nn. „jõudude tasakaalu", s. o. vältida, et ükski mandririikidest ei muutuks liiga tugevaks. Kipub see mõnega juhtuma, püüab Suurbritannia talle vastukaaluks seada riiki või riikide gruppe, mis teda tasakaalustaksid. Nii tekkis esimese maailmasõja eel mandrikoalitsioon Saksamaa vastu, samuti ka teises maailmasõjas.

Lähis-Idas (Oriendi maades) on Briti poliitika sihiks kindlustada teed Indiasse. Selleks on sõlmitud, nagu eespool nägime, lepped Egiptusega ja Irakiga. Lääne-Aasias on Suurbritannial nii poliitilised kui ka majanduslikud huvid. Irakist läheb üle impeeriumi tähtis lennuliin Indiasse; Irakis on õlivarusid, mida kasutab Briti kapital. Iraan on tähtsaim Lähis-Ida õlimaa, ta moodustab aga ka koos Afganistaniga puhvri, mis peab takistama Nõukogude Liitu pääsemast India ookeanile ja seega India lähedusse. Põhjast peab Indiat kaitsma Tiibet, mis on samuti poliitiliselt Briti mõju alune maa. Aafrikas kuuluvad Inglise majanduslikku mõjupiirkonda Portugali asumaad Angoola ja Mosambik, sest nende kaudu toimub merest eraldatud asumaade lülitamine maailmakaubandusse. Lõuna-Ameerikas on Briti majanduslik mõju kõige suurem Argentiinas, Brasiilias, Uruguays ja Paraguays, kuhu on rakendatud rohkesti Briti kapitali.

Käesolev sõda on kummutanud seniseid tõekspidamisi Briti impeeriumi ühe või teise strateegilise punkti või ala kaitsetugevuse kohta. Jaapan oma edasitungil on jõudnud India piirini ning võitmatuks peetud baas Singapur on langenud. Ka puhverriikide süsteem (Tai, Hollandi India) ei suutnud Jaapani edasitungi pidurdada. Nii on India nüüd ohustatud küljest, kust seda nii tõsiselt ei teatud oodatagi. Sama seisund on ka Austraalial, kes seni end oma ookeanilises eraldatuses julgena tundis. Kolmanda piirkonnana, kus Briti valdusi võiks ähvardada otsene sõjaline oht, võib vaadelda Põhja-Aafrikat.

Peale väliste ohupiirkondade on impeeriumil ka sisemised ohupiirkonnad. Need on peamiselt rahvuslikud liikumised impeeriumi mitmetes osades. Lähis-Idas oli Suurbritannia juba varem sunnitud rahvuslikule liikumisele järeleandmisi tegema ja tunnustama Egiptuse ja Iraki õigusi iseseisvusele. Teine Lähis-Ida rahutuste kolle on Palestiina, kus araablased protestivad juutide sissetoomise vastu. Vastuolud viisid siin veriste kokkupõrgeteni.

India on üks Briti impeeriumi käärimiskolletest. India rahvuslik liikumine näitas peale esimest maailmasõda erilist aktiivsust. Nõuti kuni viimase ajani Indiale dominiooni õigusi, äärmuslaste poolt koguni täielikku eraldumist Inglismaast. Inglismaa põhjendab oma vastuseisu neile nõudmistele rahvastikus valitsevate vastuoludega, laialdaste rahvamasside madala kultuurilise tasemega jne. Inglasi toetab pärismaalastest vürstide enamik, kes rahvuslikust liikumisest kardavad ohtu oma troonile. Dominioonidest on rahutumad Iirimaa ja L.-Aafrika Unioon. Iiri on saavutanud juba täieliku eraldumise Suurbritanniast. L.-Aafrika Uniooni põhiseaduses, mis paar aastat tagasi vastu võeti, on see võimalus ette nähtud, kuid buuri rahvuslaste sellesuunalised taotlused ei ole tagajärgi andnud, sest ülekaal on praegu inglisesõbraliku voolu käes. Samuti lükati tagasi ettepanek kuulutada L.-Aafrika käesolevas sõjas neutraalseks.

5. Prantsuse impeerium.

Asend, tekkelugu ja organisatsioon.

Prantsuse koloniaalimpeeriumi algus ulatub tagasi suurte maadeavastuste perioodi. A. 1553 luuakse asundus Saint Lawrence'i jõel Kanadas. XVII sajandil järgneb Lõuna-Kanada

laialdasem koloniseerimine. Samal ajal tekivad Prantsuse istanduskolooniad Ida-Indias ja real Lääne-India saartel, kus hakatakse tootma suhkrut ja tubakat. Uue hoo saab Prantsusmaa koloniaalmaade vallutamine merkantilistliku ministri Colbert'i ajal. Colbert püüab Prantsuse valdusi Indias laiendada ja lisaks kaubapunktidele ka territooriumi vallutada. P.-Ameerikas jõuavad prantslased mööda Mississippit alla sõites Mehhiko laheni ja asustavad Louisiana. Lõuna-Ameerikas kinnitatakse kanda Guayanas, Aafrikas luuakse mitmed kaubapunktid. A. 1758 kaotab Prantsusmaa Inglismaale Kanada, samuti osa oma tugipunkte Atlandi ja India ookeanis. Prantsuse esimene koloniaalimpeerium oli seega kokku varisenud.

Uus koloniaalne aktiivsus algab XIX sajandi teisel veerandil ja suundub üle Vahemere. A. 1830 vallutatakse Alžeeria. Siit ja Senegambiast väljudes laiendavad prantslased oma mõju Aafrika sisemaale. Lõunameres järgneb prantslaste misjonitööle Tahiti, Marquesas-saarte ja Uus-Kaledoonia saare vallutamine. A. 1862 vallutab Prantsusmaa osa Taga-Indiast. Peale kaotatud sõda a. 1870/71 oli prantslaste tegevus mandril vägagi piiratud ja seetõttu pööravad nad suuremat tähelepanu oma koloniaalvalduste laiendamisele. Sel perioodil liidendatakse väärtuslikumad impeeriumi osad: Tuneesia, Madagaskar, Annam, Tonking. Enne esimest maailmasõda liidetakse valdustega Põhja-Aafrikas veel Maroko.

Esimese maailmasõja võidu tulemusena saab Prantsusmaa Türgilt Süüria mandaadina valitseda, Saksamaalt osa Kamerunist ja Togost. Prantsuse koloniaalimpeerium oli valmis.

Briti impeeriumi ja Nõukogude Liidu järel on Prantsuse impeerium valduste suuruselt kolmas maailmavõim. Tal on valdusi kõigis maailmajagudes, kõige enam aga Aafrikas. Üksikute maailmajagude järgi on Prantsusmaa valdused järgmised:

	1000 km²	El. milj.	Rahvastiku-tihedus
Impeerium	12 445	111,2	8,9
Emamaa	551 (4,4%)	41,9	76
Koloniaalvaldused	11 894	69,2	5,8
Neist Aafrikas	10 826 (87,2%)	41,3	3,8
Aasias	940 (7,5%)	27,2	29,0
Ameerikas	93 (0,7%)	0,59	6,3
Okeaanias	34 (0,2%)	0,14	

Vastandina Briti impeeriumile, mis on poliitiliselt enam või vähem sõltumatute riikide liit, moodustab Prantsuse impeerium kindla poliitilise terviku. Koloniaalvaldusi valitsetakse ühest keskusest — Pariisist, emamaa seadused maksavad ka kolooniais. Kolooniate eesotsas seisavad kindralkubernerid või kubernerid, kes on nimetatud keskvalitsuse poolt. Kuberneridel on mõnedes kolooniates nõuandvaiks organeiks koloniaalnõukogud, mille liikmed võivad olla ka mitteprantslased. Vanemad kolooniad saadavad oma esindajad ka Prantsuse saadikutekotta ja senatisse. Marokot, Tuneesiat ja suuremat osa Indo-Hiinast valitsetakse protektoraatidena nende pärismaalastest valitsejate nimel.

Majanduslikud valdkonnad.

E m a m a a. Prantsusmaa asend Euroopa lääneosas juurdepääsuga kahele merele, kuid samal ajal pika maapiiriga on osalt soodus, osalt ebasoodus. Soodus on asend eelkõige mereliikluse sele, sest pääs kahele merele ja hästi liigestatud rannik rohkete sadamakohtadega pakuvad häid võimalusi ülemereliikluseks ja merekaubanduseks.

Prantsuse maapiirid kulgevad suuremalt osalt läbi mäestikkude. Ainult kirdes ja põhjas puuduvad loomulikud piirid ja siin on ka Prantsusmaa piirikaitse kõige nõrgemad kohad.

Võrreldes Inglismaaga on Prantsusmaa asend mõnevõrra parem, kuid ometi on Inglismaast saanud mereline suurvõim laialdaste valdustega kõigis maailma osades, kuna Prantsusmaa püüded on suundunud peamiselt võimalikult kokkukuuluva suurriigi loomisele Euroopas ja Aafrikas.

See erinev areng nende mõlemate riikide vahel on nende elanikkonna rassiliste eriomaduste tulemus. Inglased oma koloniaalsete vallutuste ajastul omasid küllaldaselt mehi, kelles oli parasjagu avantürismi, selle kõrval ka julgust, ettenägelikkust ja eelkõige ettevõtlikkust. Need mehed lõid impeeriumi. Prantslastel puuduvad need tõulised omadused. Prantslane ei ole meresõitja, välja arvatud Normandia ja Bretagne'i elanikkond. Ta vihkab riisikot, ta ideaal on muretu äraelamine. Prantsusmaa suur hüüdsõna on „kindlus", mis on ka Prantsuse poliitika juhtmotiiviks.

Prantsusmaa raskeimaks probleemiks on ta rahvaarvu vähesus. Louis XIV ajal moodustas Prantsusmaa 20-milj. elanikkond 40% kogu Euroopa rahvastikust, praegu aga moodustab tema

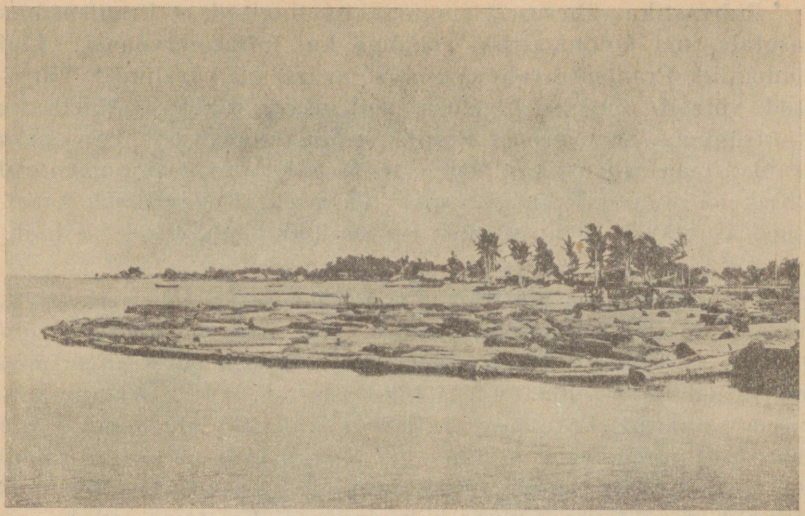

Joon. 33. Parvetussadam Gabon'is, Ogowe jõe deltas, kuhu jõuab samas jõgikonnas raiutud väärtuslik troopiline eksportpuit.

42 milj. elanikku ühe kolmeteistkümnendiku. Kuidas Euroopa suurvõimude rahvaarv on kasvanud, näitab järgmine tabel:

	1870. a.	1931. a.
Prantsusmaa	38 milj.	41 milj.
Saksamaa	40 „	63 „
Inglismaa	26 „	44 „

Pilt muutub Prantsusmaale veelgi ebasoodsamaks, kui arvestame seejuures rahvakeha tugevat raugastumist. 1935. a. oli Prantsusmaal 6 milj. üle 60-aastasi. Rahvastiku liikumise statistika näitas 1937. a., et Prantsuse rahvastiku iive oli —0,3, s. o. elanikkude arv suurenemise asemel vähenes.

Vähene rahvaarv ohustab eelkõige riigi julgeolekut, eriti kui arvestada, et Prantsusmaa on ümbritsetud maadest, kus rahvastikutihedus on suurem kui Prantsusmaal. Ainus naabermaa väiksema rahvastikutihedusega on Hispaania, kus ühel ruutkilomeetril asub 49 inimest. Selline tühi ruum suure rahvaarvuga riikide vahel mõjub vaakuumina, mille seinad pikapeale välisele survele vastu ei pane. Teiseks annab vähene rahvaarv end tunda tööjõu puuduses. Põllumajanduslikul Prantsusmaal, eriti selle lõunaosas, arvestatakse, et 10% pindalast on töökäte puudusel söötis.

Rahvastiku vähesusest emamaal on tingitud, et Prantsusmaa kasutab oma koloniaalriiki eelkõige kui inimreservuaari. Ligi kolmandik Prantsuse rahuaegsest sõjaväest oli värviline. Värvilised võivad tõusta kõrgeteks valitsusametnikeks. Abielludes prantslannaga saab neeger Prantsuse kodakondsuse. Mida enam Prantsusmaa rahvastik väheneb, seda rohkem avab ta oma piirid Aafrikale. Lõuna-Prantsusmaal ei ole neegrid enam väga haruldased asunikud. Prantsusmaa on teadlikult lahkunud rassipuhtuse aluselt.

Prantsusmaa on veel praegugi peaasjalikult agraarmaa, kuigi töötajate arv põllumajanduses ja tööstuses on ligikaudu võrdne. Võrreldes teiste Euroopa suurriikidega on Prantsusmaa endavarustamine toiduainetega kindlustatud. Põllumajandussaadused esinevad Prantsuse väljaveos küllaltki olulistena, nagu juur- ja puuvili, vein, suhkur jne. Prantsuse põllumees ripub oma maa küljes ega ole rännuhimuline. Seepärast ei ole teda võimalik meelitada asuma kolooniaisse. Ka tema sihiks on vanaduspäevil muretult elada kogutud kapitalist. Milleks siis minna asumaadele üksindusse?

Tööstustoorainete poolest on Prantsusmaa keskmiselt varustatud. Metallidest on boksiiti ja rauamaaki külluses. Värvilisi metalle tuleb importida eelkõige Lõuna- ja Vahe-Ameerikast ning Hispaaniast (plii, tina, tsink, vask ja elavhõbe). Vajalikud tekstiiltoorained tuleb suures enamikus importida. Kodumaine toodang katab ainult osa villa- ja linavajadusest. Puuduvaid söevarusid asendavad teataval määral rikkalikud veejõuvarud, nii et kogusummas kaks kolmandikku energiavajadusest toodetakse sisemaiste vahenditega. Õli tuleb sisse vedada teistest riikidest.

Pärast esimest maailmasõda on eriti kiiresti arenenud raskeTööstus. Rasketööstus on koondunud Le Creusot'sse ja Belgia piiri lähedale.

Tähtsuselt järgmine on tekstiiltööstus. Villa-, lina- ja kanepitööstus on koondunud põhjapoolsesse tööstusrajooni. Siiditööstus on koondunud Rhône'i orgu. Puuvillatööstus on suurelt levinud Normandias. Prantsusmaal on väga tugevasti arenenud luksusartiklite (näit. ehted) ja parfümeeria-tööstus. Peakeskuseks siin on Pariis.

Prantsuse väliskaubanduses oli tähelepandav koloniate suhteliselt väike osatähtsus väliskaubanduse käibes (kolooniaisse läks enne sõda 30% Prantsuse väljaveost ja sisseveost tuli sealt 34%).

Joon. 34. Oliivipuuistandikud Tuneesias, Sfax'i tasandikul. Puud istutatakse 20—25 m vahemaaga, et iga üksiku puu juurestik saaks mahti levida ning maapinnas olevat niiskust hästi ära kasutada. Sfax'i ümbruses kasvab üle 4 milj. oliivipuu. Istandikud levivad 75 km merest sisemaale.

Koloniaalvaldused.

Prantsuse koloniaalimpeeriumi ei loonud meresõitjad ega kaupmehed, vaid rahvus, kes, olles pidevalt vähenemas, püüdis iga hinna eest oma võimupositsiooni säilitada. Mindi lihtsalt välja pindala suurendamisele, võeti, mis aga ette juhtus — ürgmetsa, kõrbe, istandusmaid ja rohulagendikke. Hüüdsõnaks oli „suurem Prantsusmaa" ja tohutu suur pindala pidi olema selle tõendiks. Asumaade värvilised pidid olema päästvaks inimvaruks. Ükski jalatäis Prantsusmaad ei tohi kaotsi minna, oli Prantsuse poliitika juhtmõte.

Prantsuse koloniaalriik hõlmab tänapäeval $^1/_{12}$ maailmast ja rohkem kui kolmandiku Aafrikast. Kaua aega ei omistanud Prantsusmaa oma kolooniaile suuremat tähelepanu ega ajanud ka kuigi energiliselt nende majanduslikku väljakujundamist. Majanduslik külg seisis Prantsuse koloniaalpoliitikal kuni esimese maailmasõjani tagaplaanil. Kasutati peamiselt ainult asumaade inimreserve riigikaitse huvides. Kahel viimasel aastakümnel on olu-

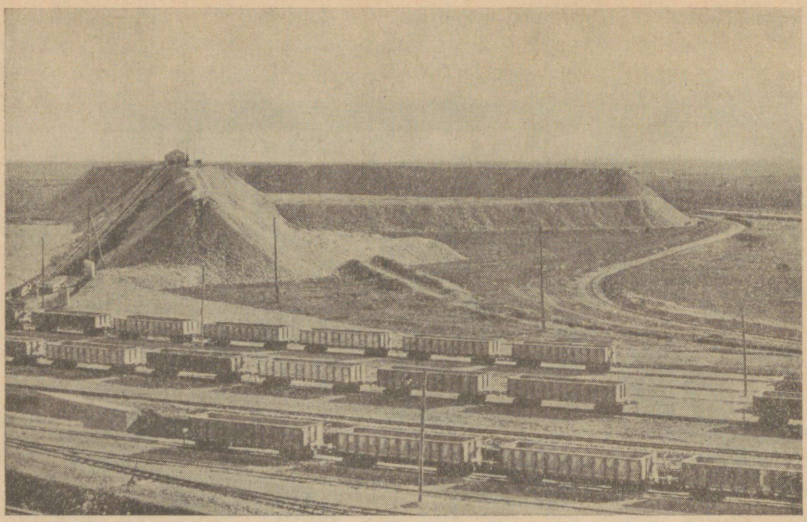

Joon. 35. Fosfaadikaevandus Marokos. 140 km Casablancast kagus asetseb üks maailma rikkamaid fosfaadipiirkondi. Fosfaat kuivatatakse päikese käes ja eksporditakse.

kord muutunud ja Prantsusmaa on hakanud oma kolooniaid majanduslikult organiseerima. Sellest ajast peale on ka koloniate osatähtsus Prantsuse väliskaubanduses tõusmas. Tänapäeval katavad kolooniad juba 70% toidu- ja maitseainete sisseveost. Tekstiiltööstus-toorainete suhtes ei paku kolooniad praegu palju, omavad aga rohkesti eeldusi puuvilla-, sisali kanepi ja džuudikasvatuse laiendamiseks ning samuti ka lambakasvatuse suurendamiseks P.-Aafrikas. Kuidas teguvõimas juhtimine võib tulemusi saavutada, näitab kautšukikasvatuse laiendamine Indo-Hiinas. Kui a. 1932 oli kautšuki väljavedu 11 500 t, siis a. 1936 kattis see 40 800 tonniga juba üle 70% vajadusest. Maavaradest katab fosfaatide, koobalti, nikli, kroomi ja grafiidi toodang Prantsusmaa vajaduse ja lubab neid ka eksportida. Teised maavarad, nagu volfram, tina, tsink, molübdeen ja antimon, katavad 10—30% emamaa vajadusest. Koloniate paremaks ärakasutamiseks peab asumaades eelkõige parandama liiklus- ja transpordiolusid, tuleb ehitada auto- ja raudteid ning parandada sadamaid. Kõik see nõuab aga kapitali. Kuid nagu kolooniaist ei ole huvitatud keskmine prantslane, nii ka Prantsuse kapital. Ka temale on need seotud liigse riskiga, mis heameelega jäetakse riigile.

Joon. 36. Dakari sadam. Ta asetseb Cabo Verde neeme lõunarannikul. Reid on muulidega hästi kaitstud. Sadama tähtsus seisab Euroopa—Lõuna-Ameerika ja Lõuna-Aafrika liinidel sõitvate laevade ja lennukite varustamises kütteõliga, kivisöega, toiduainetega ja veega. Siitkaudu eksporditakse Euroopasse maapähkleid.

Igal juhul ei tooda Prantsuse asumaad praegu kaugeltki neid väärtusi, mida nad võiksid, ja arendamisvõimalusi on kõigil aladel olemas.

P õ h j a - A a f r i k a maad on eelkõige tähtsad põllumajanduslikud alad. Nii Marokos, Alžeerias kui ka Tuneesias on viinamarjakasvatus ja veini tootmine nisukasvatuse kõrval üha tähtsamaks kujunemas. Tuneesias kasvab rohkesti õlipuud, korgipuud ja erilist liiki tamme, mis annab head parkainet. Majanduslikku tähtsust omab samuti halfarohi, mis läheb paberi tootmiseks. Maavaradest on tähtsamad rauamaak ja fosfaat. Senised väljaveokaubad on vein, nisu, rauamaak, fosfaadid ja oliiviõli. Tööstus on neis koloniais vähe arenenud. Muidu kujutavad Põhja-Aafrika kolooniad Prantsuse musterasumaid, kuhu on ehitatud tuhandeid kilomeetreid raud- ja autoteid.

P r a n t s u s e L ä ä n e - A a f r i k a toodab suuri koguseid maapähkleid, seesamit, palmituumi ja mitmesuguseid muid õlitaimi, mille kõrval veise- ja lambakasvatus on teiseks tähtsamaks tegevusalaks. Niigeri piirkonnas kavatsetakse suurejoonelise puuvillakasvatuse sisseseadmist, mis peab varustama emamaa tööS-

tust toorainetega. Elevandiluuranniku kakaotoodang katab Prantsusmaa vajaduse.

Prantsuse Ekvatoriaal-Aafrika on maailma suurim väärispuu tootja, mille kõrval mägede nõlvadel toodetakse kohvi ja kakaod. Palju toodetakse õlitaimi ja kautšukit.

Ida-Aafrika-valduste peaosa moodustab Madagaskari saar, suuruselt teine saar maailmas. Peamiseks põllumajanduskultuuriks on siin riis, mis aga läheb elanikkonna toiduks. Hästiarenenud karjakasvatus annab lihakonservide ja nahkade näol suure osa väljaveost. Edasi on väljaveos olulised mitmed troopilised vürtsid, eriti nelk ja vanill, ning grafiit ja vilgukivi. Prantsuse Somaalimaa annab peamiselt nahku ja kohvi.

Indo-Hiina on Prantsuse kolooniaist üks tähtsamaid toorainetemaid. Ta on Prantsusmaa peamine kautšukiga varustaja. Selle kõrval omab Indo-Hiina maavaru, nagu sütt, tsinki, antimoni ja tina. Lisaks annab Indo-Hiina veel riisi, mis on ta peamiseks väljaveoartikliks, ja maisi.

Rohked saared ja saarestikud Lõunameres annavad koprat, Lääne-India saared suhkrut ja puuvilja, Saint Pierre'i ja Miquelon'i saar Newfoundlandi lähedal on tugipunktid ulgumerekalandusele.

Impeeriumi peamised probleemid.

Nagu mainitud, on Prantsusmaa peamiseks probleemiks rahvastikuprobleem. Et oma rahvaarvu suurendada, on Prantsusmaa radikaalselt kõrvaldanud kõik rassipuhtuse nõuded. See aga tekitab pikapeale väga terava värvilise elanikkonna hädaohu. Sõjaväeteenistuskohustuse laiendamine ka värvilistele ja värviliste ohvitseride ametisseseadmine võib tekitada olukorra, kus relvastatud värviline mass võtab Prantsuse kolooniais võimu enda kätte. See on tõsine hädaoht, millele korduvalt ka Prantsuse enese ringkondadest on tähelepanu juhitud.

Kolooniad jäävad ka edaspidi ainult Prantsuse valitsuse alla, sest Prantsusmaal puuduvad oma rahvastikukeha energia, jõud ja vajalik inimmaterjal, et kolooniaid valgete asunikkudega asustada. Prantsusmaa juhtival kihil puudub laialdasteks koloniaalseteks ettevõteteks riskeerimisjulgus ja otsustusvõime. Kui inglastel ja ameeriklastel 500 km pikkuse raudteeliini ehitamine on midagi igapäevast, siis prantslastel lõpeb siin nende vaatepiir. Üksikute kolooniate väljakujundamine on õnnestunud, neid näidatakse kui Prantsuse koloniaalpoliitika saavutusi, teiste üle aga vaikitakse.

6. Nõukogude Sotsialistlikkude Vabariikide Liit [1].

Ruum ja riiklik korraldus.

Oma 21,2 milj. ruutkilomeetriga on NSVL maailma suurim pideva territooriumiga riik. Ta haarab 1/7 kogu maailma pindalast. NSVL ulatub Soome lahest 10 000 km itta kuni Vaikse ookeanini, hõlmates Aasia kogu põhjaosa. Põhjast lõunasse on ta ulatus Põhja-Jäämerest kuni Kesk-Aasia mäestikeni 3,5—4 tuhat km.

Oma hiiglaterritooriumil omab NSVL väga erinevaid kliimasid arktilisest kuni subtroopiliseni, sellele vastavalt taimestikke tundrataimedest kuni teeistandikeni. Maa on enamikus põllumajanduslikult kasutatav, omades lõunas suuri viljakaid mustmulla-alasid. Ka maavaradega on Nõukogude Liit rikkalikult varustatud ja toodab peaaegu kõiki oma tööstusele vajalikke tooraineid, välja arvatud troopilised produktid, nagu kautšuk, kopra jne.

Nõukogude Sotsialistlikkude Vabariikide Liit koosnes 1939. a. 11 nn. liiduvabariigist, lisaks sellele suurest arvust autonoomsetest vabariikidest, rahvuslikest autonoomsetest piirkondadest jne. Sellest hoolimata, et neile kõigile põhiseaduses on lubatud laialdased õigused rahvusliku endamääramise alal, on tegelikult kogu võim Moskva keskvalitsuse käes, kuna kohapealsed valitsused etendavad varivalitsuste osa. Valitsussüsteem on tsentralistlik.

Kirju nagu NSVL poliitiline pilt, on ka ta rahvastik, mis 1939. a. koosnes 174 eri rahvusest, kes üksteisest erinesid rassilt, keelelt ja kultuurilt. Juba kaks aastakümmet püütakse sellest rahvuste segadikust plaanikindlalt luua ühtlast, NSVL normaalkodanikku, kes endast kujutaks sõnakuulelikku käsutäitjat.

Majandus.

NSVL majandus on üles ehitatud riikliku majanduse põhimõttele. Eraomandit ei ole, selle omajaid peetakse riiklikeks kurjategijaiks. Põllumajanduses on ainumaksev nn. kollektiivmajanduse printsiip, maa on jagatud kollektiivmajandite (kolhooside) ja

[1] Siin on NSVL käsiteldud tema 1939. a. piirides.

Joon. 37. Ühismajapidamise (kolhoosi) asula Kagu-Venemaal. Propaganda-otstarvet täitev musterkäitis.

riigimajandite (sovhooside) vahel. Eraomandi kaotamisega käis kaasas isikliku algatuse ja tööproduktiivsuse tohutu langus. Iseseisev põllumees muutus palgaliseks põllutööliseks, kel puudus igasugune huvi teha rohkem, kui vaevaseks äraelamiseks vaja. See ja tohutute sundnormide äraandmine viis kolhoosi koondunud talupojad äärmisse viletsusse. Tööstus on riigistatud. Äärmiselt bürokraatlik aparatuur ja asjatundmatu juhtimine teevad asjaajamise raskepäraseks. Et ettenähtud tootmiskavasid täita, ei hoolita sageli tootmistehnilistest nõuetest, mille tagajärjeks on mittekõlblikkude toodete, nn. praagi tohutu tõus.

Nõukogude Liit, truuks jäädes oma õpetajate sihtidele, pidi bolševismi laiendama üle kogu maailma. Selleks aga oli vaja sõjaväge ja sellele relvastust. Et saada relvastust, selleks oli vaja rasketööstust. Ja see rasketööstus tuli ehitada. Niinimetatud viisaastakutega saavutati kiirendatud korras rasketööstuse tunduv laiendamine. Et kõik vahendid ja jõud olid koondatud rasketööstuse väljaarendamisele, jäi paratamatult tagaplaanile tarbimishüviste tootmine. Tulemuseks oli elatusstandardi kohutav langus ning vaesus ja viletsus tööliskonnas. Kiiresti kasvavale tööliskonnale ei suudetud muretseda peavarju, paljud inimesed elasid kirjeldamatus vaesuses. Elamispinda oli isikule ette nähtud 9 m^2, kuid tööstusasulais oli see kättesaamatu luksus. Nälga aitas süvendada kolhoosidesse sunnitavate talupoegade passiivne vastupanu, mille tagajärjel põllumajandustoodang ja loomade arv kohutavalt langes. Tagajärjeks olid näljahädad isegi Ukrai-

Joon. 38.* Kolhoosi töörahvas põllul einestamas.

nas, „Venemaa viljaaidas". Tsiviilelanikkonna tarviduste äärmise piiramisega või õigemini rahuldamata jätmisega loodi esimesel viisaastakul võimas relvastustööstus, seda pidi täiendama teine viisaastak ja parandama kolmas.

Nõukogude peamiseks põllumajanduslikuks piirkonnaks on Liidu Euroopa-osa lõunapiirkonnad Ukraina, Põhja-Kaukaasia ja Kesk-Venemaa nn. mustmulla-ala. Uueks põllumajanduslikuks tootmispiirkonnaks pidi kujunema ka Lääne-Siber, kuhu jätkus mustmulla-piirkond. Teraviljakasvatust laiendati ka põhjapoolsetes piirkondades sihiga muuta üksikud piirkonnad autarkseks. Vaatamata kõigile pingutustele see ei õnnestunud täiel määral ja et tootmis- ja tarbimisalad olid eraldatud, tuli viljal kuni tarbijani rännata keskmiselt 880 km (1927).

Samuti pikk teekonna peab läbi tegema tooraine, enne kui jõuab tööstusesse. Nii on keskmine veokaugus söel 620 km, õlil 730 km. Need suured kaugused, mis sõjaajal peavad olema Nõukogude Liidu nähtamatu armee, on rahuaja majandusele suurim takistus. Olev raudteedevõrk ei vasta areneva majanduse vajadusele, teda ei jõuta vajaliku kiirusega arendada, puudub

tarvilisel määral veerev koosseis ja see vähene, mis on, on väga tugevasti koormatud sõjaväe vedudega, kuna majanduse vajadused jäävad tagaplaanile.

Maavaradest leidub Nõukogude Liidus külladaselt rauda, sütt, õli ja enamikku värvilisi metalle. Nõukogude Liit jõuab väga lähedale autarkiale. Eeldused industrialiseerimiseks on olemas, puudub vaid üks — asjatundlik juhtimine. Nõukogude korra alguses olid välismaa insenerid need, kes tööstuse üles ehitasid. Kui nende asemele asusid vene „spetsid", olid tagajärjeks asjatundmatult püstitatud ehitised ja töökõlbmatud seadmed.

Tähtsaim NSVL tööstuspiirkond oli Donbass, mis kasutas Donetsi piirkonnas leiduvat sütt ja Krivoi Rogi rauavarusid. Donbassi koondus enam kui 60% NSVL söest ja rauast, 40% mangaanist jne. Siia tekkisid kümned uued tööstuslinnad. Dnepri veejõud olid rakendatud elektroterase ja keemilise tööstuse teenistusse. Nn. kesktööstuspiirkond haarab Moskva ja ümbruskonna tööstuslinnad (Gorki, Tuula) ja on elektrotehnika, tekstiil-, raske- ja keemiatööstuse piirkonnaks. Leningradis domineerivad masina- ja laevaehitus ning peenmehhaanika.

Kaukaasia tööstuspiirkond on rikas maavaradest, nagu värvilised metallid, eriti aga õli. Kaukaasia mitmed õlipiirkonnad annavad 90% Nõukogude Liidu õlitoodangust.

Viimasel ajal püütakse strateegilistel kaalutlustel luua uut tööstuspiirkonda Lääne-Siberisse, mis kasutaks Uurali, Kesk-Aasia ja Siberi maavarasid. Esimese lüli moodustab nn. Uural-Kuznetski kombinaat, mis peab ühendama Uurali rauamaagi ja temast 2800 km eemal asuva Kesk-Siberi söe suurimaks metallitootmis-piirkonnaks Nõukogude Liidus. Et vältida tühje vedusid, ehitati rauakõrgahjud nii Uuralisse kui ka Siberisse. Vagunid, mis toovad Uuralisse sütt, viivad tagasi rauamaaki.

Ka Kaug-Idasse pidi kujunema iseseisev majanduslik valdkond iseseisva tööstusega ja toiduainetebaasiga.

Vaatamata oma maavarade rohkusele vajas Nõukogude Liit mujalt maailmast tööstustooteid, eriti spetsiaalmasinaid, mida ta ise ei tootnud. Sissevedu tasuti peamiselt puutoodetega, teraviljaga, naftasaadustega, nahkadega jne.

Ekspansiooni suunad.

Bolševism on internatsionaalne, ta nõuab enda levitamist üle kogu maailma. Ei olnud maad, mis oleks olnud kindel bolševistliku õõnestustöö eest. Kommunistlikud rahutused Tallinnas a. 1924, Sofias 1925, Varssavis 1926, Viinis 1927, Berliinis 1929, Budapestis 1930, Madridis 1931, Genfis 1932, Bukarestis 1933 ja Pariisis 1934 kõnelevad küllaldaselt selget keelt. Eriti intensiivne oli NSVL poliitika Kesk- ja Kaug-Idas. Hiina provints Sinkiang on täielikult bolševikkude kontrolli all. Nn. Välis-Mongoolia on NSVL vasallriik. Katsed oma mõju laiendada üle Afganistani Indiasse ei ole seni Briti valvsuse tõttu suuri tulemusi andnud. Ka Hiinas ebaõnnestus kommunistlik riigipööre. Internatsionalismi sildi all asus Nõukogude Liit a. 1939 ajama aktiivset imperialistlikku poliitikat. Osa Poolast liideti Nõukogude Liidu külge. Soomelt saadi raske Talvesõja järel Karjala maakitsus ja osa Ida-Karjalat, mis pidi olema lähtealuseks kogu Soome vallutamisele ja sealt Atlandini tungimisele. 1940. a. suvel liideti vägivaldselt Balti riigid „iseseisvate" liiduvabariikidena, samuti võeti Rumeenialt Bessaraabia. Järgnevaks aastaks olid kavas uued nõudmised Soomele ja Bulgaariale. 1941. a. alanud sõda purustas Nõukogude Liidu imperialistlikud plaanid. Esimese sõjasuve jooksul vabastati Balti riigid, Bessaraabia ja Soomelt äravõetud alad ning tungiti sügavale Venemaale.

NSVL käimasolevas sõjas.

Praeguses sõjas on Nõukogude Liit kaotanud ligi $^1/_3$ oma elanikkonnast ja Ukraina, tähtsama rasketööstusliku ja põllumajandusliku piirkonna ülitähtsate relvatööstustega. Saksa väed on tunginud sügavale Venemaale, ähvardades Põhja-Kaukaasia mustmulla-ala ja Maikopi õlipiirkonda. Nõukogude Liidu tähtsad liiklusteed on läbi lõigatud. Üle 60% rasketööstusest on ühel või teisel viisil Nõukogude Liidu armee varustamisest välja lülitatud, niisama suur protsent põllumajanduslikust eriti viljakast pinnasest ei varusta mitte enam Nõukogude Liitu, vaid tema vastu võitlevaid riike. Kõik juurdepääsud maailmameredele on blokeeritud ja varustuse saamine väljastpoolt on äärmiselt raskendatud; relvavarud on kandnud raskeid kaotusi ja et uute muretsemine ei lähe enam niisama kiires tempos, siis võib Nõukogude Liidu armeel relvastus nõrgeneda. Tsiviilelanikkonna seisukord Nõukogude Liidus on raske. Vähenenud põllumajandustoodangust jätkub ainult sõjaväele.

7. Põhja-Ameerika Ühendriigid (USA).

Tõus maailmavõimuks.

USA laiendas oma valdusi eelkõige P.-Ameerika kontinendil enesel. 1803. a. ostis värske suurvõim Napoleonilt viimase Prantsusmaa valduse Louisiana, 1820. a. Hispaanialt Florida. Katse 1814. a. oma mõju ka Kanadale laiendada ebaõnnestus. Sajandi teisel veerandil toimus ka pioneeride edasitung läände üle tohutute rohtlate. Sõjas Mehhikoga vallutati Texas, liidendati Uus-Mehhiko, Arizona ja Kalifornia. 70 aastat peale oma asutamist oli USA muutunud riigiks kahe ookeani vahel. 1867. a. ostis USA Venemaalt Alaska. Mitmeks järgnevaks aastakümneks piirdus USA aktiivsus oma territooriumi korraldamisega.

Asudes kahe ookeani vahel pidi USA arusaadavalt huvi tundma meretee vastu, mis ühendaks USA mõlemaid ääremaid. Seepärast avaldas USA juba varakult elavat huvi Lääne-India ja Vahe-Ameerika vastu, mis peale selle oma toorainetega oleksid suurepäraselt täiendanud Ameerika majandust. 1898. a. alanud sõjas Hispaaniaga vallutati Puerto Rico ja Filipiini saared. Tee Filipiinidele oli pikk ja vajas vahejaamu. Seepärast annekteeriti 1898. a. Havai; vallutati ka Guami saar Vaikses ookeanis. Panamá kanali kaitseks omandati nn. kanalitsoon ja muretseti endale tugipunktid Haitil ja Kuubal ning muudeti Kariibi meri valdavalt Ameerika mõjupiirkonnaks. Ainsaks tõsisemaks vastaseks jäi USA-le Suurbritannia. Käimasolevas sõjas on USA Suurbritanniale relvade ja sõjalaevade eest ostnud õiguse mitmele Briti valduses olevale saarele laevastiku tugipunktide ehitamiseks, millega USA mõju on kasvanud.

USA on muutunud agraarmaast maailma suurimaks t ö ö s t u s m a a k s. Lõpliku tõuke Ameerika majandusliku suurvõimu väljakujunemisele andis esimene maailmasõda. Euroopa tööstus, mis töötas ainult sõjamajandusele, langes maailmaturu varustamisest välja ja üksteise järel läksid turud USA-le. Veel enam — USA muutus ka sõdapidavaile riikidele hädavajalikuks varustajaks toorainete ja relvadega. Ameerika ekspordis asusid toorainete asemele valmiskaubad. Pärast sõda kulus Euroopa riikide majandusel tükk aega, enne kui suudeti kõrvaldada sõjakahjud ja uuesti hakata maailmaturge varustama. USA aga võis samal ajal takistamatult oma majanduslikku mõju laiendada. Kõikjale,

Joon. 39. Mets Kalifornia rannikumäestikus, mille hiiglakasvuline okaspuu *Sequoia sempervirens (redwood)* kuulub USA tähtsaimate tulupuude hulka.

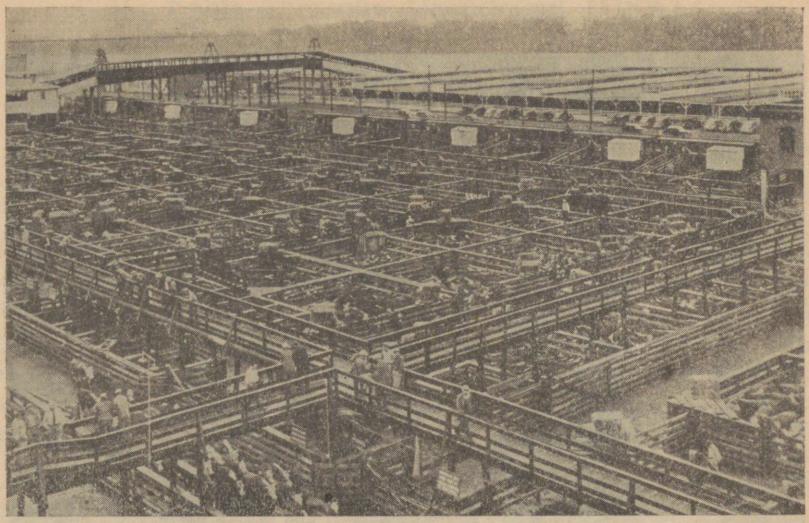

Joon. 40. Tapamaja karjaaiad (*stockyards*) Sioux City's Yowa osariigis. Yowa osariiki kui USA maisikasvatuse keksemasse ja peamisse piirkonda saadetakse lääne- (kõrg-) preeria nurmedel üleskasvatatud kariloomi maisiga nuumamiseks. Pärast seda aetakse või saadetakse karjad tapamajade juurde, mis asetsevad Mississippi või ta lisajõgede ääres.

kus enne valitses Euroopa kaubandus, oli sisse tunginud ka USA. Euroopa riikide võlgnikust oli ta muutunud võlausaldajaks. Õigusega nimetatakse USA-d esimese maailmasõja ainuvõitjaks.

Emamaa.

USA on 7,8 milj. km^2 suur, tema elanikkude arv 131,4 milj., seega 16,8 elanikku ühel km^2-l. USA suure põhja—lõuna ulatuse tõttu (üle 35 laiuskraadi) on temas esindatud kõik parasvöötme kliima variandid. Taimestikus esineb kõiki parasvöötme teravilju, nagu nisu, mais, oder, kaer, rukis, edasi ka puuvilja, viinamarju ja tubakat ning kõiki nii suurel hulgal, et neid peale omatarviduse katmise jätkub ka ekspordiks. Edasi on suured alad sobivad karjanduseks. Troopilistest saadustest peab USA sisse vedama kohvi, teed, kautšukit ja vürtse. Ka kõiki maavaru on külluses.

USA on õnnelikus olukorras, sest tal on oma maa rikkuste kasutamiseks vajalik rahvastik. Ameerika rahvastik ei kujuta

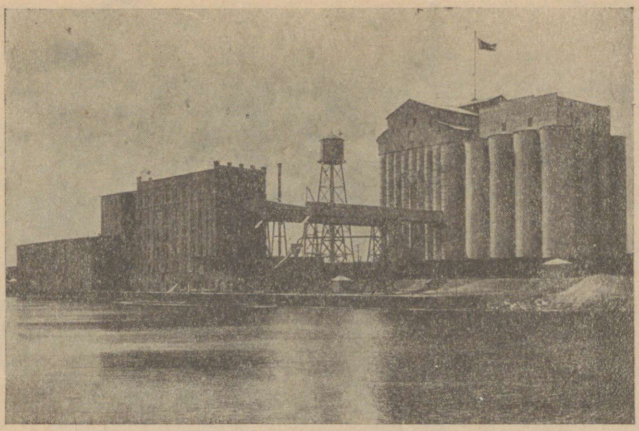

Joon. 41. Viljaelevaator ja veski Suurte järvede ääres USA-s.

ühtsat rahvust, vaid see on kõikide Euroopa rahvaste segu. Esimesed Ameerika koloniseerijad olid Kesk- ja Põhja-Euroopa rahvad, kes aastate jooksul on amerikaniseerunud. Seevastu läinud sajandi lõpul suurel arvul sisserännanud Lõuna-Euroopa rahvad ei ole nii kergesti kohanenud ja moodustavad veel praegugi tööstuslinnade teravalt eralduvad rahvusgrupid. 1930. a. rahvaloenduse andmetel oli elanikkonnas 88,7% valgeid ja 11,3% värvilisi, neist umbes 10% neegrid, Aafrikast sissetoodud neegerorjade järeltulijad. Asjaolu, et ainult 57% valgetest põlvneb vanemaist, kes on Ameerikas sündinud, näitab, kui suur osa on sisserändamisel ka viimasel ajal. Neil „pärisameeriklasil" on erilised vaimuomadused — hoolimatus, majanduslik mõtlemine, majandusliku edu ja saavutuste hindamine, üleolev suhtumine kultuurivaradesse. Ameeriklane on individualist ilma arenenud ühiskonnatundeta.

Värviliste probleem on üks USA lõunaosa raskemaid probleeme. 1867. a. peale kodusõda kuulutati neegrid valgetega üheväärseks. Veel praegugi aga on nende sotsiaalne seisund väga madal ja eraldamine valgetest väga terav. Sellele vaatamata on neegrite suhteliselt jõudsa loomuliku juurdekasvu tõttu olemas lõunapoolsete osariikide „neegristumise" oht.

USA asustustihedus on väga erinev. Nevadas on 0,3 inimest ruutkilomeetril, Massachusettsis 180. Ameerika ruum, kus praegu elab 16,8 inimest ruutkilomeetril, pakub veel tohutuid

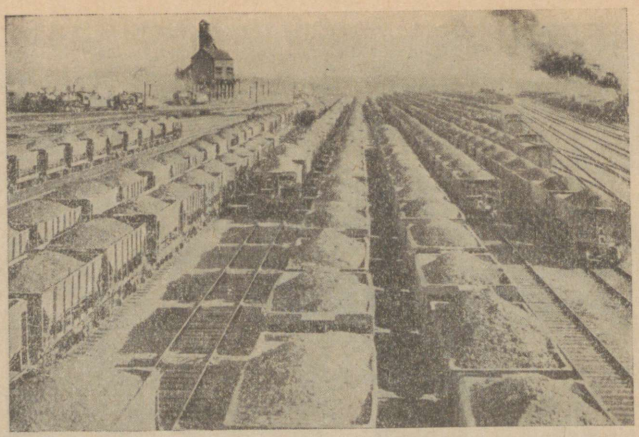

Joon. 42. Rauamaagi-rongid Duluth'is, maailma suurimas maagisadamas.

mahutusvõimalusi, sest sisemisest kandvusest on arvestuse järgi kasutatud ainult 21%.

Ameerika rahvastik on väga tootmis- ja tarbimisvõimeline. Rahvakehas on ülekaalus mehed ja nooremad aastakäigud, keskmine elatusstandard on kõrgem kui enamikus muudes maades. Seega on elanikkond ideaalseks tarbijaskonnaks põllumajanduse massproduktidele ja tööstuse seeriatoodetele. Selle kõrval moodustab ta ka küllaldase tööjõudude reservi kõigile majandusaladele.

Töötajad jagunesid kutsealade järgi 1930. a. järgnevalt:

Põllumajandus ja metsandus	22,0%
Tööstus ja mäeasjandus	35,2%
Kaubandus ja tööstus	27,4%
Avalikud ametid ja vabakutselised . . .	8,9%
Kodused ja isiklikud teenused	6,2%
Sõjavägi	0,3%

Ameerika põllumajandus on oma suurest jõudlusvõimest hoolimata ekstensiivne. Tööjõu puudusel on väga laialdaselt rakendatud masinaid. Enamikus kasvatavad farmid monokultuure, mistõttu nad on eriti kriisitundlikud. USA põllumajanduse peaprobleem pole toodangu suurendamine, vaid toodangu mahutamine, sest tähtsamad põllumajandusharud — nisutootmine ja puuvillakasvatus — on täielikult sõltuvad maailmaturust. On

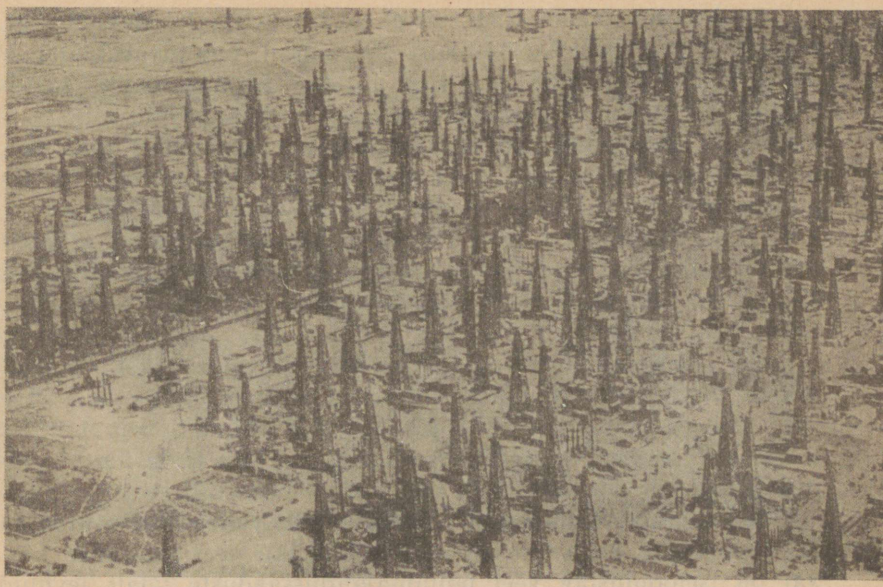

Joon. 43. Õliväli Kalifornias.

arvutatud, et sisemaa tarviduste katteks jätkuks $^1/_2$—$^2/_3$ praegusest põllumajanduslikult kasutatavast pindalast, ülejäänud osa toodab maailmaturule. See olenevus maailmaturust on kriisiaegadel, kui põllumajandustoodete hinnad tohutult langesid, põllumajanduse väga raskesse seisukorda viinud, kuna tooteid ei saadud turustada, sest pakkumine ületas nõudmise. Nii võib ka toodete ülikülluse olla tõsiste majanduslikkude raskuste põhjustajaks. Põllumajandussaaduste alal on USA osa maailmatoodangus järgmine: mais 58,4%, nisu 22,9%, puuvill 55%, tubakas 31,8%, kaer 35,1%. Ka liha annab ülejääki väljaveoks, samuti ka puuviljatoodang.

USA on tänapäeva suurim tööstusmaa. Vastandina Suurbritanniale kasutab USA tööstus peamiselt omamaa tooraineid, mida tal on rohkesti. USA annab maailmatoodangus üle

40% söest	50% tsingist
50% rauamaagist	45% vasest
75% õlist	35% alumiiniumist
40% pliist	80% väävlist.

Peale selle toodab USA suurel määral fosfaate, elavhõbedat, soola jne. Tööstusele vajalikest tooraineist puuduvad kautšuk, inglistina, nikkel, salpeeter, kaali, antimon ja mangaan. Ühendriikide ruumi varustus maavaradega on ülihea, puuduvaile tooraineile on vastu panna palju suurem kogus tooraineid, mida eksporditakse ja mis USA-le annavad mõnel alal peaaegu monopolisti seisundi. USA on sunnitud sisse tooma osa villa, lina, kõik siidi, džuudi, sisali jne. Paljud puuduvad toorained on asendatavad ning teisi toodavad naabermaad (näit. niklit Kanada), nii et sõjaajal ülepääsmatuid varustusraskusi juurdeveoteede äralõikamisest ei teki.

USA tööstuses omab suurimat töötajate arvu tekstiiltööstus, millele järgnevad toiduainetetööstus, metallitööstus, masinaehitus jne. Ameerika tööstuse tootmismeetodid võimaldavad tohutut toodangut, kusjuures seeriatootmisel iga üksiku toote hind kujuneb suhteliselt odavaks. Nii on auto Ameerikas sealse elatusstandardi juures kujunenud odavaks liiklusvahendiks, mitte aga luksusesemeks nagu Euroopas. Tööstusliku seeriatootmise kõrval on iseloomustav veel põllumajandussaaduste laialt levinud konservimine. See on tingitud suurtest kaugustest, mida toodetel tuleb ületada. Elunõuete ühetaolisus on põhjustanud standardkaupade ja konservide suure leviku.

Välisvaldused.

Koos välisvaldustega on USA suurus 9,7 milj. km² 150,2 milj. elanikuga. Tähtsamad välisvaldused on:

	Pindala 100 km²	Elan. 1000-ndeis
Alaska	1519	73
Havai	16,6	426
Filipiinid[1]	269	16 356
Puerto Rico	8,9	1 869

Alaska kui tulevikumaa peamised produktid on mineraalid, nahad ja kalad. Kaladest püütakse eriti lõhe, mida samas konservitakse. Alaskas leidub suuri metsavarusid ja söe-, vase-, hõbeda-, tina-, plii-, õli- ja raadiumimaagi-lademeid. Seni on kasutatud ainult kulda ja vaske. Väljaveost moodustavad 4/5 kalad, peamiselt konservitud kujul. Aleuutidel asetsev Dutch Harbour on USA laevastiku põhjapoolseim tugipunkt.

[1] 1942. a. Jaapani vägede poolt vallutatud.

Joon. 44. Ameerika Ühendriikide õhu- ja merebaas San Juan Puerto Rico saarel. Esiplaanil nähaolevad vesilennukid on määratud patrullimiseks Kariibi mere kohal.

Havai saarestik on üks USA esimesi välisvaldusi. Havaivalduste peamine tähtsus seisab nende soodsas asendis, sest nad moodustavad vahejaama mereteel USA-st Aasiasse. Peasadam Pearl Harbour on Ühendriikide tähtsaim sõjasadam. Havai peamised produktid on suhkruroog ja ananas, mida viimast igal aastal tohutul hulgal konservituna välja veetakse.

Filipiinid olid USA dominioon. Filipiinidel leidub suurel hulgal kroomi, kulda, vaske, rauda, mangaani, õli ja pliid. Saarel on levinud hästiarenenud istanduskultuurid, millede tähtsamad saadused on suhkruroog, manilla kanep, tubakas, banaanid ja kopra. Väljaveos on esikohal suhkur, järgnevad manilla kanep, kuld, palmiõli ja tubakas.

Lääne-India- ja Panamá-valduste grupis on peatooteks suhkur, selle kõrval tubakas ja troopilised puuviljad. Tähtsamaks valduseks on Puerto Rico.

USA imperialismi erisugused avaldusvormid.

USA suudab end toidu- ja enamiku toorainetega ise varustada, seega on ta vastand Suurbritanniale. Emamaa territoorium pakub kõike vajalikku. Seepärast on USA välisvaldustel majan-

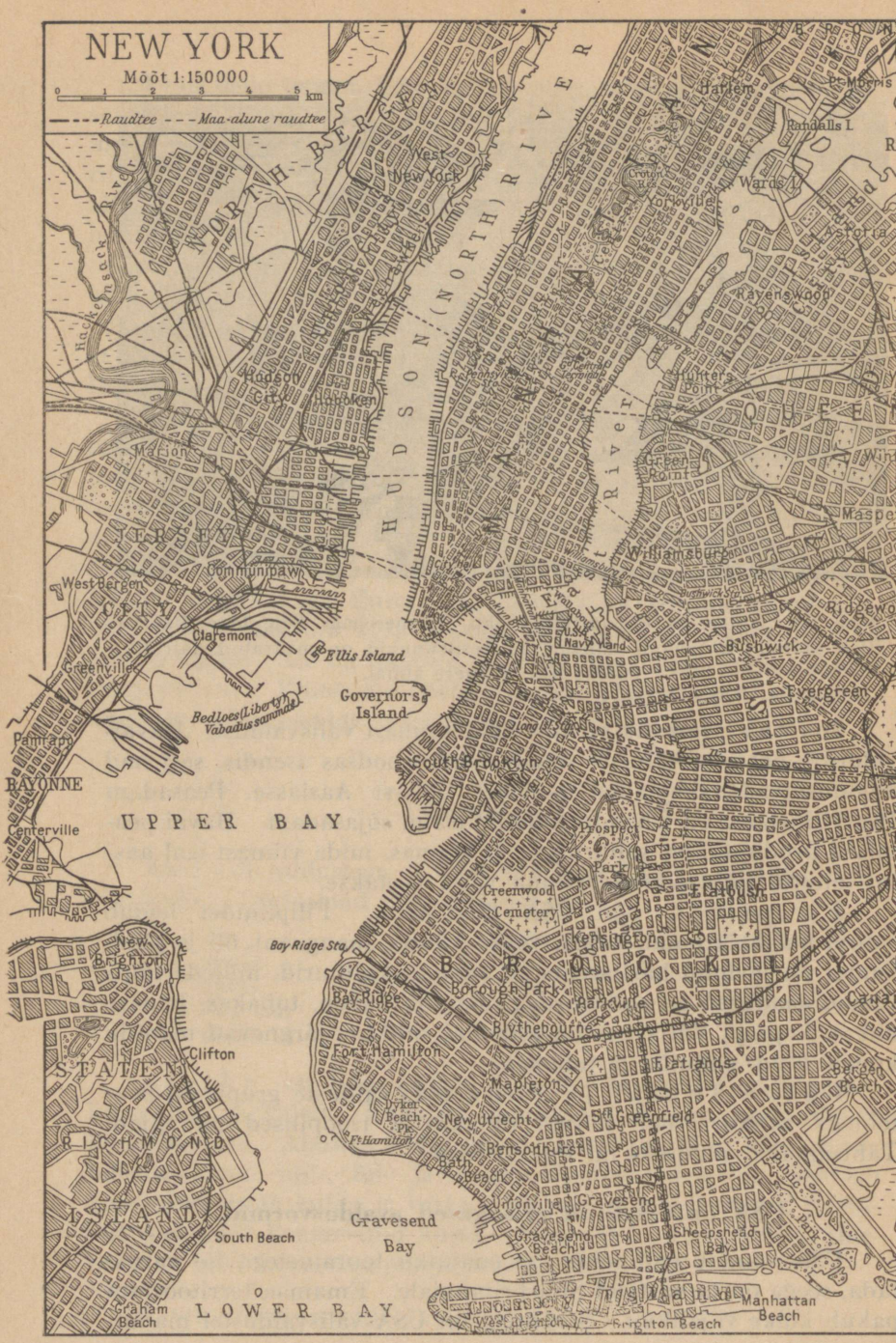

Joon. 45. New York — osa linnaplaanist.

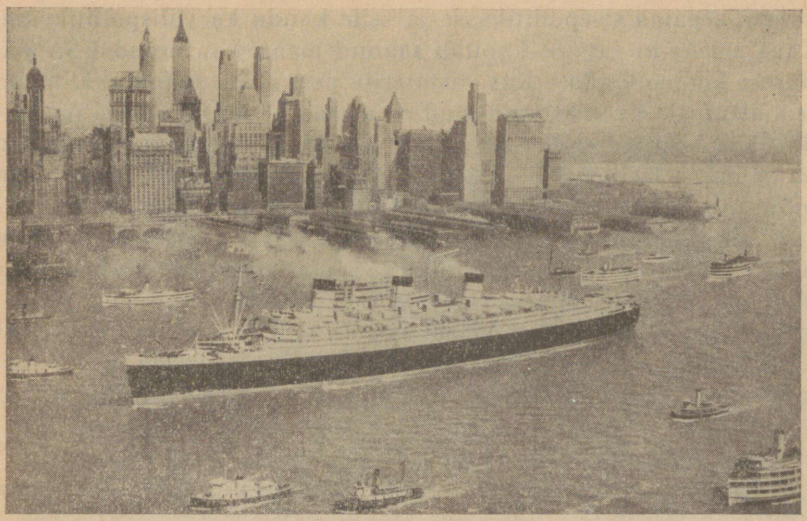

Joon. 46. New Yorgi ja kogu Ühendriikide rahanduslik keskus ja suuräri-ala, Downtown Manhattani saare lõunaosas. Selle ees sadamakai muulidega. Meretagune reisiaurik, ookeanihiiglane „Queen Mary" (Briti), suundub Hudsoni jõe suudmelahe siseossa, möödudes pilvelõhkujate rindest (*sky line*).

duslikult teisejärguline tähtsus, esmajoones on nad tugipunktid kas emamaa või ta huvipiirkondade kaitseks või siis imperialistliku ekspansiooni suuna kindlustamiseks. Nii on Filipiinid hüppelaud Aasiasse, kus USA-l olid suured huvid Hiina turu vastu, ja strateegilised punktid Guam—Wake—Midway—Havai pidid kindlustama Vaikse ookeani teed.

Kui USA ei vaja asumaid, et neist midagi saada, siis vajab ta kohti, kuhu paigutada oma majanduse ülejääke, vajab turgu oma toiduainetele, toormaterjalidele ja tööstuskaupadele. Nende alade kindlustamiseks on kolm viisi: 1) majanduslik surve, 2) poliitiline mõju ja 3) sõjaline jõud. USA-s on aja jooksul kapital niivõrd poliitika teenistusse astunud, et selle iseloomustamiseks on olemas isegi eri sõna „dollaridiplomaatia". Ainult seal, kus raha ei aita, tuleb appi sõjaline jõud.

Võõrasse riiki rakendatud USA kapital püsib teatava aja rahulikuna, siis aga hakkab esitama mitmesuguseid majanduslikke nõudeid nende riikide valitsustele, kuhu ta on rakendatud. Kui need nõuded on rahuldatud, hakkab kapital end enam või

vähem segama sisepoliitikasse ja selle kaudu ka välispoliitikasse. Tagajärjeks on see, et kapitali saanud maa on sattunud USA poliitilise kontrolli alla. Kus vastav riik peaks vastupanu avaldama, seal astub USA relvastatud jõud oma maa kodanikkude ja majanduslikkude huvide kaitseks välja (Haiti, Nicaragua). Tagajärg on sama. „Dollaridiplomaatia" võib püüda terveid riike oma mõju alla saada, võib aga piirduda ka mõne üksiku USA-le eluliselt tähtsa toorainega. Nii on Kanadas USA kapital enda kätte haaranud paberitööstuse ja nikli. Sama lugu on kautšuki ja kohviga Brasiilias, lihakonservidega Argentiinas, vasega Tšiilis, õliga Venezuelas jne. Viimasel ajal on märgata eriti suurt survet Lõuna-Ameerika riikidele, kellele USA vaatab kui oma majanduslikule tagamaale. Käimasolevas sõjas pidid need maad USA nõudmisel sõtta astuma ja andma USA mere- ja õhuväele toetuspunkte. USA sõjaväelised missioonid kontrollivad väljaõpet.

Käimasolevas sõjas on USA kaotanud Filipiinid ja osa oma strateegilistest punktidest, nagu Guam ja Wake.

III. Majanduslikud suurruumid.

1. Eeldused.

Vana liberalistlik maailmamajandus on lõppenud ja tema asemele asub tulevikus korrastatud suurruumi-majandus. Mis on siis majanduslik suurruum?

Majandusliku suurruumi all mõistetakse ruumiliselt seotud riikide kogu, kes on liitunud üksteisega pikaajaliste majanduslikkude lepetega, millega nad taotlevad lepinguosaliste riikide majanduse kooskõlastamist ja täielikku kasutamist nende kõigi ühistes huvides. Seega astub riigi erihuvi asemele riikide grupi üldhuvi.

Elujõulise ja püsiva majandusliku suurruumi loomine on võimalik järgnevail tingimustel. 1) Peavad olema teatavad looduslikud eeldused. 2) Lepinguosaliste riikide vahel peab valitsema teatav poliitiliste sihtide ühtsus, mis tagab majanduslikkude kokkulepete kestust. 3) Viljakaks koostööks on vajalik, et liituvad riigid üksteist majanduslikult täiendaksid. Nii sobivad tööstusmaa ja agraarmaa, mis teineteist vastastikku tööstus- ja põllumajandussaadustega varustavad. 4) Loodav majanduslik suurruum peab ka tõeliselt suur olema ja haarama erinevate kliima-

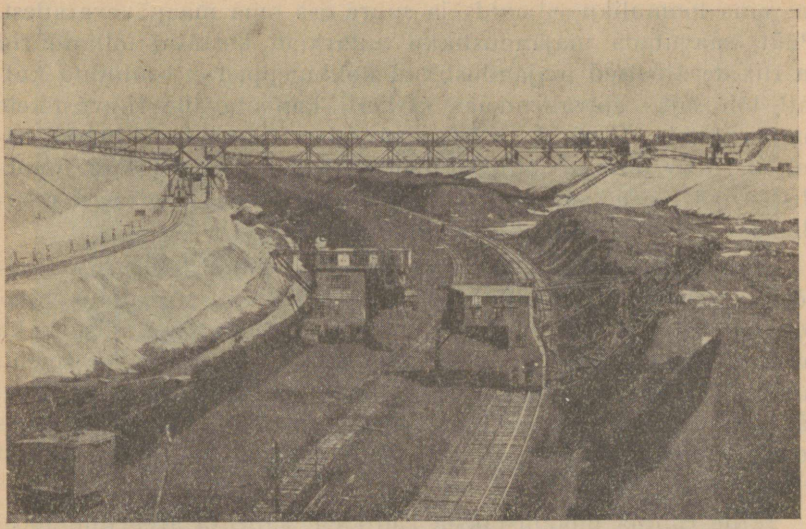

Joon. 47. Pruunsütt toodetakse Saksamaal enamasti suurtes maapealsetes kaevandustes tugevajõuliste ekskavaatoritega.

tsoonide ja agraarvöötmete alasid. 5) Majanduslik suurruum peab omama kõiki eluliselt tarvilikke tooraineid. Ainult siis on ta töös-tus kindlustatud igas sõjaolukorras.

Majandusliku suurruumi loomisel tuleb tõsiselt arvestada elanikkonda, kes peab olema võimeline teostama temale lange-vaid ülesandeid suurruumi majanduslikus organisatsioonis. Rah-vastiku arv ja tihedus on olulised niihästi tööjõuna suurruumi üksikosade majandamisel kui ka sõjajõuna suurruumi kaitsmisel. Suurruumi rahvastik peab olema tõuliselt võimalikult homo-geenne, mis tagaks suuremat liituvust.

2. Euroopa majanduslik suurruum.

Kuni kõige viimase ajani pidi kõigile utoopiana paistma mõte leida Euroopas poliitilist ja majanduslikku üksmeelt. Ver-sailles' rahuga neljakümneks riigiks killustatud Euroopas lõõ-masid rahvuslikud kired veel kaua peale esimest maailmasõda ja ta rahvaste koostöö asemel valitses vaen ja umbusk. Nõu-kogude Liit eraldus hermeetiliselt Euroopast, kes seega kao-

tas oma loomuliku viljaaida ja suure osa oma maapõuevaradest. Püüti saavutada majanduslikku autarkiat, kerkisid tollimüürid ja riikidevahelised majanduslikud kokkulepped ei osutunud küllalt tõhusaiks abivahendeiks raskesti kannatavaile rahvuslikele majandustele. Kriisid, tööpuudus, ebaratsionaalsed investeerimised, üha suurenev sõltuvus ülemeremaade ekspordist ja impordist — kõik need sümptoomid aitasid kinnitada, et esimese maailmasõja kaotajaks oli Euroopa kui tervik.

Saksa sõjaline edu ja Saksa poliitika võidud teises maailmasõjas on loonud aluse Euroopa majandusliku suurruumi ehitamiseks. Mis puutub teistesse ülaltoodud eeldustesse, siis on ka need olemas. Euroopa on majanduslikult arenenuim kontinent, kuigi tal täiesti puuduvad troopikasse ulatuvad osad ja isegi lähistroopikasse ulatuva osa suurus on õieti väike. Üldistes joontes võime mandri-Euroopa riigid jagada kahte teineteisest erinevasse rühma.

Ühe rühma moodustaksid Euroopa lääneosa arenenud tööstusega maad, kuhu kuuluksid Suur-Saksa, Prantsusmaa ja Belgia, laiemalt võttes ka Põhja-Itaalia, Šveits ja Rootsi, kuna ülejäänud riigid moodustaksid mandri-Euroopa agraarmaade rühma. Euroopa sellise jagunemisega kahte ossa — tööstuslikku ja põllumajanduslikku — on täidetud üks tähtis eeldus majandusliku suurruumi loomisel — vastastikune täiendamine.

Juba oma senises killustatud olekus toimus tihe kaubanduslik side üksikute mandri-Euroopa riikide vahel. Üle poole oma sisseveost katsid Euroopa riigid kaupadega teistest mandririikidest, kuhu läks ka kaks kolmandikku väljaveost. Tööstuskaupade alal varustab Euroopa end 90%.

Tööstuslik Euroopa südamik suudab kogu ülejäänud Euroopat küllaldaselt varustada tööstussaadustega. Teisest küljest on tööstuslik südamik sõltuv põllumajandusliku Euroopa toiduainetetoodangust, sest ta enda toodang ei suuda elanikkonna vajadusi katta; samuti peavad ääremaad andma osa tööstusele vajalikest toorainetest. Võib tekkida arvamus, et agraarriigid ei tule neile osakssaava ülesandega toime, sest nende põllumajandusliku toodangu ülejääk ei suuda katta tööstusmaade vajadusi. Teataval määral on see arvamus momendil põhjendatud, kuid seejuures pole arvestatud enamiku agraarmaade praegust tootmistehnikat. On ju tuntud tõsiasi, et näit. Doonaumaade — Rumeenia, Serbia ja Bulgaaria — põllumajandus toodab praegu ainult ühe kahekümnendiku sellest saagist, mis samasugusel pinnasel saavuta-

Joon. 48. Hamburgi sadam, Euroopa mandri suurim sadam.

takse mõne kõrgel järjel oleva põllumajandusliku tehnikaga riigi poolt. Uute põlluharimisviiside ja -riistade tarvituselevõtt suudab Euroopa agraarmaade põllumajanduslikku toodangut ettearvamatult tõsta. Euroopa toiduprobleemi lahendab lõplikult NSVL läänepiirkondade lülitamine kontinentaalse Euroopa majanduse teenistusse.

Ka maapõuevarade toodangu suhtes on endavarustamiseks väljavaated olemas. Kiire areng pahtlate teaduslikes uurimisviisides ja nende rakendamises aitab kindlasti kaasa uute maavarade avastamisele Euroopas, eriti veel vähe uuritud Balkanimaadel. Ka tööstuslikkude toorainetega varustamise alal annab lõpliku lahenduse idaruumi rakendamine Euroopa majanduse teenistusse.

Et Euroopa suurruumis puuduvad troopikasse ulatuvad osad, siis jääb puudu hulk maitseaineid, nagu kohv, kakao, tee, ja taimesaadusi, nagu palmiõli, kopra, seesamiõli ning edasi ka kautšuk.

Puuvilla kasvatamiseks avaneb edaspidi teatavaid võimalusi Ukrainas ja Kagu-Venemaal. Puuduvat osa peavad aga asendama aseained ning sünteetilised saadused.

Eeldus, mille poolest Euroopa on kaugelt ees teistest mannerdest, on tema rahvastik. Ükski manner pole nii ohtrasti tööjõududega varustatud kui Euroopa. Üheski teises maailmajaos ei leidu nii rohkel arvul oskustöölisi, nii palju loovaid inimesi.

Ühiklik Euroopa on majanduslikult väga tugev. Praeguse olukorra edasikestmisel võivad teiste mannerde majandused kannatada väga suuri vapustusi. Ei omata õiget kujutlust sellest, kui suure osatähtsusega oli Euroopa turg maailmakaubanduses, et ta võttis ligi ühe kolmandiku kogu maailma ekspordist, samal ajal kui USA oli võimeline ainult ühte viiendikku vastu võtma. Kui Euroopa blokaad edasi kestab, siis ei ole varsti L.-Ameerika riikidel kellelegi müüa oma vilja, Austraalial ja Lõuna-Aafrikal oma liha ja villa, Ida-Aasial oma teed.

3. Kaug-Ida majanduslik suurruum.

Praegu Jaapani mõju all olev Ida-Aasia majandusruum haarab rohkem kui 13,4 milj. km² ala üle 705 milj. elanikuga. Selles ruumis peituvad määratud produktsioonijõud, kui jaapanlastel õnnestub neid tööjõu suurejoonelise organiseerimisega rakendada. Mainitud ruumis on määratuid loodusvarasid, mis pakuvad kõiki moodsale majandusele vajalikke tooraineid. Kasutamata ja lähemalt uurimata varude hulka pole võimalik ligikaudseltki hinnata. Eespool tutvusime jaapanlaste poolt vallutatud alade majandusliku tähtsusega, puudutamata jäi ainult nn. Hollandi Ida-India, mille majanduse kohta anname ülevaate siin.

On otse kujuteldamatu, millist loodusvarade rikkust varjab Ida-India saarestik. Mainigem eelkõige troopilisi produkte: vürtse, suhkrut, puuvilju, aga nende kõrval ka kõrgeväärtuslikke istandusprodukte — kautšukit, kohvi, teed ja koprat. Hollandi Ida-India annab 37% maailma kautšukist, 24% koprast, 16% teest, 23% sisali kanepist ja 15% palmiõlist. Ka maavarade poolest on saarestik rikas. Nii leidub Borneol kulda, teemante, plaatinat, tina, pliid, vaske, elavhõbedat ja palju muid metalle. Eriti kuulus on saarestik tina poolest, mida peamiselt toodetakse Sumatra lähedastel tinasaartel Bankal ja Billitonil ja mille toodang moodustab ligi 17% maailma tinatoodangust. Kogu saarestikus leidub ka õli, mille peavarud asetsevad Borneol. Hollandi Ida-India on veel hõredamini rahvastatud kui Filipiinid. Ainult Jaava saar moodustab erandi. Oma 342 inimesega ruutkilomeetril kuu-

Joon. 49. Õli transportimise torustik Borneol.

lub ta kõige tihedamini asustatud põllumajanduslikkude maade hulka maailmas. Borneol tuleb aga ainult umbes 3,6 inimest ruutkilomeetrile ja Sumatral 20.

Jaapani esimeseks ja tähtsamaks ülesandeks oli vallutatud alade tootvaid jõude rakendada Jaapani sõjamajanduse praeguse momendi vajaduste teenistusse. Paralleelselt sellega aga käib

pikemaajaliste kavade väljatöötamine, kuidas vallutatud alade majandust tulevikus suurruumi vajaduste kohaselt reorganiseerida. See ei ole aasta või paari töö, vaid nõuab aastakümneid.

Uute alade ümberkorraldustööde finantseerimiseks asutati 1942. a. jaanuaris Tokios riiklik Lõunapiirkondade Väljaarendamise Pank. See ja mõned teised sammud lubavad oletada, et Jaapan kavatseb Kagu-Aasia majanduslikku ülesehitust läbi viia juhitava majanduse põhimõttel. Sellega püütakse vältida vigu, mis tehti Mandžukuos, kus ülesehitus oli usaldatud eraalgatuslikkude suurkontsernide hoolde.

Kagu-Aasias tuleb pikaajaliste kavade teostamisel arvestada kahesuguseid raskusi, mis eriti Kagu-Aasia majanduses esinevad 1) mõnede hüviste vähesuse ja 2) mitmete toodete ülirohkuse tõttu.

Produktid, millede alal valitseb ületoodang, on kõigepealt roosuhkur ja kautšuk.

Koostatud kavade järgi tuleb kautšukikasvatust vähendada üle 70%, kuna Suur-Ida-Aasia vajab senise normaalse 1,5 miljoni tonnise toodangu asemel maksimaalselt ainult 0,4 milj. tonni kautšukit aastas, kusjuures siia on sisse kalkuleeritud ka suuremad kogused lattu paigutamiseks, tarviduse suurenemine kui ka Suur-Saksamaale ja Itaaliale vajalikkude koguste eksportimine. Kõrvale on jäetud Jaapaniga sõjas olevate riikide vajaduste rahuldamine.

Sama lugu on suhkrurooga. Filipiinidel ja Jaaval tuleb juba järgneval aastal enamik suhkrurooistandikke hävitamisele, et suhkruroo asemel kasvatada puuvilla, mille alal Suur-Ida-Aasia toodang ei ulatu veel vajaduste rahuldamiseni. Hiina, Filipiinide, Jaava, Indo-Hiina, Celebese ja Tai puuvillakasvatuse laiendamisega tahetakse hiljemalt a. 1952 saavutada endavarustamine.

Toiduga varustamise probleem ei tekita raskusi, sest kõik Taga-India riigid, eriti aga Burma, on suured riisi eksportijad.

Kõigi maakide tootmist suurendatakse, võttes selleks tulevikus kasutamisele ka vähemväärtuslikud varud. Kavad aga näevad ette ka maake töötlevate tööstuste asutamist maakide leiupiirkondade vahetusse lähedusse, eriti maakide pealeiupiirkonda Malaiasse.

Malaiasse on kavatsus asutada rauakõrgahje, milleks vajalikku sütt saadakse Indo-Hiinast, ja tinamaakide töötlemise tööstusi. Alumiiniumi tootmine kavatsetakse koondada Sumatrale, kus boksiidi töötlemiseks vajaliku elektrienergia saamiseks on küllaldasi veejõude.

Joon. 50. Puuvilla kogumine P.-Ameerika Ühendriikides.

Kogu Kagu-Aasia majanduslikuks keskuseks peab kujunema Singapur, kuhu kavatsetakse ehitada suuri laevaehitus- ja lennukitööstusi. Singapur kujuneb Tokio kõrval Suur-Ida-Aasia teiseks pealinnaks, kuna Šanghaile jääb põhja ja lõuna vahelise kaubanduse vahendaja ülesanne.

On ette näha, et Ida-Aasia rahvastik praeguse elustandardi juures ei suuda pakkuda küllaldast turgu kogu suurmajandusruumi tööstussaadustele. Seepärast tuleb elanikkonna ostuvõimet tõsta. Esmajärgulise tähtsusega on Hiina rahvastiku ostujõu suurendamine.

Aga isegi suurenenud ostujõu korral ei suuda Suur-Ida-Aasia majandusruum kogu oma toodangut ise tarbida. Seepärast on vajalik juba varakult asuda täiendavate kaubalepete sõlmimisele Jaapani, Suur-Saksamaa ja Itaalia vahel kummi, tee, tina, siidi, kanepi, kohvi ja muude toodete alal.

Sisukord.

Lk.

I. Üldosa 3

1. **Sissejuhatus** 3
Majandusgeograafia mõiste ja olemus — 3. Geograafia ja poliitika — 4.

2. **Ruumimajanduslikud suhted** 4
Põhimõisted — 4. Tootmine — 5. Kaubandus — 6.

3. **Riik ja rahvas** 12
Rahvastik ja eluruum — 12. Riigi tugevus ja suurus — 14. Maailma jagunemine suurvõimude vahel — 17.

II. Suurvõimud 20

1. **Suur-Saksamaa** 20
Saksamaa koloniaalmaana ja Versailles' rahuleping — 20. Sisemised jõud — 24. Kui suurel määral on Saksamaa saavutanud endavarustamise ja millised on Saksa toorainevarustuse tähtsamad lüngad? — 26. Saksamaa koloniaalnõudlused — 32. Saksamaa teises maailmasõjas — 32.

2. **Itaalia ja Rooma impeerium** 33
Impeeriumi kujunemine — 33. Asend, liigestus ja arengusuunad — 35. Rahvastik kui impeeriumi-idee kandja — 36. Itaalia majandus ja toorainete probleem — 37. Itaalia koloniaalvaldused — 40.

3. **Suur-Jaapan** 42
Maa, rahvas ja majandus — 42. Jaapan maailmakaubanduses — 47. Koloniaalvaldused — 48. Jaapan loob Suur-Ida-Aasiat — 50.

4. **Inglismaa ja Briti impeerium** 52
Tekkelugu — 52. Impeeriumi liigestus — 54. Impeeriumi rahvad — 56. Impeeriumi organisatsioon — 59. Majanduslikud huvid impeeriumi liitjaina — 62. Majanduslikud valdkonnad— 65. Briti valdused Ameerikas — 68. Briti valdused Aasias —72. Lõunamere-valdused — 75. Aafrika-valdused — 77. Briti impeerium kui mereimpeerium — 80. Impeeriumi mõju- ja ohupiirkonnad — 82.

5. **Prantsuse impeerium** 84
Asend, tekkelugu ja organisatsioon — 84. Majanduslikud valdkonnad — 86. Koloniaalvaldused — 89. Impeeriumi peamised probleemid — 92.

6. **Nõukogude Sotsialistlikkude Vabariikide Liit** 93
Ruum ja riiklik korraldus — 93. Majandus — 94. Ekspansiooni suunad — 97. NSVL käimasolevas sõjas — 97.

7. **Põhja-Ameerika Ühendriigid (USA)** 98
Tõus maailmavõimuks — 98. Emamaa — 100. Välisvaldused — 104. USA imperialismi erisugused avaldusvormid — 105.

III. Majanduslikud suurruumid 108

1. **Eeldused** 108
2. **Euroopa majanduslik suurruum** 109
3. **Kaug-Ida majanduslik suurruum** 112

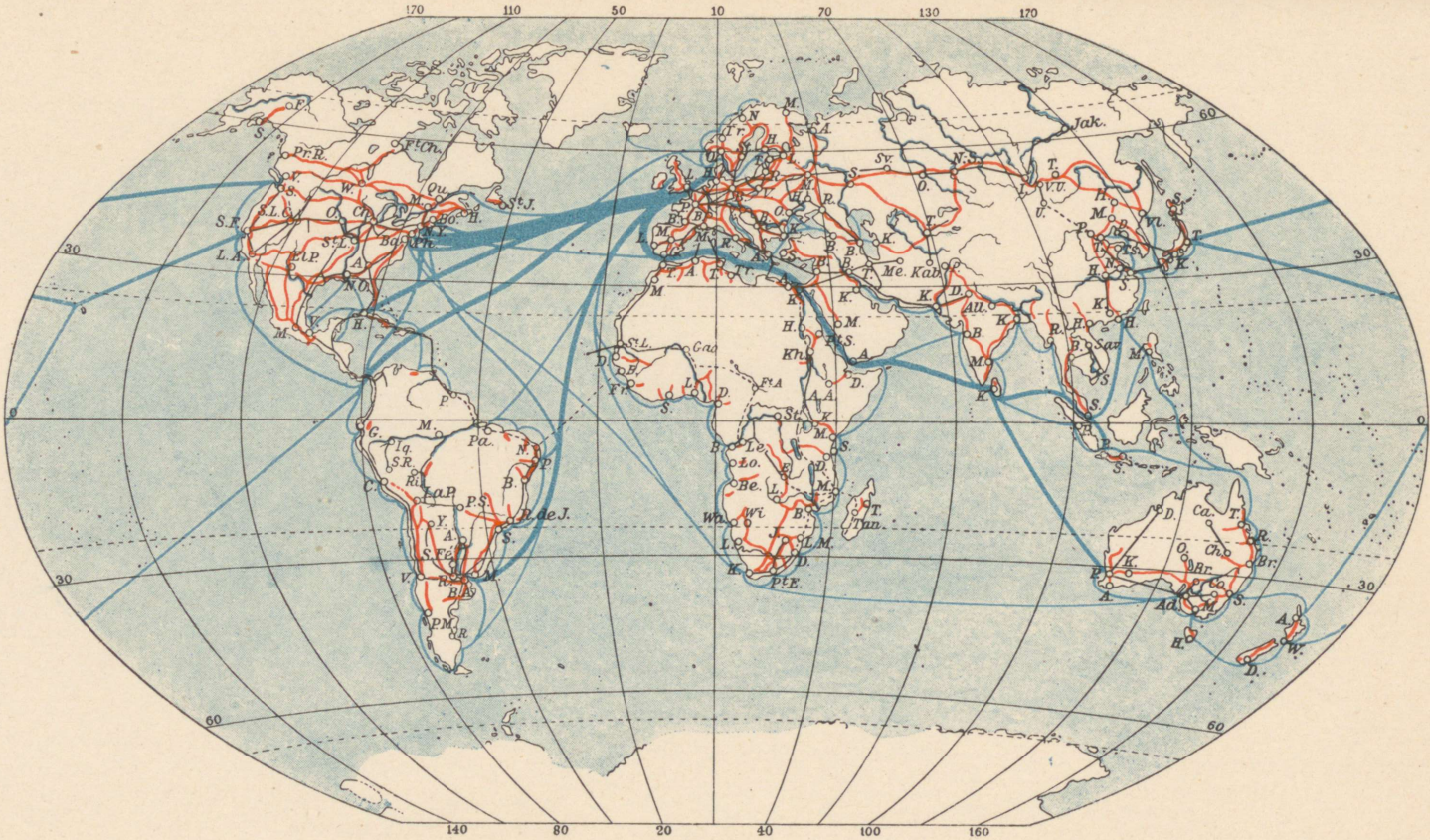
170
110
50
10
70
130
170
60
30
0
30
60
140
80
20
40
100
160
Jak.
Me.
Kab.
Sy.
Khi.
Tan.
Ca.
Ad.
Br.
Ch.
Sa.
Saz.
Kat.
All.
Pr.R.
St.J.
L.A.
S.L.
Pa.
Ba.
Ho.
Qu.
Ch.
Wi.
Be.
Lo.
Le.
Ta.
Ga.
Ac.
Ib.
Ma.
Ta.
Ta.
Ta

A
14929
161476

Hind Rmk. 2.50